

NÁRODNOSTNÉ
MENŠINY
– ZOZNÁMME SA

NÁRODNOSTNÉ MENŠINY
– ZOZNÁMME SA

ŠTÁTNY
PEDAGOGICKÝ
ÚSTAV
SPU

NÁRODNOSTNÉ
MENŠINY
– ZOZNÁMME SA

Kolektív autorov

ŠTÁTNY
PEDAGOGICKÝ
ÚSTAV
SPU

ДОБЪР ДЕН DOBRÝ DEŇ
DOBRÝ DEN
DOBRO DAN
JÓ NAPOT DOBRIЙ ДЕНЬ
GUTEN TAG
DZIEŇ DOBRY LAČNO ĎIVES
ŠALOM ДОБРЫЙ ДЕНЬ
ЗДРАВСТВУЙТЕ - ДОБРЫЙ ДЕНЬ
ДОБАР ДАН

NÁRODNOSTNÉ MENŠINY – ZOZNÁMME SA

Kolektív autorov:

prof. PhDr. Ján Botík, DrSc., Mgr. Emília Hrušíková, PhDr. Hana Zelinová, Jana Muráňová, PhDr. Jozef Klačka, Mgr. Anita Radi, Mgr. Mária Recktenwald, RNDr. Ondrej Pöss, PhD., Mgr. Dariusz Żuk-Olszewski, doc. Viktoria Liashuk, CSc., doc. PhDr. Anna Plišková, PhD., Mgr. Agnes Horváthová, PhDr. Samuel Jovankovič, Stane Ribič, doc. PaedDr. Jozef Vook, CSc., prof. PhDr. Pavol Mešťan, DrSc.

Lektori:

PhDr. Jozef Facuna, PhD., Ing. Ján Hero, Zuzana Kumanová, PhD., PaedDr. Gyöngyi Ledneczka, PhD., prof. PhDr. René Lužica, ArtD., PhDr. Arne Mann, CSc., PaedDr. Lívia Tímárová

Recenzenti:

prof. PhDr. Ján Botík, DrSc., prof. Dr. Paul Robert Magocsi, PhDr. Daniela Kodajová, PhD., doc. Peter Šoltés, PhD. – Historický ústav SAV
Mgr. Lubica Volanská, PhD., PhDr. Monika Vrzgulová, CSc. – Ústav etnológie SAV

Jazyková korektúra:

Mgr. Božena Mizerová, Mgr. Alžbeta Palacková, PhDr. Janka Pišová, PhD.

Grafický dizajn a obálka:

Gabriela Némethová, Roman Štefanka

Vydal:

Štátny pedagogický ústav, P. O. BOX 26, Pluhová 8, 830 00 Bratislava

Počet strán: 132

Publikácia **Národnostné menšiny – zoznamme sa** reprezentuje názory autorov jednotlivých kapitol tejto publikácie.

Štátny pedagogický ústav nezodpovedá za názory prezentované v tejto publikácii.

Autorské práva sú vyhradené a vykonáva ich vydavateľ. Akékoľvek rozmnožovanie časti alebo celku diela akýmkoľvek spôsobom, v slovenskom, ale aj v inom jazyku bez písomného súhlasu vydavateľa je zakázané.

© Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2020

ISBN 978-80-8118-208-2

OBSAH

Slovo na úvod	3
Multietnické Slovensko a jeho kultúrna mnohotvárnosť (Ján Botík)	5
Bulharská národnostná menšina (Emília Hrušíková)	11
Česká a moravská národnostná menšina (Hana Zelinová, Jana Muráňová)	21
Chorvátska národnostná menšina (Jozef Klačka)	31
Maďarská národnostná menšina (Anita Radi)	41
Nemecká národnostná menšina (Mária Recktenwald, Ondrej Pöss)	51
Poľská národnostná menšina (Dariusz Żuk-Olszewski)	61
Ruská národnostná menšina (Viktória Liashuk)	71
Rusínska národnostná menšina (Anna Plišková)	81
Rómska národnostná menšina (Agnes Horváthová)	91
Srbská národnostná menšina (Samuel Jovankovič, Stane Ribič)	101
Ukrajinská národnostná menšina (Jozef Vook)	111
Židovská národnostná menšina (Pavol Mešťan)	121

SLOVO NA ÚVOD...

Publikácia „Národnostné menšiny – zoznámme sa“ je doplnkovým učebným materiálom pre pedagogických zamestnancov v základných školách. Chce pomôcť smerovať žiakov k hlbšiemu spoznávaniu dejín Slovenska aj ako mozaiky národností a kultúr. Môže poslúžiť pri výklade aktuálneho spoločenského diania organizovaného na národnostnom princípe.

Publikácia nemá ambície podať kompletne informácie a zodpovedať všetky otázky z histórie obyvateľov dnešného Slovenska. Dôvodom je obsiahlosť a zložitosť problematiky, nehovoriac o tom, že ako jednotlivé národy odpradáva bojovali o svoje prežitie obsadzovaním území, sebauvedomovaním a úsilím o svojbytnosť, tak sa kontroverzne vykladalo právo či krivda. Zámer publikácie bol jednoznačný: v limitovanom rozsahu predstrieť zdokumentované dejinné súvislosti života národnostných menšín na území dnešného Slovenska, aby toto poznanie viedlo k vzájomnému pochopeniu, rešpektovaniu osobitostí a následne k tak veľmi potrebnej jednote. Publikácia ozrejmuje, kedy, odkiaľ a prečo príslušníci jednotlivých národnostných menšín na naše územie prišli, ktoré dôležité či zaujímavé udalosti sa zapísali do ich dejín a následne aj do dejín Slovenska a Slovákov. Približuje tradície a zvyky charakterizujúce ich spoločenskú organizáciu, kultúru a náboženstvo, pomyselným časovým oblúkom spája dávne doby so súčasnosťou a ukazuje cestu, ktorou národnostné menšiny prešli.

Použitie informácie podáva prehľadne so snahou poskytnúť dostatočný priestor na ich uchopenie. Všeobecnejšia a prierezová úvodná časť by mohla u žiakov prebudiť zvedavosť a záujem o tému. Osudy trinástich národnostných menšín žijúcich na území dnešného Slovenska sú spracované do samostatných kapitol, s výnimkou zaujímavej dohody medzi českou a moravskou menšinou o spoločnom postupe. Preto je v obsahu namiesto trinástich kapitol dvanásť. Každú kapitolu tvoria tri väčšie časti: Z histórie..., Zo súčasnosti a Zvyky a tradície. Najpodstatnejšie informácie ponúkajú hlavné výkladové texty. Inšpiratívne historické doplnky, rôzne pramene, povesti alebo legendy sú v časti O čom rozprávajú... Životné osudy vplyvných osobností približuje Malá galéria osobností. Význam cudzích, menej známych slov a pojmov vysvetľuje rubrika Do slovníčka. Publikáciu spestrujú motivačné podnety, zaujímavosti a perličky v Bude vás zaujímať. Zdrojom ďalších historických informácií sú rôzne doplňujúce pramene, mapky a portréty, ktoré nemajú iba ilustračnú funkciu.

S publikáciou o národnostných menšinách žijúcich na území dnešného Slovenska sa dá pracovať rôzne: vyberať si učivo na spracovanie tém bez ohľadu na poradie, alebo postupovať po jednotlivých stranách, či presnejšie po dvojstranách a vnímať tak životné osudy národnostných menšín na Slovensku ako jeden spoločný príbeh.

MULTIETNICKÉ SLOVENSKO A JEHO KULTÚRNA MNOHOTVÁRNOSŤ

■ Do slovníčka

etnikum – spoločenstvo ľudí so spoločným pôvodom, jazykom, kultúrou, mentalitou a tradíciami; etnické, národnostné spoločenstvo

národnostná menšina – časť národa, ktorá nežije so svojím materským národom v jednom štátnom útvare, ale v inom štáte

národnosť – 1. príslušnosť k národu či etniku; 2. aj vo význame národnostná menšina

majorita – väčšia časť celku; väčšina

minorita – menšia časť celku; menšina

■ Bude vás zaujímať

Práva národnostných menšín a etnických skupín sú ukotvené v Ústave Slovenskej republiky. Občanom tvoriacim v SR národnostné menšiny a etnické skupiny sa napr. zaručuje právo rozvíjať vlastnú kultúru, právo na vzdelanie v ich jazyku, zakladať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie.

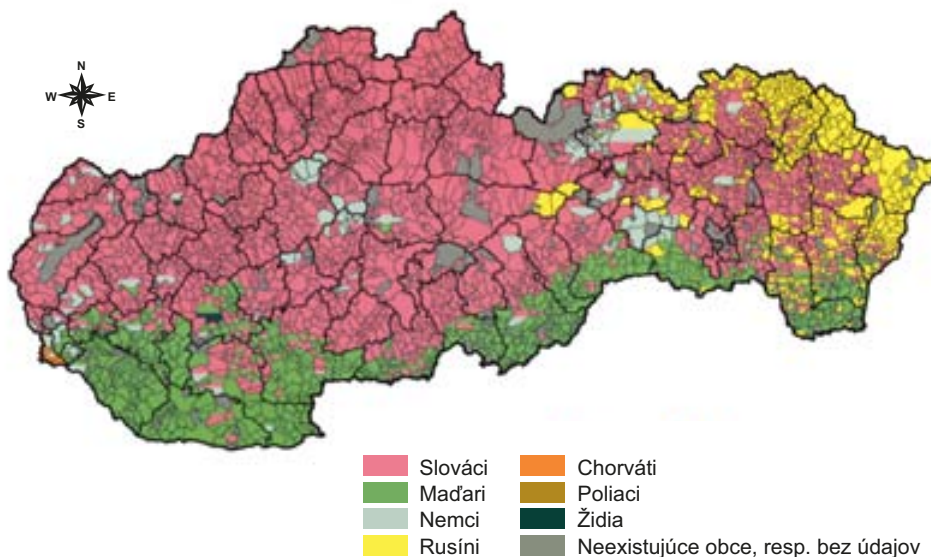
Pre Európu ako celok je príznačná veľká národnostná rozmanitosť. Z celkového počtu 750 miliónov Európanov asi 650 miliónov je zoskupených do 33 národných spoločenstiev a asi 100 miliónov do približne 400 národnostných menšín pre Európu ako celok. Do tejto pestrofarebnej mozaiky viacerými kameňkami prispieva aj Slovensko.

Slovensko sa radí v stredoeurópskom regióne medzi krajiny s najvyšším podielom inoetnického a menšinového obyvateľstva. To nás zaväzuje, aby sme obraz Slovenska nevytvárali len so zreteľom na majoritný národ – Slovákov, ale ako obraz mnohoetnickej krajiny, ktorej dejiny a kultúra sú výsledkom spolužitia Slovákov s príslušníkmi národnostných menšín.

Územie Slovenska s jeho dnešnými hranicami bolo vymedzené pri vzniku Československej republiky v roku 1918. Dovtedy bolo toto územie súčasťou Uhorského kráľovstva (1000 – 1867) a Rakúsko-uhorskej monarchie (1867 – 1918). Najstarší písomný doklad názvu Slovákov je z polovice 15. storočia a názvu Slovensko zo začiatku 16. storočia. Za medzník, keď namiesto názvu Slovan/Slovania je opodstatnené používať názov Slovákov/Slováci, historici určili 10. storočie. Pretože vtedy došlo k jazykovému rozkladu západných Slovanov, z ktorých sa začali formovať jednotlivé etnické spoločenstvá – Česi, Poliaci aj Slováci. Pod názvom Slovensko sa do roku 1918 nechápe štátny útvar, ale územie, na ktorom žili Slováci. V roku 1918 sa Slovensko stalo súčasťou Československej republiky a v roku 1993 samostatnou Slovenskou republikou.

Na rozhraní 9. a 10. storočia prenikli do Karpatskej kotliny, ako aj na značnú časť územia dnešného Slovenska, *staromaďarské kmene* (Nyék, Megyer, Kér, Keszi, Gyarmat). Medzi ne sa začlenili aj im príbuzní Plavci, Pečenehovia, Sikulovia a ďalší. Dokladom ich prítomnosti sú na území Slovenska názvy obcí *Meder, Ďarmoty, Kosihy, Kosihovce, Kýr, Kiar, Plavecký Štvrtok, Pečenice, Sekule* a ďalšie.

V 16. až 18. storočí prišli *Rómovia, Chorváti, Srbi, Česi*, ako aj ďalšie prúdy Nemcov, Židov a Rusínov. Na sklonku 19. storočia pribudli *Bulhari*, do začiatku 20. storočia spadá nový a masívnejší prúd Čechov. Aj po nich máme pomenované viaceré obce – *Chorvatice, Chorvátsky Grob, České Brezovo, Praha* a ďalšie. V priebehu 20. storočia sa na Slovensku usadili malé skupiny *Rusov a Poliakov*. Od roku 1991 sa ako národnostná menšina začali na Slovensku prihlasovať aj *Moravania*.

Obr. 1 *Etnická štruktúra obyvateľstva Slovenska podľa lexikónu Magyarország geographiai szótára z roku 1851*

S každým z uvedených kameňkov národnostnej mozaiky Slovenska sa utvárala jeho mnohotvárnosť. Od stredoveku do polovice 20. storočia zastúpenie jednotlivých národnostných menšín na území Slovenska bolo ustálené. Avšak v počte ich príslušníkov dochádzalo k značným zmenám. Dôsledkom takéhoto stavu bolo, že sa na Slovensku udomácnila pestrá zmes rôznych jazykov. Väčšina z nich prináleža do rodiny *slovanských jazykov* (slovenčina, čeština, chorvátčina, srbčina, rusínčina, ukrajiničina, bulharčina, ruština a poľština). Zastúpené sú aj *germánske jazyky* (nemčina, jidiš), *ugrofínsky jazyk* (maďarčina), *semitský jazyk* (hebrejčina) a *novoinďický jazyk* (rómčina).

Nemenej výraznou a významnou sa stala aj náboženská rozmanitosť – *katolicizmus* (rímskokatolícke a gréckokatolícke náboženstvo), *pravoslávie*, *luteranizmus*, *kalvinizmus*, *anabaptizmus* a *judaizmus*.

S národnostnou a jazykovou rozmanitosťou boli oddávna ustálené názvy jednotlivých skupín, čiže ich *etnonymy* – Slováci, Maďari, Nemci, Židia, Rusíni, Ukrajinci, Rómovia, Rusi, Poliaci, Česi, Chorváti, Srbi, Moravia. Popri takýchto oficiálnych názvoch vznikli aj mnohé neoficiálne názvy či prezývky menších skupín ich príslušníkov, vyplývajúce z názvu miesta ich pôvodu, prevládajúceho zamestnania či iných znakov. Viaceré z nich sa spájajú s *Maďarmi* (*Palóci*, *Barkovia*, *Maťovia*, *Podzoborania*), *Nemcami* (*Sasi*, *Švábi*, *Habáni*, *Handelci*, *Mantáci*, *Huncokári*, *Handrbulci*), *Rusínmi* (*Rusnaci*, *Karpatorosy*, *Pujďaci*), *Rómami* (starším pomenovaním *Cigáni*), *Chorvátmi* (*Bosniaci*), *Srbmi* (*Ráci*) a ďalšie. Mnohé z týchto etnonymov a skupinových názvov sa ustálili aj ako *priezviská*, akými sú *Uher*, *Maďarič*, *Nemec*, *Dojč*, *Sásik*, *Šváb*, *Horvát*, *Chorvát*, *Rác*, *Bošniak*, *Židik*, *Rusnák*, *Čech*, *Manták*, *Oláh*, *Cigánik*, *Poliačik*, *Habáň* atď. Sú to zväčša iba hovorové pomenovania, ktorým sa neraz pripisuje aj hanlivý obsah.

Všade tam, kde sa maďarčina, nemčina, rusínčina alebo chorvátčina udomácnili ako dorozumievacie jazyky príslušných dedín, mestečiek či regiónov, títo inonárodnostní a inojazyční obyvatelia svoje dediny a mestá aj jednotlivé časti dedinských a mestských chotárov, potoky, rieky a okolité vrchy pomenovali názvami vo svojom národnostnom jazyku. Aj takéto názvy sa stali presvedčivým dokladom multietnicity Slovenska, ako aj dokladom udomácnenia, zakorenenia a stotožnenia sa národnostných menšín s krajinou, ktorá sa stala ich novou domovinou. S utváraním mnohonárodnostného Slovenska sa na jeho území skoncentrovali nielen rôzne jazyky a náboženstvá, ale aj rozmanité kultúry, s ktorými sa spájala pestrosť rôznych zamestnaní, mnohotvárnosť v spôsobe života,

odlišnosti v obyčajach, obradoch, piesňach, tancoch atď. Kultúrne rozdiely a z nich vyplývajúca inakosť príslušných etníc sa najvýraznejšie prejavovali v počiatocnom období po ich príchode na územie Slovenska.

Národnostné zloženie obyvateľstva Slovenska v roku 2011

Slováci	4 352 775	80,65 %
Maďari	458 467	8,49 %
Rómovia	105 738	1,96 %
Rusíni	33 482	0,62 %
Česi	30 367	0,56 %
Ukrajinci	7 430	0,14 %
Židia	5 200	0,1 %
Nemci	4 690	0,09 %
Moravia	3 286	0,06 %
Poliaci	3 084	0,06 %
Rusi	1 997	0,04 %
Bulhari	1 051	0,02 %
Chorváti	1 022	0,02 %
Srbi	698	0,02 %

Obr. 2

■ Do slovníčka

katolicizmus – jeden zo základných smerov kresťanstva, katolícke náboženstvo

pravoslávie/pravoslávny – pravoslávne vierovyznanie; východná kresťanská cirkev, ktorá neuznáva pápeža

luteranizmus – učenie nemeckého reformátora Martina Luthera; protestantské vierovyznanie na ňom založené

kalvinizmus – náboženské učenie, ktoré vytvoril reformátor Ján Kalvín a ktoré sa vyznačuje predurčením človeka na spásu alebo zatratenie

anabaptizmus – kresťanské reformáčne učenie so sociálnym zameraním, pre ktoré je charakteristický krst v dospelosti

etnonymum – vlastné meno národa, národnosti, kmeňa (etnika)

■ Bude vás zaujímať

Práva národnostných menšín a etnických skupín zaručujú aj medzinárodné zmluvy: Rámcový dohovor Rady Európy na ochranu národnostných menšín a Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov, ktorými je Slovenská republika viazaná a majú prednosť pred zákonmi.

■ Bude vás zaujímať

V slovenčine je cudzích slov oveľa viac, než si myslíme. Veľa slov sa prebralo napríklad z nemčiny: *farba, kabát, pohár, papier, stodola*; z maďarčiny: *koč, kočiš, guláš, chotár*. Mnoho prevzatých slov má v súčasnosti už svoje domáce náhrady, napríklad *cverna* (niť), *fer-tucha* (zástera), *árešt* (väzenie), *šuster* (obuvník), *báči* (ujec), *karika* (krúžok), *néna* (teta), *fiók* (pričienok).

Národnostná rozmanitosť, jazyková a kultúrna mnohotvárnosť Slovenska nebola statickým, raz navždy daným stavom. Rôznorodé obyvateľstvo mnohonárodnostného Slovenska sa muselo navzájom občiansky aj ľudsky stýkať. To otváralo dvere vzájomnému spoznávaniu a k rozmanitým spojitostiam v spoločenskom, hospodárskom a kultúrnom živote. Podmienkou na utváranie takýchto spojitostí bolo vzájomné dorozumievanie. Dvojazyčnosť a viacjazyčnosť boli aj na Slovensku prirodzeným dôsledkom jeho viacetnického zloženia. Viacjazyčnosť vstúpila do života nielen u príslušníkov národnostných menšín, ale aj u príslušníkov väčšinového národa – u Slovákov. Hlavne u tých, ktorí žili vo viacnárodnostných mestách alebo na rozhraní odlišných národnostných regiónov či obcí.

So znalosťou jazyka tých druhých dochádzalo ku vzájomnému preberaniu slov. Slovné výpožičky smerovali spravidla z jazyka väčšinovej do menšinovej národnosti. Avšak dochádzalo aj k slovným výpožičkám z jazykov národnostných menšín do jazyka obklopujúcich Slovákov. Prevzaté slová sa ich dlhodobým používaním do takej miery udomácnili, že naši súčasníci si spravidla neuvedomujú ich cudzorodý pôvod. Preberanie slov bolo sprievodným znakom medzietnických kontaktov a preberania kultúrnych javov.

V dôsledku mnohonárodnostného zloženia obyvateľov Slovenska dochádzalo ku vzájomnému jazykovému a kultúrnemu ovplyvňovaniu národnostných menšín, ako aj k jazykovým a kultúrnym zmenám. Napriek tomu, že sa kultúra menšín vo väčšej alebo menšej miere vzdalovala od tej kultúry, s ktorou sa menšiny na území dnešného Slovenska usadzovali, aj naďalej si menšiny uchovávajú znaky národnostnej osobitosti a kultúrnej svojbytnosti.

Etnický obraz Slovenska v súčasnosti vytvárajú nielen historické národnostné menšiny. Spestrujú ho aj súčasní migranti z rôznych krajín a kontinentov.

LITERATÚRA

BITUŠÍKOVÁ, A. (ed.) *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku I. Teoretické východiská k štúdiu diverzity*. Banská Bystrica, 2007.

BOTÍK, J. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007.

KRAJČOVIČ, R. *Živé kroniky slovenských dejín v názvoch obcí a miest*. Bratislava, 2005.

LIPTÁK, L. *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava, 1999.

MANNOVÁ, E. (ed.) *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava, 2003.

RUTTKAY, A. O interetnických vzťahoch po rozpade Veľkej Moravy. In *Slovensko vo včasnóm stredoveku*. Nitra, 2002.

RUTTKAY, M. – ŠALKOVSKÝ, P. *Slovensko vo včasnóm stredoveku*. Nitra, 2002.

STEINHUBEL, J. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava, 2004.

SZENTPÉTERI, I. (ed.) *Magyar kódex. Az Arpádok világa*. Budapest, 1999.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Bratislava, 2011.

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Zdroj: BOTÍK, J. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007.

Obr. 1 *Etnická štruktúra obyvateľstva Slovenska podľa lexikónu Magyarország geographiai szótára z roku 1851*

Obr. 2 *Národnostné zloženie obyvateľstva Slovenska v roku 2011*

BULHARSKÁ NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

БЪЛГАРСКОТО НАЦИОНАЛНО МАЛЦИНСТВО

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Ivan Vazov**
(1850 – 1921)

Bulharský básnik, prozaik, dramatik, publicista, zakladateľ modernej bulharskej literatúry.

Bol členom vlády a zastával funkciu ministra kultúry. V Bratislave je po ňom pomenovaná Vazovova ulica.

Obr. 2 **Christo Botev**
(1848 – 1876)

Bulharský revolučný demokrat, jeden z vodcov bulharského národného oslobodzovacieho hnutia 70. rokov 19. storočia, básnik, novinár a publicista. Na Vajanského nábřeží v Bratislave je na pamätníku padlých bulharských partizánov v SNP vytesaný úryvok jeho básne „ten, kto padne v boji za slobodu, ten neumiera“.

Celú severnú hranicu historického územia Bulharska lemuje rieka Dunaj a celú východnú časť Čierne more. Okrem pohorí (napr. Vitoša, Rila) časť územia dnešného Bulharska tvoria úrodné nížiny, kde sa celé stáročia pestuje hrozno, rôzne druhy zeleniny a bulharská ruža, ktorej olej je známy po celom svete ako základ parfumov.

Na Slovensku je prítomnosť Bulharov doložená už od stredoveku. Za zmienku stoja prvé záznamy o obci *Bulhary* (dnes súčasť Filakova) či náhrobný kameň kniežata Presiana v michalovskej rotunde.

Príslušníci súčasnej bulharskej národnostnej menšiny sú potomkami prisťahovalcov, ktorých príchod na územie dnešného Slovenska sa viaže na koniec 19. a prvú polovicu 20. storočia. Prichádzali sem ako výnimoční pestovatelia zeleniny, ovocia a kvetín. Usádzali sa v oblastiach s priaznivými klimatickými a pôdnymi podmienkami v okolí väčších miest, ako je Bratislava, Nitra, Komárno, Trnava, Banská Bystrica, Košice, Prešov a iné.

Spôsob života bulharských zeleninárov sa odlišoval od majoritného obyvateľstva. Väčšinou nevlastnili pôdu. Spravidla si prenajímali záhrady iba na jednu sezónu, ktorá sa začínala v marci a končila v októbri. Združovali sa do tzv. *kompanijí* (združenie záhradníkov), ktoré tvorilo 10 – 15 členov, nazývaných *ortaci*. Členovia kompanijí spolu bývali v jednoduchých domcoch, spoločne pracovali i stravovali sa.

Bulharskí zeleninári na Slovensko priniesli nové druhy zeleniny, ako napr. paprika, rajčina, baklažán, melón.

Ďalšiu vlnu bulharských prisťahovalcov tvorili študenti. Tí prichádzali študovať do Bratislavy nielen v roku 1939 po zatvorení vysokých škôl v Prahe, ale hlavne po druhej svetovej vojne. Značná časť študentov po skončení štúdia zostala na Slovensku. Pracovali ako odborníci v priemysle, stavebníctve a zdravotníctve, mnohí z nich pôsobili aj ako vysokoškolskí pedagógovia. Po druhej svetovej vojne okrem študentov začali prichádzať aj bulharskí robotníci. Ich príchod súvisel s otváraním pracovných príležitostí najmä pre stavebných robotníkov. Ako národnostná menšina aktívne fungujú Bulhari na Slovensku dodnes.

Obr. 3 *Bulharskí zeleninári*

Legenda o Martenici

K populárnym výročným sviatkom patrí Baba Marta (1. marca). Babu Martu si Bulhari predstavujú ako starú, krívajúcu a hlavne náladovú ženu. Keď sa jej nálada vylepší, svieti vonku slnko, ale ak je nahnevaná, obloha sa zatiahne a prichádza dážď. Bulhari si ju pripomínajú aj nosením a rozdávaním malých ozdôb z bielo-červených nitiek. Pripnú si na kabát alebo oviažu okolo zápästia červeno-biele strapčeky z vlny – martenicu (od slova mart – marec). Prosia tak Babu Martu o milosť, aby čo najrýchlejšie odohnala zimu a priniesla jar.

Biela farba na martenici symbolizuje čistotu a šťastie, červená zase zdravie, plodnosť. Martenice nosia ľudia dovtedy, kým neuvidia poslov jari, napr. rozkvitnutý strom, bociana alebo lastovičku. Martenicu potom zvyknú zavesiť na halúzku kvitnúceho stromu.

Obr. 4 Martenica – symbol jari

So vznikom tradície nosenia marteníc súvisí veľa legend, väčšinou sú spojené s prvým vládcom bulharskej ríše chánom Asparuchom. Chán po dôležitej vyhratej bitke priviazal holubici okolo nohy bielu niť a poslal ju domov so správou, že v boji nezahynul. Lenže holubica sa cestou zranila a biela niť sa zafarbila načerveno.

Chán Asparuch (640 – 701) bol prvým vládcom bulharskej ríše (681 – 1018); vládol v rokoch 681 – 700. Podľa byzantských zdrojov bol jedným z piatich synov chána Kubrata, ktorý založil na území dnešnej Ukrajiny štát zvaný Veľké Bulharsko. Pochovaný bol na území dnešného mesta Záporožie.

Obr. 5 Chán Aparuch

■ Bude vás zaujímať

Obr. 6 Bulharský cár Ferdinand I. Koburg veľmi rád chodil na Slovensko. Koburgovci tu vlastnili rozsiahle majetky, okrem rodových rezidencií aj továrne. Napríklad v Trnave fabriku s robotníckou kolóniou nazývajú Koburg ešte aj dnes.

Obr. 7 Kaštieľ vo Svätom Antone

Na Slovensku sa Ferdinand Koburg zdržiaval v kaštieli vo Svätom Antone a na Prednej Hore.

■ Do slovníčka

V Slovníku slovenských nárečí je slovo **bulhar** vysvetlené vo význame záhradník – zeleninár. Pretože bol tento druh zamestnania pre Bulharov príznačný, ich etnické pomenovanie (Bulhar) sa stalo synonymom pre pestovateľov a predavačov zeleniny a ovocia alebo záhradníkov.

Obr. 8 **Emil Venkov**
(1937 – 2017)

Sochár. Venoval sa sa monumentálnej tvorbe a komornej plastike. Vystavoval vo Francúzsku, Rakúsku, Českej republike, Bulharsku a na Slovensku. Jeho podobizne solúnskych bratov Cyrila a Metoda nájdeme v Kostole sv. Gorazda vo Vrbovom neďaleko Piešťan i v moravských Mikulčiciach.

Obyvatelia Slovenska hlásiaci sa k bulharskej národnostnej menšine žijú rozptýlene po celej krajine. Najviac ich žije v Bratislave a ostatných väčších slovenských mestách.

Bulhari na Slovensku si zachovali vlastný jazyk, svoje náboženstvo, tradičnú stravu, obyčaje a folklór. V domácom prostredí, ale i pri stretnutiach s krajanmi na Slovensku používajú bulharčinu, v styku s majoritou slovenčinu. V roku 1948 sa bulharskej národnostnej menšine podarilo zriadiť si vlastnú školu s vyučovacím jazykom bulharským. Prvotne vznikla ako základná škola v Bratislave – Petržalke. V súčasnosti sa

môžu žiaci vzdelávať v bulharskom jazyku v Súkromnej materskej škole Christa Boteva a v Bulharskej základnej škole a gymnáziu Christa Boteva. Školu navštevujú nielen bulharskí, ale aj slovenskí, maďarskí, ruskí a ukrajinskí žiaci.

Obr. 10 *Vianoce v Bulharskej škôlke*

Zo širokej oblasti tradičnej kultúry si Bulhari zachovávajú predovšetkým stravu. V bulharskej kuchyni prevažuje zelenina, hydina, ale aj špeciálne jedlá, ktoré v slovenskom jedálničku nenájdeme. Najviac sú využívané tri suroviny: *kyselo mljako* (biely jogurt), *bielo sirene* (biely slaný syr z kravského a ovčieho mlieka) a *čubrica* (korenie, saturejka). Typickými jedlami, ktoré obľubujú Bulhari na Slovensku dodnes, sú *musaka* (zapečené zemiaky s mletým mäsom a zeleninou), *tarator* (studená polievka z jogurtu, s uhorkami, kôprom a cesnakom), *sarma* (plnená kapusta) a *baklava* (sladký koláč zo štrúdlového cesta, orechov a sladkého sirupu).

Bulharské domácnosti dotvárajú mnohé úžitkové veci, napr. *gjuvečeta* (keramické nádoby na zapekanie), bytový textil, ktoré sa používali v domácnostiach pôvodných zeleninárov. Dnes už väčšina z nich slúži len ako dekorácia, pamiatka na rodičov, starých rodičov.

Obr. 9 **Dimi Dimov**
(1938 – 2006)

Lekár, chirurg, urológ. Bol predsedom zdravotnej komisie Slovenského zväzu ľadového hokeja lekárom hokejového Slovana. Dlhé roky predsedal Kultúrnemu zväzu Bulharov žijúcich v strednej a východnej Európe, zároveň bol členom Rady vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny.

Obr. 11 *Baklava*

Obr. 12 *Tarator*

Od svojho príchodu na Slovensko si Bulhari zakladali kultúrne spolky a kluby. Účelom týchto spolkov bolo zjednotiť Bulharov, zachovávať a prehlbovať ich národné povedomie, upevňovať ich spolupatričnosť a udržiavať tradičnú bulharskú kultúru. K najstarším organizovaným spolkom patrí *Bulharský kultúrny klub „Georgi Dimitrov“* založený v roku 1969 a v posledných rokoch rozvíja svoju činnosť pod názvom *Bulharský kultúrny zväz*. Zväz má celoslovenskú pôsobnosť, organizuje tradičné folklórne večery, kultúrne podujatia pri príležitosti sviatkov, ako napr. Nový rok, *Trifon zarezan* (Deň svätého Trifona – sviatok vína a vinárov), Víťanie jari, kulinárske večery, koncerty a iné.

Kultúrny život Bulharov je zastrešený *Bulharským kultúrnym inštitútom v Bratislave*, ktorý organizuje výstavy významných bulharských výtvarníkov, prezentácie kníh, literárne večery a čítania, stretnutia s umelcami, spisovateľmi a básnikmi, kurzy bulharského jazyka a pod.

Kultúrny a spoločenský život bulharskej národnostnej menšiny na Slovensku odzrkadľoval časopis *Roden glas* (Rodný hlas) od roku 1971, neskôr premenovaný na *Sanarodnik* (Krajan).

Obr. 13 *Tradičný riad*

Obr. 14 *Tradičná drevená šperkownica*

Obr. 15 *Tradičné ľudové tance*

■ Bude vás zaujímať

U Bulharov žijúcich na Slovensku bol zaužívaný „bulharský“ model dávania mien deťom. Mená detí sú totožné s menami starých rodičov, prípadne sa zhodujú aspoň v jednej hláske.

Jazyk a písmo

V druhej polovici 9. storočia vytvorili a rozširovali bratia Cyril (Konštantín Filozof) a Metod písmo nazývané hlaholika.

Cyrilika vznikla neskôr v Bulharskej ríši. Stalo sa tak po Metodovej smrti, keď boli jeho žiaci vypovedaní z Veľkej Moravy. Časť Metodových žiakov odišla do Bulharska, kde boli srdečne privítaní a našli tu dobré pracovné podmienky. Venovali sa bohatej vzdelávacej a literárnej činnosti. Z Bulharska sa cyrilika rozšírila aj do ďalších slovanských krajín a stala sa základom dnešnej azbuky.

А Б В Г Д Е Ж З І К Л М Н О П Р С
Т Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Ъ Ы Ь Ъ Ы Ь
Ѧ ѧ Ѩ ѩ Ѫ ѫ Ѭ ѭ Ѯ ѯ Ѱ ѱ Ѳ ѳ Ѵ ѵ

obr. 16

Starobulharská cyrilika

Bulharský jazyk je južnoslovanský jazyk, ktorý sa najviac vzdialil od rodiny slovanských jazykov.

Ale i napriek tomu nájdeme v bulharčine a slovenčine desiatky takmer identických slov:

oko – око (oko)

nos – нос (nos)

ústa – уста (usta)

priateľ – приятел (priateľ).

Novodobý bulharský jazyk sa tvoril od 19. storočia.

Obr. 17 *Príprava nevesty*

Pred svadbou matka nevesty napiekla svadobný obradný chlieb – *pitku*. Kamaráti ženicha pripravili svadobný strom ozdobený farebnými stužkami a ručne tkanými uterákmi. Odobierka začínala z domu ženicha so všetkými svadobčanmi v sprievode ľudovej hudby a tradičného tanca *chora*. Ženich priniesol zo svojho domu neveste topánky. V pravej topánke bola strieborná minca ako symbol hojnosti. Neveste pri odchode z domu prehodili svadobčania cez hlavu tanier plný pšenice a mincí. Rozbitý tanier mal priniesť mladomanželom šťastie. Na začiatku svadobnej hostiny hodiť matka nevesty mladomanželom pod nohy kvety, aby im tak do budúcnosti zaistila zdravie, šťastie a vernosť.

Obr. 18 *Banica*

Typickým jedlom Bulharov je *banica* – slaný koláč zo štrúdlového cesta plnený slaným syrom s vajíčkom. Vo väčšine bulharských domácností prevládajú grilované mäso ako *kebabčeta*, *kjufteta*, *nadenica*.

V prostredí bulharskej menšiny na Slovensku sa uchovávali viaceré špecifické obyčaje kalendárneho cyklu, sviatky a slávnosti.

Vianoce. Vianočné sviatky, Štedrý večer (*Badni večer*) sa pôvodne svätili podľa juliánskeho kalendára. Tradične sa na bulharskom vianočnom stole objavuje nepárny počet pôstnych jedál: typický bulharský chlieb (*pitka*), fazuľová polievka, plnený kapustný alebo viničový list (*sarma*), varené žito, tekvicový závin (*tikvenik*) a kompót zo sušeného ovocia (*ošaf*). Zo slaného kysnutého cesta sa pečú kruhové koláče podobné štrúdlam – *banice*. Vianočné darčeky v bulharských rodinách rozdáva *Dedo Koleda* v noci zo Štedrého dňa na 1. sviatok vianočný.

Nový rok. Nový rok (*Nova godina*) považujú Bulhari za väčší sviatok ako Vianoce. Novoročná banica musí byť okrúhla a sú v nej zapečené kásmeti (lístočky s rozličnými želaniami) a strieborný peniaz. 1. januára doobeda chodia každej rodine popriať šťastie, zdravie a hojnosť malí chlapci s ozdobeným prútkom so stužkami a pukancami – tzv. *koledari*. Domáci sa im za koledu odvdčia koláčmi i peniazmi.

Veľká noc. Veľkonočné sviatky oslavujú Bulhari podobne ako majoritné obyvateľstvo. Chystajú sa tradičné jedlá, napríklad špenátová *banica*, pečené jahniatko, zelený šalát s varenými vajíčkami a olivami a nesmie chýbať *kozunak* – pletený koláč podobný slovenskej vianočke plnený orechmi a hrozienkami. Na Veľkú noc (*Velik den*) sa stretáva celá rodina. Deti hľadajú schované veľkonočné vajíčka a klepaním a ťukaním (*čukane*) jedného vajíčka o druhé sa snažia zachovať to svoje neporušené.

Obr. 19 *Novoroční koledníci v Bulharskej škôlke*

Obr. 20 *Kozunak – veľkonočný koláč*

Obr. 21 *Veľkonočné vajíčka*

Obr. 22 *Tradičný vianočný stôl*

Trifon Zarezan. Starým tradičným sviatkom Bulharov je sviatok vinárov a poľnohospodárov – *Trifon Zarezan* (14. február). V tento deň sa ako symbol budúcej dobrej úrody strihajú viniče, ktoré sa potierajú vínom, svätenou vodou a popolom zo Štedrého večera. Peče sa tradičné plnené kurča, pitka a koláče.

Obr. 23 *Trifon Zarezan – strihanie vínnej révy*

Gergiovden. Na deň svätého Juraja (24. apríl) si v minulosti Bulhari ozdobovali svoje príbytky halúzkami z hlohu, žihľavy alebo iných zelených rastlín. Pred východom slnka zarezali jahňa. Aj v súčasnosti sa v tento deň schádza rodina a priatelia pri ohni, aby si opiekli jahňa, navarili jahňaciu polievku (*kurban*) a spoločne oslávili deň tradičnými obyčajmi, bulharskými piesňami a tancami.

Obr. 24 *Gergiovden*

Obr. 25 *Tradičný bulharský kroj*

Bulharské ľudové kroje boli ručne tkané a bohato vyšívané. Základom ženského kroja bola dlhá biela košeľa siahajúca po členky, na tom oblečené dlhé šaty bez rukávov, *sukman* (dlhá vyšívaná zástera), *pojas* (opasok). Základom mužského odevu boli nohavice široké v páse, vyšívaná košeľa, dlhá vesta opásaná širokým opaskom. V zime boli súčasťou odevu vlnené a kožušínové kabáty a dlhé vesty. Muži nosili na hlavách *kalpaci* (čapice), ženy vyšívané šatky alebo ozdobené čepce. Muži aj ženy nosili kožené krpce – *carvuli*.

Obr. 26 *Tradičné obydlie*

V minulosti si Bulhari stavali domy z otesaných kameňov, dreva, so strechou z pálených škridiel. Boli to nízke prízemné obydlia s jednou veľkou izbou, v ktorej bolo umiestnené ohnisko. Pri dome boli hospodárske stavby pre zvieratá a miestnosť na spracovávanie hospodárskych produktov.

LITERATÚRA

BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007.

KREKOVIČOVÁ, E. – PENČEV, V. (ed.) *Bulhari na Slovensku*. Bratislava 2005.

PODOLÁK, Ján. Etnografický výskum bulharských zeleninárov na Slovensku. In *Národopisné informácie*, 1983, č. 3, s. 280 – 284.

PODOLÁK, Ján. Tradičná organizácia kolektívnej práce u bulharských záhradníkov na Slovensku. In *Zborník SNM LXXXI, Etnografia 28*, 1987, s. 103 – 140.

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Ivan Vazov*

Autor: Monroe, W. S. (Will Seymour), 1863 – 1939;

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RetratoDeIvanVazov--bulgariaherpeopl00monr.png>

Obr. 2 *Christo Botev*

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hristo-Botev-circa-1875.jpg>;

Autor: neznámy

Obr. 3 *Bulharskí zeleninári*

Foto: Emília Hrušíková (archív autorky)

Obr. 4 *Martenica – symbol jari*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/bulgarian-tradition-meet-spring-hanging-martenitsa-397421062>

Obr. 5 *Chán Asparuch*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/asparuh-or-isperih-ruler-bulgar-tribe-84915175>

Obr. 6 *Bulharský cár Ferdinand I. Koburg*

Autor: Neueste Aufnahme des Hofphotographen Professor E. Uhlenhuth, Koburg;

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ferdinand_Zar_der_Bulgaren_1912_E._Uhlenhuth.jpg

Obr. 7 *Kaštieľ vo Svätom Antone*

Foto: Oľga Kuchtová (archív autorky)

Obr. 8 *Emil Venkov*

Foto: Emília Hrušíková (archív autorky)

Obr. 9 *Dimi Dimov*

<http://www.hockeyslovakia.sk/sk/clanok/rozlucka-s-mudr-d-dimovom-v-sobotu-18-2>

Obr. 10 *Vianoce v Bulharskej škôlke*

Foto: Emília Hrušíková (archív autorky)

Obr. 11 *Baklava*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/baklava-dessert-on-traditional-plate-tablecloth-23167090>

Obr. 12 *Tarator*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/tarator-bulgarian-sour-milk-soup-orange-262715768>

Obr. 13 *Tradičný riad*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/traditional-bulgarian-painted-clay-pot-309226703>

Obr. 14 *Tradičná drevená šperkovnica*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/beautiful-decorated-ancient-bulgarian-wooden-box-221678854>

Obr. 15 *Tradičné ľudové tance*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/varvara-bulgaria-may-5-2015-people-484061083>

Obr. 16 *Starobulharská cyrilika*

Autor: Martin Solkarek; https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Starobulharska_cyrilika.gif

Obr. 17 *Príprava nevesty*

Autor: Александър Терзиев

Zdroj : <http://www.blgmun.com/images/static/1440961700.jpg>

Obr. 18 *Banica*

Foto: Emília Hrušíková (archív autorky)

Obr. 19 *Novoroční koledníci v Bulharskej škôlke*

Foto: Emília Hrušíková (archív autorky)

Obr. 20 *Kozunak – veľkonočný koláč*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/easter-bread-eggs-420271681>

Obr. 21 *Veľkonočné vajička*

Foto: Emília Hrušíková (archív autorky)

Obr. 22 *Tradičný vianočný stôl*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/traditional-bulgarian-homemade-bread-loaf-christmas-92591995>

Obr. 23 *Trifon Zarezan – strihanie vínnej révy*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/perushtitsa-bulgaria-february-14-2015-recreating-391080262>

Obr. 24 *Georgiovdan*

Foto: Emília Hrušíková (archív autorky)

Obr. 25 *Tradičný bulharský kroj*

<https://www.shutterstock.com/image-photo/young-bulgarian-couple-showing-traditional-folklore-503178220>

Obr. 26 *Tradičné obydlie*

Autor: eivanov; ID fotografie z fotobanky: 519082519; https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/traditional-bulgarian-old-houses-ethnographic-reserve-519082519?src=N33GNFP3dTcpIZ5Cua4_BQ-1-35

**ČESKÁ
NÁRODNOSTNÁ MENŠINA
MORAVSKÁ
NÁRODNOSTNÁ MENŠINA**

**ČESKÁ NÁRODNOSTNÍ MENŠINA
MORAVSKÁ NÁRODNOSTNÍ MENŠINA**

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Božena Němcová**
(1820 – 1862)

Spisovateľka, jedna zo zakladateľov modernej českej prózy. Zaujímal sa o folklór. Vrchol jej diela tvoria poviedky a prózy z vidieckeho prostredia. Je autorkou knihy *Babička*. Na motívy jej zápisov rozprávok zo Slovenska boli natočené viaceré klasické české rozprávkové filmy.

Obr. 2 **Tomáš Garrigue Masaryk** (1850 – 1937)

Filozof, sociológ, pedagóg, politik, štátnik a novinár, jeden zo zakladateľov Československej republiky. Po vzniku Československa sa 14. novembra 1918 stal prvým prezidentom Československej republiky. Prezidentom bol do decembra 1935, keď zo zdravotných dôvodov odstúpil.

Česi, tak ako Slováci, patria k západnej vetve slovanských kmeňov, čo vysvetľuje ich kultúrnu a jazykovú príbuznosť. Slovanskí predkovia Čechov, Moravanov a Slovákov spolu s predkami Poliakov doputovali po skupinách do strednej Európy z východu približne v 2. polovici 6. storočia. Tu sa rozdelili a následne začal ich samostatný vývoj. Jedna časť sa usadila v úrodných nížinách okolo riek Labe, Ohře a dolného toku Vltavy. Táto oblasť sa spolu s územím severnej Moravy stala základom českého osídlenia strednej Európy. O okolnostiach príchodu predkov Čechov do vlasti neexistujú hodnoverné písomné zmienky, ale archeologické nálezy potvrdzujú spomenuté skutočnosti. Za prvého českého kráľa bol v Prahe v roku 1086 korunovaný Vratislav II. pochádzajúci z rodu Přemyslovcov. Dedičným kráľovstvom, potvrdeným Zlatou bulou sicílskou, sa Čechy stali v roku 1212. Za vlády Karla IV., prezývaného Otec vlasti, člena ďalšieho panovníckeho rodu Luxemburgovcov, sa Praha stala mocenským i politickým centrom Svätej ríše rímskej. V tom čase zeme Koruny českej pozostávali z Kráľovstva českého a vedľajších zemí – Moravy, Sliezskeho kniežatstva a Hornej a Dolnej Lužice. Dnes je Česká republika západným susedom Slovenskej republiky a tvorí ju územie troch historických českých zemí – Čiech, Moravy a Sliezska.

Prvú veľkú vlnu obyvateľstva smerujúcu z Čiech na Slovensko tvorili v 15. storočí bratříci, príslušníci vojenských oddielov zložených z bývalých husitských bojovníkov. Časť z nich sa na území dnešného Slovenska usídlila a vďaka jazykovej blízkosti postupne splynula s domácim obyvateľstvom. S husitmi a bratříkmi sa na územie dnešného Slovenska dostala po staročesky písaná literatúra, najmä náboženská. Jej prenikanie bolo pokračovaním kontaktov Slovákov s českým univerzitným prostredím na Karlovej univerzite v Prahe.

Ďalšia veľká skupina obyvateľstva prichádzala z územia Čiech a Moravy po bitke na Bielej hore (1620). Krajinu vtedy museli opustiť šľachtici a mešťania, ktorí sa v rámci rekatalizácie nehlásili ku katolíckemu náboženstvu. Mnohí z týchto exulantov sa usádzali na území západného Slovenska, čo najbližšie k svojej pôvodnej vlasti. Okrem roľníkov a remeselníkov boli medzi nimi aj kňazi, učitelia, lekári a úradníci, ktorí významne prispeli k rozvoju kultúrneho života na Slovensku.

K najvýraznejšiemu nárastu počtu Čechov na Slovensku došlo po vzniku Československej republiky (1918). Na Slovensko prichádzali najmä odborníci a príslušníci inteligencie. Zamestnaní boli hlavne ako členovia ozbrojených zložiek, železničari, poštári, ale aj ako advokáti, lekári, súkromní podnikatelia, technici, robotníci, remeselníci a živnostníci. Jednou z najdôležitejších skupín prichádzajúceho českého obyvateľstva boli učitelia, ktorých bol na Slovensku nedostatok. České obyvateľstvo sa väčšinou usídlilo v mestách a iba malá časť vo vidieckom prostredí. Boli to hlavne roľníci, prichádzajúci prevažne na južné Slovensko v rámci 1. československej pozemkovej reformy (1919). Roľ-

níci tak dostali možnosť hospodáriť a zakladať nové obce a osady – kolónie.

V období 2. svetovej vojny veľká časť Čechov a Moravanov územie Slovenska nútene či dobrovoľne opustila. Po jej skončení sa vrátila iba časť českej komunity, ktorá tvorí základ českej a moravskej menšiny na Slovensku dodnes.

Obr. 3 *Kolonisti z kolónie (dnes obec) Blahová*

Praotec Čech je mýtická postava muža, ktorý údajne priviedol svoj ľud do Čiech a podľa ktorého sú Čechy pomenované. Po prvýkrát sa praotec Čech spomína v latinsky písanej Kosmovej kronike českej (1120 – 1125).

...Když do těchto pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoliv – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zřídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl. Tehdy starosta, jehož ostatní jako pána provázeli, mezi jiným takto promluvil k své družině: „Druhové, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou pomocí jsme konečně přišli do této vlasti, kdysi osudem nám přeurlčené. To jest ona, to jest ona země, kterou jsem vám – jak se pamatuji – častokrátě sliboval, země nikomu nepoddaná, zvíře a ptactva plná, sladkým medem a mlékem vlhnuocí, a jak sami pozorujete, podnebím k obývání příjemná. Vody jsou všude hojné a nad obyčej rybnaté. Zde se vám nebude ničeho nedostávat, protože nikdo vám nebude škoditi. Ale když takový, tak krásný a tak veliký kraj jest ve vašich rukou, rozvažte, jaké by bylo vhodné jméno pro tu zemi.“ Tí hned, jako z božího vnuknutí, zvolali: „Poněvadž ty, otče, sloveš Čech, kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby i země slula Čechy?“

Tehdy starosta, jsa dojat touto předpovědí svých druhů, jal se z radosti líbat zemi, maje radost, že se má nazývati jeho jménem, pak vstal a obojí dlaň zdvíhaje k nebeským hvězdám, takto počal mluvit: „Vítej mi, země zaslíbená, tisícerymi tužbami od nás vyhledávaná, kdysi v čas potopy lidu zbavená, nyní jako na památku lidstva nás zachovej bez pohromy a rozmnožuj naše potomstvo od pokolení do pokolení.“...

Obr. 4 Praotec Čech na hore Říp

■ Bude vás zaujímať

T. G. Masaryk bol Českoslovákom v pravom slova zmysle. Jeho otec bol Slováč z Kopčian a matka pochádzala z Moravy. Sám o tom raz napísal:

„Já jsem byl vlastně na půl Slovačkem od malička; můj otec byl Slovák z Kopčan, mluvil slovensky do smrti, a i já jsem mluvil spíš slovensky...“

Masarykov pozitívny vzťah k Slovenku dokladá fakt, že často trávil čas v Bystričke pri Turčianskom Svätom Martine a v letnom prezidentskom sídle v Topoľčiankach. Snažil sa spoznáť život Slovákov vo všetkých detailoch.

Obr. 5 Masarykova vila v Bystričke pri Martine

Obr. 6 Zámok v Topoľčiankach

■ Do slovníčka

exulant – vyhnanec z vlasti (pre náboženské alebo politické presvedčenie)

husiti – stúpenci reformného hnutia hlásaného majstrom Janom Husom, žiadajúcim ďalekosiahlu reformu cirkvi

■ Malá galéria osobností

Obr. 7 **Jaroslav Seifert**
(1901 – 1986)

Básnik, spisovateľ, novinár a prekladateľ, laureát Nobelovej ceny za literatúru. V období tzv. Pražskej jari sa politicky a kultúrne angažoval. V 70. rokoch sa stal jedným z prvých signatárov Charty 77.

Obr. 8 **Karel Plicka**
(1894 – 1987)

Fotograf, kameraman, filmový režisér, etnograf, pedagóg, husľový virtuóz, etnomuzikológ, dirigent. V rokoch 1923 – 1939 ako referent Národopisného odboru Matice slovenskej vybudoval základy štúdia slovenských ľudových piesní, založil archív dokumentárnych a národopisných fotografií. Je autorom mnohých publikácií (Slovensko vo fotografii, Československo, Majster Pavol z Levoče). Známa je jeho filmová dokumentárna tvorba. Za film Zem spieva získal v roku 1934 ocenenie na Medzinárodnom filmovom festivale v Benátkach.

Dnes na Slovensku nie je žiadna oblasť, ktorú by sme mohli označiť za historické usídlenie občanov hlásiacich sa k českej a od roku 1994 aj moravskej národnosti. Česi a Moravania žijú rozptýlene po celom území Slovenska, prevažne však vo väčších mestách (Bratislava, Košice, Žilina, Trenčín, Martin a i.).

Zánik Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (1993) znamenal pre českú komunitu na Slovensku novú situáciu. Dovtedy (s výnimkou rokov 1938 – 1945) boli Česi i Moravania žijúci na Slovensku vnímaní ako príslušníci jedného z dvoch štátotvorných národov, žijúci v druhej časti spoločného štátu. Mali rovnaké právne a spoločenské postavenie. Nezdužovali sa na základe svojho českého pôvodu, ich kultúra nebola výrazne odlišná od kultúry domáceho obyvateľstva, jazyk bol vzájomne blízky a zrozumiteľný. K osobitostiam českej komunity spravidla patrili vyšší počet jej príslušníkov, ktorí sa nehlásili k žiadnemu náboženstvu, a rovnoprávnejšie postavenie žien v rámci rodiny. Česi a Moravania žili aktívnym spolkovým a spoločenským životom a od domáceho obyvateľstva sa líšili aj iným spôsobom trávenia voľného času. S príchodom českého obyvateľstva začali napríklad na Slovensku pôsobiť telovýchovné jednoty Sokol, výraznejšie sa začalo dariť skautskému hnutiu a turistike.

K zmene tohto stavu došlo v roku 1993, keď po rozdelení dovtedajšieho spoločného štátu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky vznikli dva samostatné a suverénne štáty a moravská komunita na Slovensku sa stala národnostnou menšinou, v tom čase treťou najpočetnejšou.

Dodnes sa v rodinách, kde sú obaja rodičia českého pôvodu, udržiava znalosť a používanie českého jazyka. Príslušníci tejto menšiny si uvedomujú svoj český, resp. moravský pôvod, prípadne skutočnosť, že Čechmi alebo Moravanmi boli ich predkovia. Bez problémov udržiavajú kontakty s kultúrnymi hodnotami svojho materského štátu. Umožňuje im to príjem signálu českých televíznych staníc, možnosť zakúpenia kníh i časopisov v českom jazyku i časté hostovanie umelcov z Českej republiky na Slovensku.

Obr. 9 Členky TJ Sokol

Obr. 10 Slovensko-český klub v SR každoročne organizuje podujatia pre tri generácie českej komunity. Jednou z nich je aj návšteva Symbolického cintorína na Popradskom plese vo Vysokých Tatrách, ktorého zakladateľom bol český maliar Otakar Štáfl

Obr. 11 Akademický maliar Otakar Štáfl s manželkou

Česi, Moravania, Slezania a ich priaznivci sú združení v dobrovoľných kultúrno-záujmových organizáciách – regionálne pôsobiacich *Českých spolkoch*. Tieto organizujú kultúrne, vzdelávacie a spoločenské podujatia s cieľom udržiavania českého jazyka, povedomia a prezentácie českej a moravskej kultúry. K ich najvýznamnejším aktivitám patria Dni českej kultúry. Podobné poslanie má aj *Slovensko-český klub v Slovenskej republike*. Ďalšou organizáciou je *Klub občanů České republiky na Slovensku* (KOČR). Českú kultúru na Slovensku propaguje aj *Kruh přátelů české kultúry*, udržiavajúci a rozvíjajúci československé vzťahy prezentáciou umeleckých diel českých a moravských tvorcov.

Jedinou štátnou inštitúciou zameranou na dokumentáciu kultúry českého etnika na Slovensku je *Múzeum kultúry Čechov na Slovensku*, pôsobiace v rámci Slovenského národného múzea v Martine. Dokumentuje hmotné a duchovné bohatstvo českého etnika na Slovensku. Hlavnou formou výstav ich približuje verejnosti a zameriava sa na prítomnosť a pôsobenie Čechov na Slovensku. Amatérskym umeleckým telesom českej menšiny na Slovensku je *Ženský zbor Českého spolku v Košiciach*.

Obyvatelia hlásiaci sa k moravskej národnosti, ktorí sa usilujú o podporu a zachovanie kultúry moravskej národnostnej menšiny, v minulosti pôsobili v občianskom združení *Spolok Moravanov na Slovensku a Moravský kultúry zväz*. Dnes podobné aktivity vyvíja občianske združenie *Morava Krásna Zem*. Cieľom združenia je zachovávať a rozvíjať prejavy kultúrneho dedičstva Moravy, združovať občanov, ktorí sa hlásia k moravskej národnosti a organizovať podujatia približujúce kultúrne hodnoty, históriu a prírodné krásy Moravy. Každoročne organizuje festival *Morava Krásna Zem*, kde sa prezentujú kolektívni členovia tohto združenia (detský folklórny súbor *Dúbravček*, folklórny súbor *Dúbravček*, dychová hudba *Holazňanka*, ľudová hudba *Dúbravienka*, hudobná skupina *Notečka* a mužský spevácky zbor *Mužáci Moravia*).

Obr. 12 *Spevácke zoskupenie Mužáci Moravia na festivale moravskej kultúry na Slovensku „Morava Krásna Zem“*

Obr. 13 *Koncert Ženského zboru Českého spolku v Košiciach v rámci podujatia České Vánoce 2015*

■ Do slovníčka

signatár – osoba, ktorá podpísala zmluvu, vyhlásenie a pod.

Charta 77 – združenie občanov usilujúcich sa o rešpektovanie ľudských, občianskych a politických práv v Československej socialistickej republike, pomenované podľa dokumentu Charta 77 z 1. januára 1977

■ Bude vás zaujímať

Na celom svete používané slovo robot je českého pôvodu. Prvýkrát bolo použité v dráme Karla Čapka R.U.R. (Rossumovi univerzálni roboti).

...Bylo to tak: v jedné nestřežené chvíli napadla řečeného autora látka na hru. I běžel s tím za tepla na svého bratra Josefa, malíře, který stál u štáfle a maloval po plátně, až to šustělo.

„Ty, Josef,“ začal autor, „já bych měl myšlenku na hru.“

„Jakou,“ bručel malíř (opravdu bručel, neboť držel při tom v ústech štětec).

Autor mu to řekl tak stručně, jak to šlo.

„Tak to napiš,“ děl malíř, aniž vyndal štětec z úst a přestal natírat plátno. Bylo to až urážlivě lhostejné.

„Ale já nevím,“ řekl autor, „jak mám ty umělé dělníky nazvat. Řekl by jim Laboři, ale připadá mně to nějak papírové.“

„Tak jim řekni Roboti,“ mumlal malíř so štětcem v ústech a maloval dál.

A bylo to. Tím způsobem se tedy zrodilo slovo Robot...

Obr. 14 *Hra R.U.R.*

Obr. 15 *Nevesta v kroji z Blatničky*

Priebeh českej alebo moravskej svadby sa od slovenskej v zásade odlišoval len skladbou podávaných jedál (vepřo-knedlo-zelo, moravské koláče) a piesňami, ktoré sa na svadbe spievali.

Obr. 16 *Vepřo-knedlo-zelo*

S príchodom českého a moravského obyvateľstva si na Slovensku našlo domov niekoľko špeciálov.

Za najznámejšie sú považované *vepřo-knedlo-zelo* (pečené bravčové mäso s kapustou a knedľou) a *svíčková na smetaně* (hovädzie mäso so zeleninovou omáčkou a knedľou). Osobitosti v stravovaní sa zachovali vo vidieckom prostredí kolónií. Z rozvarených zemiakov udušených s múkou sa vykrajovali lyžicou menšie časti, ktoré sa namáčali v roztopenom masle a posýpali mletým makom, cukrom, prípadne lekvárom – *patenty* alebo *metije*. Priamo na platni sa zo zemiakového cesta piekli placky, nazývané *beleš* alebo *lokša*. Posýpali sa makom a cukrom, prípadne natreli medom. K múčnym jedlám patrili aj *šišky* (šúfance) s opraženou krupicou, *škubánky*, *buchty* a *koblíhy*.

Zvyky a tradície českého obyvateľstva, ktoré sa na Slovensku usídlilo v dávnej minulosti, nepoznáme. Obyvateľstvo, ktoré sem prichádzalo v období 1. Československej republiky, sa usídlilo prevažne v mestách a zo zvykov si pravdepodobne udržiavalo len tie, ktoré sa viazali k najvýznamnejšiemu sviatku kalendárneho cyklu – k Vianociam. Kolonisti, ktorí sa usídlili vo vidieckom prostredí, si približne do polovice 20. storočia udržiavali zvyky súvisiace s vianočno-novoročným a veľkonočným obdobím, ktoré si priniesli zo svojho pôvodného domova. Boli však veľmi blízke zvykom, ktoré sa v tomto období dodržiavali aj na slovenských dedinách.

Vianoce. Počas Štedrého dňa nesmeli deti nič jesť. Rodičia im sľubovali, že za odmenu uvidia „*zlaté prasátko*“. Platil zákaz hádok, nesmeli sa povedať zlého slova, aby dobré vzťahy medzi členmi rodiny vydržali po celý nasledujúci rok. Štedrovečerný stôl bol prikrytý bielym obrusom, na ňom bol umiestnený kríž a dve horiace sviece, nechýbala nádoba (misa, košík) s plodinami, ktoré sa na gazdovstve pestovali. Pred večerou malo byť všetko nachystané tak, aby gazdina nemusela vstávať od stola. Pri štedrovečernom stole boli všetci čisto a slávnostne oblečení. Štedrá večera začala po objavení sa prvej hviezdy. Po zazvonení zvončeka vstúpil do miestnosti otec, všetci sa spoločne pomodlili Otčenáš a navzájom si zaželeli veľa zdravia. Pre dospelých sa večera začínala prípitkom – štamperlíkom kvalitnej pálenky, pre deti limonádou. Po prípitku si vzal každý oplátku. Skladba jedál odrážala miesto pôvodu prvej generácie kolonistov a výrazne bola ovplyvnená aj ich náboženským vyznaním. Starší variant štedrej večere kolonistov pochádzajúcich prevažne z Moravy pozostával z polievky uvarenej zo strukovín (šošovica, fazuľa), prípadne krúp a krupicovej kaše (*grís*), *spařených rohlíkov* s makom a maslom alebo prívarku zo sušeného ovocia. V niektorých rodinách konzumovali pirohy (*pjery*) plnené hubovou plnkou a pohánkovú kašu (*chudačku*). K tradičným jedlám patrili aj *vánoční kuba* z krúp a sušených húb. Približne od 20. rokov 20. storočia pozostávala štedrá večera z polievky z rybacích hláv s pečevými haluškami (*jádrovými knedlíčkami*), vyprážanej ryby – kapra so zemiakovým šalátom s majonézou. Záver večere tvorili kysnuté moravské koláče, vianočka s hrozienkami a maslom, makové a orechové záviný či iné *vánoční cukroví*.

Počas večere sa z každého jedla odobralo na tanierik a neskôr dalo hydine a prasaťu. Ak bolo prasa počas roka choré, cesnak z vianočného stola sa roztlačil a použil na jeho liečenie. Niektorí gazdovia dávali cesnak s chlebom všetkým zvieratám ešte pred večerou, aby tak zabezpečili ich zdravie na celý budúci rok.

Obr. 17 *Valašský frgál*

Jednou z kulinárskych špeciálov časti Moravy, nazývanej Valašsko, je *frgál* – koláč s priemerom približne 30 centimetrov. Je vyrobený z kysnutého cesta a jeho náplň je takmer výhradne sladká (k najobľúbenejším patrí mak, tvaroh, slivková lekvár a hruška). Na jeden koláč sa používa vždy len jeden druh plnky doplnenej posýpkou.

Súčastou večere mohlo byť aj veštenie (napríklad priečne krájanie jablka – ak sa na reze objavila hviezdička, znamenala zdravie po celý budúci rok, ak bolo jablko červivé, znamenalo to chorobu) a spievanie kolied. Po večeri rodičia deťom ukázali ozdobený vianočný stromček a „prišiel Ježiško“. Rozdeľovali sa darčeky, zväčša úžitkové predmety, najčastejšie odev alebo knihy. Rodiny hlásiace sa ku katolíckemu náboženstvu sa potom zúčastnili na polnočnej omši.

Dnes české spolky v čase Vianoc pravidelne pripravujú vianočné stretnutia spojené s tvorivými dielňami, kde hlavne najmladšej generácii približujú podobu tradičných českých Vianoc. V Bratislave český spolok každoročne organizuje slávnostný *Vánoční koncert* ako svoje najdôležitejšie podujatie roka.

Fašiangy. Najvýznamnejším úkonom jarnej časti kalendárneho cyklu bol *masopust* (fašiangy). V novom prostredí sa bez rozdielu, či išlo o mestské alebo dedinské prostredie, v tomto období skôr konali *šibřinky/šibrinky*, maškarné plesy na určenú tému, ktoré organizovali členovia telovýchovnej jednoty Sokol, a zábavy organizované hasičmi. Dnes sa na udržiavaní tejto tradície podieľajú aj členovia OZ Morava Krásna Zem.

Obr. 18 *Folklórne súbory, ktoré pracujú pri OZ Morava Krásna Zem (Dychová hudba Hoľažňanka, Folklórna skupina Dúbravček) ako masky na masopustoch – fašiangoch v Plevníku Drienovom*

Veľká noc. Na Veľkonočný pondelok chodili chlapi aj mládenci šibať a oblievať.

České a moravské obyvateľstvo na Slovensku nezabúda ani na významné historické osobnosti a udalosti českých dejín. V minulosti sa bežne konali podujatia pripomínajúce upálenie Jana Husa, na ktorých sa zúčastňovalo aj slovenské obyvateľstvo evanjelického viero- vyznania. Niektoré české spolky organizujú aj podujatia venované pamiatke sv. Václava, patróna zeme českej. K významným udalostiam, pripomínaným v rámci rodiny i v rámci aktív jednotlivých kultúrnych organizácií, patrí dodnes oslava výročia vzniku Československej republiky.

Obr. 19 *Detský sviatočný odev*

Tradičný odev sa medzi príslušníkmi českej ani moravskej menšiny nezachoval. Vzhľadom na to, že sa usídlili prevažne v mestskom prostredí, mal aj ich odev mestský charakter a bol prispôbovaný dobovým módnym trendom. V niektorých rodinách dodnes opatrujú časti, prípadne celé komplety ľudového odevu, no už len ako spomienku na pôvodnú vlasť predkov.

Obr. 20 *Časť mesta Žilina nazývaná Malá Praha*

V období, keď české obyvateľstvo prichádzalo na Slovensko, vládla v krajine bytová kríza. Jeden byt obývalo aj viacero rodín. Úradníci bývali vo svojich kanceláriách, železničari aj vo vyradených železničných vagónoch. Východiskom bola nová výstavba budovaná prostredníctvom vznikajúcich stavebných bytových družstiev. Od 20. rokov 20. storočia sa tak v mestách budovali nové obytné štvrte s typizovanými rodinnými domami. V Košiciach a v Žiline sa dodnes zachovali mestské časti nazývané Malá Praha.

LITERATÚRA

BOTÍK, J. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007.

ČAPEK, K. O slově robot. In *Lidové noviny*, 24. 12. 1933, s. 12.

ZELINOVÁ, H. (ed.) *Česi na Slovensku*. Martin, 2000.

Kosmova Kronika česká. Z latinčiny preložili Karel Hrdina a Marie Bláhová. Úryvok z II. kapitoly.

VACULÍK, J. *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha, 2009.

Internetové zdroje:

www.ludovakultura.sk

www.narodnostnemensiny.gov.sk/ceska-narodnostna-mensina/

www.narodnostnemensiny.gov.sk/moravska-narodnostna-mensina/

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Božena Němcová*

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ea/Bozena_Nemcova.jpg

Obr. 2 *Tomáš Garrigue Masaryk*

Autor: Charles Sarolea

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Thomas_G_Masaryk.jpg

Obr. 3 *Kolonisti z kolónie (dnes obec) Blahová pri poľnohospodárskych prácach, 30. roky 20. storočia*

Zbierkový fond SNM v Martine – Múzeum kultúry Čechov na Slovensku; neznámy autor

Obr. 4 *Praotec Čech na hore Říp*

Autor: Josef Mathauser

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Josef_Mathauser_Praotec_%C4%8Cech_na_ho%C5%99e_%C5%98%C3%ADp.jpg

Obr. 5 *Masarykova vila v Bystričke pri Martine*

[http://www.antikkam.sk/2012-02%20\(II\)/scan0107.jpg](http://www.antikkam.sk/2012-02%20(II)/scan0107.jpg)

Obr. 6 *Zámok v Topoľčiankach*

Autor: Samu Borovszky; <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kistapolcs%C3%A1ny.jpg>

Obr. 7 *Jaroslav Seifert*

Foto: Hana Hamplová;

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jaroslav_Seifert_1981_foto_Hana_Hamplov%C3%A1.jpg

Obr. 8 *Karel Plicka*

Slovenské národné múzeum v Martine

Foto: Zdeněk Menec

Obr. 9 *Členky TJ Sokol*

Zbierkový fond SNM v Martine – Múzeum kultúry Čechov na Slovensku;
neznámy autor

Obr. 10 *Slovensko-český klub v SR*

Foto: Helena Miškufová: Pri kaplnke na Symbolickom cintoríne

Obr. 11 *Akademický maliar Otakar Štáfl s manželkou*

Zbierkový fond Podtatranského múzea v Poprade; neznámy autor

Obr. 12 *Mužáci Moravia na festivale moravskej kultúry na Slovensku „Morava Krásna Zem“*

Morava krásna zem, o. z.

Obr. 13 *Koncert ženského zboru Českého spolku v Košiciach*

Český spolok v Košiciach.

Obr. 14 *Hra R.U.R*

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Capek_RUR.jpg; neznámy autor,
1922

Obr. 15 *Nevesta v kroji z Blatničky (okolie Hodonína, Morava)*

Foto: Vladimír Židlický; Lidové kroje na Hodonínsku. Martin, 1979.

Obr. 16 *Vepřo-knedlo-zelo*

<https://www.tescorecepty.cz/recepty/detail/3180-vepro-knedlo-zelo>

Obr. 17 *Valašský frgál*

Morava krásna zem, o. z.

Obr. 18 *DH Hořažňamla a FS Důbravček ako masky na masopuste v Plevníku-Drienovom*

Foto: Lubomír Klůčik; Morava krásna zem, o. z.

Obr. 19 *Detský sviatočný odev z Kutnej Hory (Čechy)*

Foto: Jakub Langhammer; České lidové kroje. 1994

Obr. 20 *Časť mesta Žilina nazývaná Malá Praha*

zilina-gallery.sk/picture.php?/17583/category/1240

CHORVÁTSKA NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

HRVATSKA NACIONALNA MANJINA

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Bohuslav Šulek**
(1816 – 1895)

Prírodovedec, jazykovedec a publicista, spoluzakladateľ Spoločnosti česko-slovanskej. Po odchode do Chorvátska sa aktívne podieľal na rozvoji kultúrneho, politického života.

Obr. 2 **Gabriel Kolinovič Šenkvičský** (1698 – 1770)

Historik, tabulárny notár v Bratislave. Jeho diela obsahujú záznamy o dejinách Uhorska, komentáre o povstaní Františka II. Rákociho, ako aj podrobný popis sedemročnej vojny. Väčšina jeho diel sa zachovala v rukopise. Vo svojom záвете ich poručil benediktínskemu rádu. Po zrušení rádu Jozefom II. sa jeho diela dostali do Univerzitnej knižnice v Pešti. Po obnovení rádu sa všetky rukopisy stali opäť majetkom benediktínov.

Územie dnešného Chorvátska s jeho vtedajším obyvateľstvom bolo od 2. storočia pred našim letopočtom súčasťou Rímskej ríše ako provincia Panónia. Samotní Chorváti ale majú slovanský pôvod, konkrétne ide o južnú vetvu Slovanov. Pravdepodobne prišli na územie Balkánskeho polostrova spolu s ostatnými slovanskými kmeňmi počas obdobia „*stahovania národov*“ po putovaní z východných oblastí. Migrácia predkov Chorvátov do južnej Európy prebehla v dvoch etapách v 6. a 7. storočí. V prvej etape prišli z územia medzi poľskou Vislou a ukrajinským Dneprom a osídlili vnútrozemie, Slavóniu. V druhej etape prišli z južného Poľska tzv. *Bieli Chorváti* a osídlili pobrežie Jadranu, Dalmáciu. Týmto menším skupinám sa postupne podarilo zjednotiť južných Slovanov. Predkovia Chorvátov sa na novom území (v súčasnosti štát Chorvátsko) zmiešali s pôvodným keltským a ilýrskym obyvateľstvom usadeným pri pobreží. Vďaka novým kontaktom sa južní Slovania priučili moreplavectvu, čo neskôr využili pri budovaní vojenskej flotily i obchodných vzťahov. Zaujímavé je, že s jednoznačným označením „*Chorvát*“ sa stretávame až koncom 9. storočia.

V Uhorsku od 13. storočia boli vzájomné styky medzi Slovákmi a Chorvátmi bežným javom. Chorvátska šľachta mala majetky na Slovensku a naopak (napr. bán Filo mal majetky v Bytči). Chorvátski šľachtici boli županmi v Liptovskej či Turčianskej stolici.

Vznik dnešnej chorvátskej menšiny na Slovensku súvisí s kolonizáciou zo 16. storočia. Chorvátske obyvateľstvo presídľovala na Slovensko chorvátska šľachta a uhorskí feudáli z oblastí zničených a ohrozených Turkami. Väčšinu kolonistov tvorili roľníci a drobná šľachta. Z chronologického hľadiska prichádzali Chorváti na dnešné územie Slovenska v troch vlnách. V prvej vlne sa usadzovali zväčša vo vyludnených obciach na Záhorí, v okolí Bratislavy a pod karpatským oblúkom až po Piešťany. V druhej vlne sa usadzovali na panstvách Smolenice a Dobrá Voda, najmä však na červenokamenskom a svätøjursko-peziňskom panstve. Posledný prúd len doosídľoval predchádzajúce oblasti a končí rokom 1573, keď cisár Maximilián II. tajnou inštrukciou zakázal usadzovanie Chorvátov na panstvách.

Chorvátski kolonisti znovu obnovili pôvodné vyludnené usadlosti zničené pustošením španielskymi žoldniermi. Vzhľadom na jazykovú a kultúrnu príbuznosť sa postupne s domácim obyvateľstvom asimilovali. Založili aj niekoľko nových osád. V niektorých dedinách preto určitý čas žilo iba chorvátske obyvateľstvo, napr. Malé Šenkvice, Veľké Šenkvice, Jarovce.

Obr. 3 *Súpis cirkevného desiatku*
V záhrebskom Štátnom archíve sú zachované súpisy cirkevného desiatku, v ktorých vyberač desiatku poznamenal, že daňovníka niet, zahynul, ušiel, zbehol, alebo že dedina bola vypálená.

Pramene, ktoré by priamo popisovali príchod chorvátskych kolonistov na územie dnešného Slovenska, sa nezachovali. Sprostredkované sa však o chorvátskych kolonistoch dozvedáme napríklad zo zachovaných *portálnych súpisov* z r. 1553, v ktorých je zaznamenaný okrem počtu daňových jednotiek v dedine, počtu Španielmi vypálených alebo zničených jednotiek, aj počet jednotiek obnovených novousadlíkmi (Chorvátmi).

Obr. 4 *Portálny súpis z roku 1553*

Mimoriadne cenné sú urbáre (knihy obsahujúce súpis poddanského majetku) panstiev, na ktorých sa usadili Chorváti. Napríklad z urbára hradného panstva Červený Kameň z roku 1543 sa dozvedáme nielen o ich počte, ale aj o ich kolonizačných slobodách (oslobodenie od roboty na panskom), o ich schopnostiach a charakterových vlastnostiach: „...sú tvrdohlaví a neradi ostávajú dlho na jednom mieste...“

■ Bude vás zaujímať

Chorváti dali svetu kravatu

História kravaty siaha do obdobia tridsaťročnej vojny (1618 až 1648), keď do Paríža prišiel oddiel chorvátskych vojakov, aby podporil francúzskeho kráľa Ľudovíta XIII. Okolo krku mali uviazané tradičné červené šatky, ktoré vzbudili pozornosť francúzskej šľachty a stali sa súčasťou uniformy francúzskeho vojska. Postupne z výrazu *à la Croate* (ako Chorvát) vzniklo slovo *la cravatte*, ktoré je dodnes používané na označenie kravaty. V roku 1661 kráľ Ľudovít XIV. oficiálne ustanovil funkciu kráľovského *cravattiera*, ktorého úlohou bolo pomáhať kráľovi pri viazaní kravaty. V roku 1667 vznikol i zvláštny pluk, ktorý bol nazvaný „Royal Cravates“.

Obr. 5 *Chorvátska kravata*

■ Do slovníčka

portálny súpis – odvodený od slova *porta* (brána); základná daňová jednotka v Uhorsku v období feudalizmu. Rozsah porty sa za feudalizmu menil. Rozumel sa ňou sedliacky dvor, v ktorom bývalo aj viac rodín, resp. brána, cez ktorú mohol prejsť doplna naložený voz.

bán – regionálny vládca Chorvátska; názov bán je známy už od 9. storočia z čias Chorvátskeho kráľovstva a vzťahoval sa na hlavných predstaviteľov kráľovskej moci v jednotlivých oblastiach štátu, neskôr počas Uhorska pripadol titul bán miestodržiteľovi uhorského kráľa.

Obr. 6 **Ferdinand Takáč**
(1920 – 2013)

Katolícky kňaz, spisovateľ, prekladateľ, dlhoročný politický väzeň. Za svoju činnosť pri záchrane rodákov z nemeckého zajatia vo Vrútkach bol začiatkom roku 1945 v Bratislave zatknutý gestapom. Pred transportom do koncentračného tábora ho zachránil koniec vojny. Za svoju náboženskú činnosť bol zatknutý a odsúdený. Po prepustení pracoval ako opravár výťahov, neskôr bol redaktorom Katolíckych novín. Je autorom rozsiahleho chorvátsko-slovenského slovníka.

Obr. 7 **Viliam Pokorný**
(1929 – 2016)

Spisovateľ, novinár, básnik, skladateľ, rezbár, dlhoročný predseda Chorvátskeho kultúrneho spolku v Devínskej Novej Vsi. Autor historických kníh, básní a piesní.

Chorváti sa na území Slovenska usadili najmä v okolí Bratislavy, napríklad v Čunove, Jarovciach, Dúbravke, v Lamači, Devínskej Novej Vsi, Stupave, v Grobe, Šenkviaciach.

Dodnes sa archaický chorvátsky jazyk a etnické vedomie zachovali len u časti obyvateľov štyroch lokalít z pôvodných viac ako 80 dedín kolonizovaných Chorvátmi. Sú to Chorvátsky Grob, Devínska Nová Ves, Čunovo a Jarovce. Z jazykového hľadiska zastupujú dve skupiny nárečových variantov. Kajkavské nárečie sa zachovalo len v Chorvátskom Grobe. V Devínskej Novej Vsi sa požíva čakavské nárečie a v Čunove a Jarovciach burgenlandská kodifikovaná čakavština. Po chorvátsky sa komunikuje v rodinách a so susedmi, spravidla len v úzkom okruhu ľudí, prevažne starousadlíkov. V Chorvátskom Grobe a v Devínskej Novej Vsi sa chorvátčina prestala používať v škole a v kostole v polovici 18. storočia, v Čunove a v Jarovciach sa však v kostoloch používa neprerušene dodnes. V chorvátskom jazyku sa najdlhšie vyučovalo v Čunove (1920) a Jarovciach (1947). Dnes sa chorvátčina učí len ako voliteľný predmet. Generácia aktívnych nositeľov a používateľov archaického jazyka sa tak prirodzene stráca, vymiera. Len časť novej generácie sa orientuje na osvojenie si súčasného kodifikovaného chorvátskeho jazyka. Rýchlosť asimilácie zásadne ovplyvňuje aj geografická poloha štyroch lokalít. Mestské časti, ale aj samostatná obec Chorvátsky Grob, zaznamenávajú nebyvalý stavebný rozvoj. Obyvatelia nových domov vysoko prevyšujú počet chorvátsky hovoriaceho obyvateľstva.

V oblasti kultúry pôsobí *Chorvátsky zväz na Slovensku* zastrešujúci všetky miestne chorvátske kultúrne spolky v obciach. Cieľom zväzu je rozvíjať kultúru Chorvátov, prezentovať ju majorite i iným menšinám, usilovať sa o zachovanie jazyka, zvykov a tradícií. Každoročne organizuje podujatia ako *Dni chorvátskej kultúry*, *Festival chorvátskej kultúry*, *Festival „Dobro došli“* (Vitajte). Zväz vydáva aj časopis *Hrvatska rosa* (Chorvátska rosa), ktorý v spisovnom i archaickom jazyku informuje o dianí na Slovensku a v Chorvátsku.

Obr. 8 *Festival chorvátskej kultúry*

K upevneniu chorvátskeho povedomia prispieva aj činnosť folklórnych súborov a divadelného súboru. V ich repertoári prevládajú tradičné tance a na tamburiciach hrané staré regionálne, ale aj moderné piesne.

Obr. 9, 10
Grbarčieta – detský folklórny súbor. Jeho názov vznikol podľa časti obce Devínska Nová Ves nazývanej Grba.

Obr. 11, 12
Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku

Starší obyvatelia Devínskej Novej Vsi sa na konci každého kalendárneho mesiaca stretávajú na klubových chorvátskych štvrtkoch, ktoré sú zamerané na získavanie a rozširovanie poznatkov o živote chorvátskych obyvateľov tejto obce.

Pri Slovenskom národnom múzeu pôsobí *Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku*. V stálej expozícii predstavuje chorvátsku národnostnú menšinu v historickom prehľade a prezentuje základné oblasti jej kultúry. Sústreďuje sa predovšetkým na chorvátske osídlenie, jazyk, ľudové stavitelstvo a bývanie, ľudové umenie a rodinné zvykoslovie.

■ Do slovníčka

Obr. 13 **tamburica** – balkánsky strunový hudobný nástroj podobný mandolíne

■ Bude vás zaujímať

Chorvátski predstavitelia uhorskej šľachty boli významnými osobnosťami Bratislavy a okolia, ako napríklad gróf Anton Grasalkovič, ktorého palác je dnes sídlom prezidenta Slovenskej republiky.

Kajkavské nárečie

(kajkavčina, kajkavica)

je popri čakavskom a štokavskom nárečí jedným z troch hlavných nárečí chorvátskeho jazyka. Ich pomenovanie vychádza z opytovacích zámen v nárečí *što, kaj, ča*. V Chorvátskom Grobe je to *kaj*.

Kaj si delal? – Čo si robil?

Kaj na mene glediš? – Čo na mňa pozeráš?

Obr. 15 Chorvátska svadba

Hostí na svadbu ako prvý pozýval *stuolnik* (vrchný čašník). Mladý pár pozýval hostí týždeň pred svadbou. Po skončení rozlúčkovej piesne pri odobierke nevesty sa silným búchaním na dvere dobýjali do domu svatovia, družbovia a družice so ženíchom, ktorí prišli uniesť nevestu. Čím väčší hrmot robili, tým vo vnútri kládli silnejší odpor. Nakoniec domáci dvere otvorili a niekoľkokrát vystrčili nepravú nevestu. Ženich sa pokúšal uniesť nevestu bez zaplatenia za jej vychovanie. Pri čepčení nevesty sa tancoval *Tan-canje pod zelen venac* (Tanec pod zelený veniec).

Obr. 16 Makovník

Ako tradičné jedlá sa na festivaloch chorvátskej kultúry podávajú *fržuo-nova polifka s rizanci* (fazulová polievka s rezancami), *táška ertefljij-nova*, *zjeljova*, *griezuovna*, *jabukova* (závin zemiakový, kapustový, krupicový, jablkový), *orihovnik* a *makovnik* (orechový a makový koláč), *šiške* (šišky), *božimilosci* (fánky), *gulje mákove*, *orihove* (makové a orechové gulky).

Príslušníci terajšej chorvátskej národnostnej menšiny sú už šestnástou generáciou chorvátskych kolonistov. Z dostupných prameňov je zrejme, že neexistovali žiadne inštitucionálne spojenia s pradomovinou a jazyková príbuznosť urýchlila asimiláciu už v prvých generáciách. Dnes len teda ťažko môžeme odlišiť zvyky a tradície chorvátskej menšiny od slovenských zvykov. Špecifiká skôr určovali prírodné podmienky (rozvoj vinohradníctva a ovocinárstva, pasenie dobytku, ošípaných na pasienkoch v lesoch). Tie sa potom odrážali aj vo zvykoch.

Lucia (*Lucija*, 13. december). Na deň sv. Lucie dievčatá oblečené do bielych šiat – plachiet, s tvármi obielenými múkou, so sviečkou v jednej a husím krídlom v druhej ruke chodili z domu do domu a krídlom ometali steny a kúty, aby ich očistili od zlých síl. S týmto dňom sa spájali aj veštby a predpovede zamerané na osobný život. Medzi známe patrí napríklad liatie olova do vody či veštenie, ktoré pomôže odhaliť meno budúceho ženicha. Dievčatá si na 13 kúskov papiera napísali 13 mien chlapcov. Potom každý večer vylosovali jeden papierik s menom a spálili ho. Prvý papierik spálili v deň Lucie a posledný na Štedrý deň. Iba jeden papierik zostal nazvyš. Ten im mal prezradiť meno ženicha.

Vianoce. Chorvátskym špecifikom je pomenovanie Štedrého večera (24. decembra) *Bádňak* (*Badnjak*). Vyjadruje, že celý večer zohrieval rodinu jeden kus dreva posúvaný na ohnisku. Starým zvykom bolo aj prinášanie slamy do domu tesne pred Vianocami. Slama sa rozložila po podlahe, najmä pod stôl, kde bola podávaná štedrovečerná večera. Po večeri sa všetci posadili na slamu do rohu miestnosti, kde zostávali až do odchodu na polnočnú omšu. Niekedy dokonca na slame i spali, aby sliepky lepšie znášali vajčká. Slama symbolizovala narodenie Ježiša na slame a bola akousi zárukou úrody v novom roku. Na Vianoce sa varilo sušené ovocie (slivky, jablkové štiepky a sušené plátky hrušiek so škoricou a klinčekmi), piekol sa okrúhly koláč (*vrtanj*), ktorý dostával sluha spolu s čizmami a oblekom ako mzdu.

Mlád'atka. Sviatok Mlád'atiek (*Nekriva dičica*, 28. decembra) je podľa kresťanskej tradície spomienkový deň na betlehenské deti, ktoré dal Herodes usmrtiť, dúfajúc, že je medzi nimi aj novorodený Ježiš. V Devínskej Novej Vsi a v niektorých dedinách na Záhorí sa zachovala vianočná šibačka, chlapci chodia z domu do domu šibať svojich krstných rodičov a tety.

Obr. 17 Vianočná izba

Obr. 18 Lucia

Nový rok (*Nova godina*). Na Nový rok niektoré deti už od samého rána chodili po dedine od domu k domu a majiteľom domov želali zdravie, prosperitu a úspech.

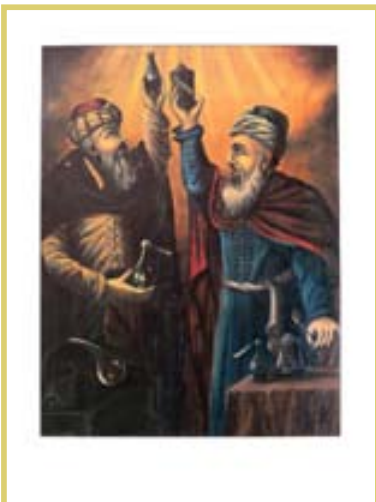
Obr. 19 *Traja králi*

Svoje zvyky mali aj kalendárne medzníky ako fašiangy, popolcová streda či veľkonočný týždeň.

Popolcovou stredou (*čista srieda*) sa začína obdobie veľkého pôstu a končia sa fašiangy. V tento deň robí kňaz popolom na čelá veriacich znamenie kríža. Odev počas pôstu bol zdobený skromne, ladený do smútočných farieb.

Veľká noc. Od Zeleného štvrtka do Bielej soboty, keď nezvonili kostolné zvony, sa napr. v Jarovciach zlé sily z dediny zaháňali rapkaním rapkáčov (*Hráštjanje*). Biela sobota bola dňom tzv. pálenia Judáša, keď sa z cintorínov pozbierali a spálili suché vence a odpad. Na veľkonočnú nedeľu sa nosilo do kostola posvätiť jedlo, napr. vajíčka, šunka, klobása, ale aj jahňacie a kozlacie mäso.

Sviatok všetkých svätých. Na Sviatok všetkých svätých (*Sih sviatih*, 1. novembra) chodili deti vinšovať najbližším príbuzným a za odmenu dostávali pečivo – malé pletenky.

Pre uchovávanie povedomia chorvátskej spolupatričnosti zohrali významnú úlohu chorvátske púte. Tieto púte sa konávali až do 2. svetovej vojny. Ich každoročným cieľom bol kostol sv. Kozmu a Damiána v Dúbravke. Púte sa konali 27. septembra, v deň sviatku týchto dvoch svätcov. Zúčastňovali sa na nich nielen Chorváti z okolia Bratislavy, ale aj ich krajanovia z chorvátskych obcí na území dnešného Rakúska a Maďarska. Dúbravka v tom čase bola akýmsi duchovným strediskom Chorvátov žijúcich na Slovensku.

Obr. 20 *Kozma a Damián – oltárny obraz vo farskom kostole z roku 1723*

Obr. 21 *Novoveský kroj*

Kroje v každej zo štyroch lokalít (Chorvátsky Grob, Jarovce, Čunovo, Devínska Nová Ves) sa líšia. Súčasťou kroja z Chorvátskeho Grobu je ženský čepiec s vejárovitou čelenkou, mužského kroja v Jarovciach zase kabát z čierneho súkna lemovaný červenými stužkami.

Obr. 22 *Tradičné obydlie*

Doklady o špecificky chorvátskej architektúre sa nezachovali. Chorvátski kolonisti si stavali domy typické pre daný región. Spočiatku to boli obydlia z dreva. Typická bola zrubová konštrukcia. Neskôr sa začali stavať domy hlinené, výnimočne stavby z kameňa. Strechy boli pokryté slamou, trstínou. Sedliacke domy mali vchod z dvora do kuchyne, jednu izbu, komoru, stajňu, chlievy a stodolu.

LITERATÚRA

BOTÍK, J. *Chorvátska národnosť na Slovensku: História, onomastika, národopis*. Bratislava, 1999. 180 s.

BOTÍK, J. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007.

BOTÍK, J. *Slovenskí Chorváti*. Bratislava, 2001. 231 s.

KLÁČKA, J. *Zlatá kniha prameňov k dejinám Devínskej Novej Vsi*. Devínska Nová Ves, 2011.

KRPAN, S. *Od Karaša do Biferna*. Zagreb, 1988.

KUČERA, M. *Slováci a Chorváti*. Bratislava, 2013.

KUČEROVÁ, K. *Hrvati u Strednjoj Europi*. Zagreb, 1998.

MACAN, T. *Povijest Hrvatskoga naroda*. Zagreb, 1994.

Internetové zdroje:

www.ludovakultura.sk

www.narodnostnemensiny.gov.sk/chorvatska-narodnostna-mensina/

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Bohuslav Šulek*

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bogoslav_%C5%A1ulek.gif

<http://www.matica.hr/www/wwwizd2.nsf/AllWebDocs/JezikoslovneRaspriaveIClanci>; Autor: neznámy, cca. 1860

Obr. 2 *Gabriel Kolinovič Šenkvičský*

BOTÍK, J. *Slovenskí Chorváti*. Bratislava, 2001, s. 60.

Obr. 3 *Súpis cirkevného desiatku*

Archív záhrebskej kapituly, Zagreb, Kapitol.

Obr. 4 *Portálny súpis z roku 1553*

Štátny archív Bratislava

Obr. 5 *Chorvátska kravata*

Autor: Roberta F.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Krvat_pukovnja_Tr_g_sv_Marka_2_18102012_roberta_f.jpg

Obr. 6 *Ferdinand Takáč*

Foto: Jozefína Daničová (archív autorky)

Obr. 7 *Viliam Pokorný*

Foto: Jozefína Daničová (archív autorky)

Obr. 8 *Festival chorvátskej kultúry – folklórny súbor ČRIP (črep, čriepok)*

Foto: Jozefína Daničová (archív autorky)

Obr. 9, 10 *Grbarčieta*
<http://www.grbarcieta.sk>

Obr. 11, 12 *Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku*
<http://www.snm.sk/?muzeum-kultury-chorvatov-na-slovensku-uvodna-stranka>

Obr. 13 *Tamburica*
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tambura.jpg>

Obr. 14 *Grasalkovičov palác*
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grassalkovich_Palace_\(2\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grassalkovich_Palace_(2).jpg)

Obr. 15 *Chorvátska svadba*
Foto: Jozefína Daničová (archív autorky)

Obr. 16 *Makovník*
<https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/poppy-seed-roll-on-wooden-surface-127690952>

Obr. 17 *Vianočná izba*
Foto: Jozefína Daničová (archív autorky)

Obr. 18 *Lucia*
Foto: Jozefína Daničová (archív autorky)

Obr. 19 *Traja králi*
Foto: Jozefína Daničová (archív autorky)

Obr. 20 *Kozma a Damián*
Foto: Jozefína Daničová (archív autorky)

Obr. 21 *Novoveský kroj*
<http://www.grbarcieta.sk>

Obr. 22 *Tradičné obydlie*
Foto: Jozefína Daničová (archív autorky)

MAĎARSKÁ NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

MAGYAR NEMZETI KISEBBSÉG

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Svätý Štefan I. (969 – 1038)**

Veľkoknieža Maďarov a prvý kráľ Uhorského kráľovstva. Roku 1083 bol katolíckou cirkvou vyhlásený za svätého. Štefan sa zaslúžil o vybudovanie silného kresťanského štátu. Medzi Maďarmi je uctievaný ako prvý kráľ Maďarov a zakladateľ Uhorska. Na obrázku socha kráľa Sv. Štefana na Námestí hrdinov v Budapešti.

Obr. 2 **František II. Rákoci (1676 – 1735)**

Sedmohradský veľmož a vodca protihabsburského stavovského povstania v rokoch 1703 – 1711. Narodil sa v malej obci Borša/Borsi v Medzibodroží a jeho pozostatky sú uložené v Dóme sv. Alžbety v Košiciach. Na stene dómu je umiestnená bronzová pamätná tabuľa venovaná Františkovi II. Rákocimu. V Košiciach sa nachádza aj replika exilového tureckého domu Rákociho (Rodošto – pamätný dom), na jeho nádvorí je umiestnená socha veľmoža.

Predpokladanou pravlastou Maďarov je územie okolo pohoria Ural (dnešné Rusko) medzi riekami Ob a Kama, kam sa dostali putovaním z ešte východnejších oblastí. Maďarské kmene sa už v tom čase, teda v období pred rokom 900, odlišovali od okolitých etník vlastným jazykom, tradíciami a zvykmi. Po tom, ako Maďari opustili svoju pravlast, obrátili sa smerom na juh a neskôr na západ, kde sa usadili medzi riekami Don a Dneper (dnešné západné Rusko a východná Ukrajina). Túto zem označili názvom *Levédia* podľa mena jedného z maďarských vodcov Levediho. Predkovia dnešných Maďarov postupovali neskôr ďalej na západ, až prišli v 9. storočí k rieke Dnešter (dnešná Ukrajina) do oblasti nazývanej *Etelköz*, čiže „medziriečie“. Odtiaľ už viedli ich kroky do Karpatskej kotliny, ktorú začali obsadzovať v roku 895.

Maďari podnikali početné výpravy do západnej Európy. V tom čase celá západná Európa pokladala maďarských jazdcov za najobávanejších nepriateľov. Zachovala sa dokonca i latinská modlitba: *A sagittis Hungarorum libera nos, Domine!*, v preklade „Boh, zachráň nás pred šípmi Maďarov!“. Po bitke pri rieke Lech v roku 955, keď nemecký kráľ Otto I. porazil maďarské kmene, však postupne prijali kresťanstvo a založili nový štátny útvar Uhorské kráľovstvo/*Magyar Királyság*, do ktorého patrilo až do roku 1918 aj územie dnešného Slovenska. Prvým kráľom Uhorska/*Magyarország* bol Sv. Štefan/*Szent István*, ktorý svojou činnosťou vytvoril predpoklad pre takmer tisícročnú existenciu tohto štátneho útvaru.

Počas existencie historického Uhorska žili a pôsobili na území Hornej zeme/Felvidék (kde neskôr vzniká Slovensko) významné postavy uhorských dejín. Známy maďarský básnik a protiturecký bojovník Bálint Balassi sa narodil vo Zvolene/*Zólyom* a je pochovaný v obci Hybe/*Hybbe*. V Trnave žil a pôsobil arcibiskup Peter Pázmány, zakladateľ Trnavskej univerzity. Významnou postavou maďarských dejín je František II. Rákoci, slávny sedmohradský veľmož a vodca protihabsburského stavovského povstania v rokoch 1703 – 1711. Narodil sa v malej obci Borša/*Borsi* v Medzibodroží a je pochovaný v Dóme sv. Alžbety v Košiciach.

Dôsledkom Trianonskej mierovej zmluvy (1920) bolo územie historického Uhorska rozdelené medzi tzv. nástupnícké štáty. Jedným z nich bolo Československo, súčasťou ktorého sa stalo celé dnešné územie Slovenska a aj Podkarpatská Rus, ktorá je dnes súčasťou Ukrajiny. Na území Slovenska žilo v tom čase približne 900 000 Maďarov (t. j. 30,2 % obyvateľstva). Dôsledkom prvej Viedenskej arbitráže roku 1938 však muselo Československo vrátiť Maďarsku územia dnešného južného Slovenska a celú Podkarpatskú Rus, ktoré obývalo prevažne maďarsky hovoriace obyvateľstvo. Po skončení 2. svetovej vojny sa však víťazné veľmoci rozhodli pre obnovenie československých hraníc, a tým sa Maďari stávajú opäť menšinou.

V období po druhej svetovej vojne (1945 – 1948) sa stali Maďari žijúci na Slovensku prenasledovanou národnostnou skupinou. Dôsledkom dekrétov prezidenta Edvarda Beneša a Slovenskej národnej rady stratili svoje občianske práva, desaťtisíce Maďarov sa museli vystahovať do Maďarska, ďalší boli odvečení do Čiech. Ich majetky boli skonfiškované, maďarské školy boli zatvorené. Paralelne s týmito opatreniami boli nútení reslovakizovať sa, čiže prihlásiť sa za Slovákov. Dôsledkom týchto opatrení počet Maďarov na Slovensku značne poklesol.

Obr. 3 *Panoramatický obraz Árpáda Fesztyho (1856 – 1914), rodáka z Hurbanova (Ógyalla), Príchod Maďarov je dlhý 120 metrov a široký 15 metrov. Dnes je tento obraz vystavený v Národnom historickom pamiatkovom parku (Nemzeti Történeti Emlékpark) v Ópusztaszeri pri Segedíne.*

Cielom Československa po roku 1945 bolo vybudovanie národného štátu Čechov a Slovákov bez neslovanských menšín. Jedným z nástrojov pre tento plán bola dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, ktorá bola podpísaná 27. februára 1946. Počas výmeny obyvateľstva, ktorá sa zrealizovala od začiatku roku 1947 do roku 1949, muselo opustiť svoju rodnú zem približne 89 000 Maďarov, ktorí boli presťahovaní do Maďarska. Na ich miesto zas prišli Slováci z Maďarska (73 000), ktorí si však túto možnosť vybrali dobrovoľne.

Od nepamäti až dodnes majú Maďari v úcte prastaré genealogické mýty, ktoré vysvetľujú pôvod spoločenstva (napr. *príbeh o Hunorovi a Mogerovi*). Rovnako významná je *legenda o vtákovi Turulovi*, ktorá je mýtom o pôvode Arpádovského rodu. Hovorí o tom, že ženu menom Emeše (Emese) oplodnil mýtický dravý vták a z jej lona sa vyliala mohutná rieka, budúci silný a slávny rod Arpádovcov. Spomínané legendy zaznamenali po prijatí kresťanstva učení kňazi v latinskom jazyku.

Bitka pri dnešnej Bratislave (*Pozsonyi csata*)

4. júla 907 sa odohrala bitka pri dnešnej Bratislave (Pozsony). V tejto bitke zvíťazili maďarské kmene nad vojskami markgrófa Liutpolda Bavorského. Markgróf napadol maďarské kmene kvôli opätovnému získaniu Panónie. Po tomto víťazstve sa vláda Maďarov posilnila aj na území Zadunajska. Zároveň po úplnom spustošení nepriateľských vojsk ešte ďalších 120 rokov nevstúpil nepriateľ na územie Maďarov.

O bitke pri dnešnej Bratislave podáva správu Aventinus:

*„... (Maďari) Boli rýchlejší ako naše vojsko vystrojené ťažkou výzbrojou. Keď sa o nich verilo, že sa vzdialili, prišli znova, takou istou rýchlosťou aj prenasledovali, aj sa dávali na útek. Zatiaľ čo by si si myslel, že ty si zvíťazil, bol si v najväčšom nebezpečenstve. Maďari zďaleka šípom zasahovali nepriateľov... **Bola v nich tak veľká ľstivosť, tak prudká rýchlosť a tak značná skúsenosť v boji, že sa s istotou nevedelo, či sú nebezpečnejší, keď sú vzdialení či prítomní, keď sú na úteku či v pätách, keď predstierajú bojové ticho, či keď vedú vojnu. ...**”*

Obr. 4 Bitka pri Bratislave

Do slovníčka

Vták Turul. Totemové zviera predstavuje dávneho predka a ochranného ducha kmeňovej skupiny. Pre maďarský kmeň vedený Arpádom bol totemovým zvieraťom mýtický vták Turul (typ sokola alebo jastraba). Na obrázku socha Turula v meste Tatabánya.

Obr. 5 Vták Turul

Bude vás zaujímať

V roku 1948 bolo na území dnešného Slovenska hromadne premenovaných viacero miest a obcí, ktoré stratili tak svoje pôvodné názvy a dostali nové slovenské pomenovanie (napr. *Bős/Beš* – Gabčíkovo; *Tornalja/Tornaľa* – Šafárikovo; *Párkány/Parkan* – Štúrovo; *Nagymegyer/Velký Meder* – Čalovo). Veľká väčšina týchto umelo vytvorených názvov sa na Slovensku používa dodnes.

V neskororenesančnom kaštieli v obci Dubník (Csúz) (okres Nové Zámky) sa nachádza unikátne Panoptikum. Nájdem tu keramické sochy významných postáv v životnej veľkosti, ktoré sa narodili, žili alebo pôsobili na území dnešného Slovenska, napríklad Jánoša Esterházyho, Petra Pázmányho, Gábora Barossa, Gyulu Andrássyho, Györgya Klapku, Móra Jókaiho, Árpáda Fesztyho či Ferencu Lehára.

Obr. 6 Panoptikum

Obr. 7 **Lajos Grendel**
(1948 – 2018)

Spisovateľ a publicista, vysokoškolský pedagóg, významný predstaviteľ maďarskej literatúry na Slovensku. Je nositeľom viacerých ocenení za literárnu prácu, medzi inými je to Cena Imre Madácha, Cena Józsefa Attilu a Kossuthova cena.

Obr. 8 **Ghymes**

Ghymes je svetoznáma hudobná formácia na Slovensku, ktorá vznikla v roku 1984. Inšpiráciu čerpá z koreňov maďarskej, stredoeurópskej i východoeurópskej ľudovej hudby. Zakladajúci členovia skupiny sú bratia Gyula Szarka a Tamás Szarka.

Bude vás zaujímať

Pôvod slova Maďar. Podľa stredovekých kroník pochádza slovo Maďar z názvu jedného zo siedmich maďarských kmeňov nazývaného *Megyer*, do ktorého patrila aj kniežka Arpád. Tento názov sa objavuje aj v arabských kronikách z 9. storočia vo forme *madžar*.

Maďari sú najpočetnejšou národnostnou menšinou na Slovensku. Maďarské obyvateľstvo sa sústreďuje na územie južného Slovenska. Za centrá Maďarov sa pokladajú mestá Rimavská Sobota (*Rimaszombat*), Komárno (*Komárom*) a Dunajská Streda (*Dunaszerdahely*). Podľa jednotlivých oblastí, ktoré Maďari na Slovensku obývajú, môžeme tunajších Maďarov rozdeliť aj do niekoľkých etnografických skupín (napr. Palóci/*Palócok*; Žitnoostrovčania/*Csallóköziek*; obyvatelia Matúšovej zeme/*Mátyusföldiek*, Medzibodrožia/*Bodrogeköziek*)

Maďari na Slovensku kladú veľký dôraz na zachovanie jazyka, kultúry a histórie svojich predkov. Medzi najvýznamnejšie kultúrne podujatia patria: celoštátna súťažná prehliadka v tvorbe detských divadelných a bábkarských súborov a sólistov v maďarskom jazyku *Podunajská jar* (*Duna Menti Tavasz*), najväčšia letná kultúrna akcia organizovaná pre maďarskú mládež žijúcu na Slovensku v Gombaseku (*Gombaszögi Nyári Tábor*), v rámci ktorej sa organizujú kultúrne programy a koncerty, ako aj takzvaná „otvorená univerzita“ (*szabadegyetem*), kde sa rozoberajú aktuálne politické a spoločenské otázky. História letného tábora siaha do roku 1920, keď existovala vo forme letného tábora pre maďarskú mládež žijúcu v Československu.

K podujatiam propagujúcim kultúru môžeme ďalej zaradiť celoslovenskú súťaž v prednese poézie, prózy, spievaných básní a divadiel poézie pre základné a stredné školy s vyučovacím jazykom maďarským – *Celoštátna súťaž Mihálya Tompu* (*Tompa Mihály Országos Verseny*) a tiež celoslovenskú súťaž *Pekná maďarská reč* (*Szép magyar beszéd*), určenú pre žiakov škôl s vyučovacím jazykom maďarským.

Medzi najvýznamnejšie kultúrne organizácie Maďarov žijúcich na Slovensku patrí **CSEMADOK**. Vznikol v Československu v roku 1949 pod názvom *Kultúrny zväz maďarských pracujúcich v Československu* (*Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete*). Skrátené pomenovanie CSEMADOK je vlastne akronym vytvorený zo začiatkových písmen maďarského názvu. Hlavnou úlohou CSEMADOK-u je starať sa o všeobecný kultúrny rozvoj obyvateľov maďarskej národnosti na Slovensku.

Fórum inštitút pre výskum menšín (Fórum Kisebbségkutató Intézet) so sídlom v Šamoríne je popri *Univerzite J. Selyeho* (Selye János Egyetem) v Komárne jednou z významných maďarských vedeckých inštitúcií na Slovensku, ktorá sa zaoberá historickým, etnologickým a sociologickým výskumom maďarskej menšiny na Slovensku. Fórum inštitút prevádzkuje internetovú databázu Maďarov na Slovensku www.adatbank.sk a internetový portál *Madari.sk*, ktorý vznikol s cieľom búrať stereotypy spojené s Maďarmi, zároveň premostiť informačnú priepasť medzi Maďarmi a Slováckmi. Stránka sa snaží sprostredkovať názory a mienku Maďarov na rôzne témy (história, politika, práva menšín atď.), čím chce napomôcť vznik kultúrnej diskusie na mnohé témy a zlepšovať slovensko-maďarské vzťahy.

Obr. 9 Logó divadiel

Cieľom občianskeho združenia *Bratislavské rožky (Pozsonyi Kifli Polgári Társulás)* je ochrana historických a kultúrnych hodnôt Bratislavy, podpora súčasného umeleckého a kultúrneho života mesta, posilnenie lokálpatriotizmu a šírenie dobrého mena Bratislavy.

Jednou z najvýznamnejších umeleckých dielní maďarského folklórneho hnutia a umeleckého života Maďarov na Slovensku je tanečné divadlo *Ifjú Szivek*. Najväčším prínosom telesa je prezentácia tradičnej hudobnej a tanečnej kultúry Karpatskej kotliny ako spoločenskej hodnoty prostredníctvom divadelných predstavení doma i v zahraničí. Významnú časť práce venuje divadelnému spracovaniu tradičného ľudového tanca a ľudovej hudby Maďarov na Slovensku. Tradičná prezentácia hudby, tanca a krojov sa prelína aj produkciami nabádajúcimi k premýšľaniu a pochopeniu zložitejších spoločenských javov.

Na území Slovenska sa nachádzajú dve divadlá hrajúce v maďarskom jazyku, a to *Divadlo Thalia (Thália Színház)* v Košiciach a *Jókaiho divadlo* v Komárne (*Komáromi Jókai Színház*). Prezentácii folklóru Maďarov žijúcich na Slovensku sa venuje *Komorný folklórny súbor – Szóttés (Szóttés Kamara Néptáncgyüttes)*, s cieľom zachovať a strážiť klenoty ľudovej a tradičnej kultúry so zvláštnym zreteľom na spev a tanec a prispieť k ich využitiu v javiskovej forme.

Veľký význam pre zachovanie materiálnej a duchovnej kultúry malo založenie Múzea kultúry Maďarov na Slovensku.

Obr. 10 *Ifjú Szivek*

Do slovníčka

hungarikum – týmto slovom sa označujú také produkty, ktoré sú unikátne a charakteristické len pre Maďarov. Medzi hungariká patria prastaré maďarské plemená zvierat alebo druhy rastlín, produkty maďarského ľudového umenia, kultúry, hudby, jazyka, literatúry, ako aj diela známych maďarských osobností. Známymi hungarikami sú napríklad „malý kráľ pusty“ psík puli, Herendi (porcelán aristokracie), Rubikova kocka či vyšívané Matyó (*Matyó hímzés*).

Obr. 11 *Psík Puli*

Obr. 12 *Rubikova kocka*

Bude vás zaujímať

Futbalový klub FC DAC 1904 Dunajská Streda/FC DAC 1904 Dunaszerdahely je jedným z najstarších futbalových klubov na Slovensku. Najslávnejším obdobím klubu boli 80. roky. Najväčší úspech dosiahol klub v roku 1987, keď vyhral Slovenský pohár a víťazstvom nad Spartou Praha v kopřivnickom finále aj Československý pohár. V roku 1988 odohral najväčší zápas doterajšej histórie klubu proti FC Bayernu Mníchov.

Obr. 13 *Futbalový klub DAC*

Vedeli ste, že salónky, najmä tie fondánové alebo s ovocným želé, zabalené do strieborného alebo zlatého papiera, dekorované bielou papierovou „sukničkou“ sú maďarským unikátom? Ich pôvod sa spája s francúzskymi čokoládovými bonbónmi, ktoré sú podobne balené a volajú sa Les Papillotes (podľa francúzskeho papillon - motýl). Ale v čokoláde máčané fondánové alebo ovocné salónky, ktorými v Európe zdobíme stromčeky na Vianoce, väčšinou vyrábajú aj dnes v Maďarsku.

Obr. 14 **Gulyás**

Maďarské národné jedlá majú základné suroviny a úpravu, ktorá je charakteristická pre maďarskú gastronómiu. Guláš (*gulyás*), per-kelt (*pörkölt*), halászlé (*halászlé*), štipľavá paprika (*csípőspaprika*), klobása (*kolbász*), ako aj iné jedlá, ktoré stáročia reprezentovali maďarskú národnú kuchyňu a vytvárali obraz gastronomickej hojnosti krajiny, sa stali exotickým lákadlom aj pre iné kultúry a národy.

Maďari si na území Slovenska každoročne pripomínajú dva významné maďarské sviatky:

Obr. 15 *Trikolóra*

15. marec: Dňa 15. marca 1848 vypukla v Pešti revolúcia vedená radikálnou mládežou proti polofeudálnym pomerom v krajine, ktorá tak otvorila dvere veľkému boju za slobodu v Uhorsku. Každoročne oslavujú Maďari 15. marca svoj najväčší národný sviatok, ktorý je považovaný za symbol slobody maďarského národa. V tento deň aj na území Slovenska nosia Maďari pripnutú maďarskú trikolóru a po celom území južného Slovenska sa organizujú spomienkové slávnosti spojené s položením vencov (napr. Bratislava – pri soche Sándora Petőfiho v Medicej záhrade; Komárno – pri soche Györgya Klapku).

20. august: Deň kráľa Sv. Štefana (*Szent István király napja*) je najstarším maďarským cirkevným sviatkom. Je to pamätný deň, kedy si Maďari pripomínajú výročie vyhlásenia prvého korunovaného uhorského kráľa za svätého a založenie kresťanského Uhorského štátu. Svätá pravica kráľa Štefana I. je dnes uložená v bazilike Svätého Štefana v Budapešti.

Obr. 16 *Pravica kráľa Štefana*

Tradičná kultúra Maďarov na Slovensku predstavuje zvláštnu menšinovú kultúru, ktorá je od tradičnej kultúry Maďarov v Maďarsku a kultúry Slovákov na Slovensku rovnako vzdialená, ako je k nim blízka, nie je však totožná ani s jednou.

Advent. Advent (obdobie štyroch týždňov pred Vianocami) je spojený s dramatickými ľudovými tradíciami oživujúcimi jednotlivé biblické príbehy, tzv. betlehemské hry (*betlehemezés*) či *regölés* (vo význame vinšovanie).

Regölés je jedným z najstarších maďarských zvykov. Jeho korene siahajú do pohanských čias. Využíval sa pri obradoch, ktoré mali ľuďom zabezpečiť dobrú budúcu úrodu, prosperitu.

Betlehemezés patrí medzi známe maďarské vianočné tradície. Je to vianočná hra o narodení Ježiša Krista. Pôvodne sa hrávala v kostoloch alebo pred kostolmi. Postupne sa tento zvyk odlúčil od cirkevného prostredia a zaradil sa medzi ľudové tradície.

Obr. 17 *Betlehemecsi*

Vianoce (*Karácsony*). Medzi maďarskými vianočnými jedlami mali významné postavenie rybacie špeciality. V mestách sa na Vianoce podávali jedlá ako napríklad vyprážený kapor so zemiakovým šalátom, víno-

vá polievka a torta, na dedinách jedli rybaciú polievku (*halászlé*), rôzne zabíjačkové dobroty, kapustovú polievku (*káposztaleves*), plnený kapustový list (*töltött káposzta*) či makové pampúšky (*mákos guba*). Na území Slovenska sa na Vianoce tradične pečú medovníky, v Maďarsku sú tradičným symbolom vianočného pečenia *bajgla* (z nemeckého slova *beugen* – ohnúť) a *žerbó* (*zákusok*, podľa cukrára Emila Gerbeauda z Pešti). Maková alebo orechová bajgla má tradične tvar podkovy, ale dnes sa vyrába aj v tvare závinu.

Nový rok. V niektorých oblastiach Slovenska Maďari na Nový rok vkladali do vody určenej na umývanie červené jablčko ako symbol zdravia. Na Silvestra a v prvý deň nového roka sa neodporúčalo požičať peniaze, zavolať lekára či ísť k lekárovi, lahnúť si do postele, lebo ten, kto tak urobí, môže očakávať choroby počas celého roka. V prvý deň nového roka bolo zakázané pranie a vešanie bielizne, aby niekto z rodiny nezomrel. Rovnako bolo zakázané vynášať smeti, aby sa z domu nevynieslo šťastie.

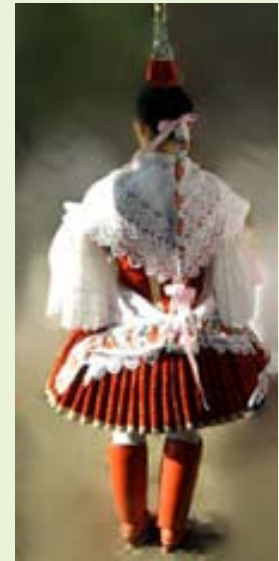
Veľká noc (Húsvét). Zelený štvrtok (*zöldcsütörtök*) bol dňom tzv. pálenia Piláta (*Pilátus-égetés*). V kostole sa uskutočnilo akési symbolické bitie Piláta, kedy ľudia rukami búchali na kostolné lavice alebo dupali nohami. V niektorých dedinách zase išla mládež po omši na blízky kopec, kde pozbierali konáre stromov, ktoré s nepotrebným drevom spálili.

Na **Veľký piatok (nagypéntek)** bolo zvykom ísť k potoku umyť sa. Voda v tento deň mala ozdravujúcu moc, preto sa ňou zvykli posvätiť dom, stajňa a posteľ chorých. Na **Veľkú sobotu (nagyszombat napja)** sa chodilo k svätým miestam, večer sa popri vajíčkach a šunke vyskytovala na sviatočných stoloch aj huspenina ako najčastejšie podávané jedlo.

Na **Veľkonočnú nedeľu (húsvétvasárnap)** väčšinou ľudia ostávali doma. Hlavný nedeľný obed tvorila slepačia polievka s pečienkami. Piekli sa vianočky (*fonott kalács*), tvarohové záviný (*túrós lepény*) alebo orechovo-makové koláče (*diós-mákos kalács*). V gemerskej oblasti sa v nedeľu večer organizovali veľkonočné zábavy. Na Veľkonočný pondelok (*húsvéthétfő*) chodili chlapi v skupinkách oblievať dievčatá. Veľkonočná oblievačka sa začala vždy v prvom dome na jednom konci dediny. Za veľkonočnú oblievačku a básničku sa rozdávali maľované veľkonočné vajíčka. Hlavné maďarské veľkonočné jedlá boli pripravované podľa tradícií a symboliky Veľkej noci. Základ sviatočnej hostiny tvorili šunka, klobásy, vajcia a koláč. „*Bez šunky nie sú sviatky*“ – tvrdia dodnes v maďarských rodinách. Ide o špeciálnu veľkonočnú šunku – *šoudru (sódar)*, ktorá sa podáva s varenými vajcami a čerstvým chrenom.

Obr. 18 Veľkonočná oblievačka

Obr. 20 Kurtaszoknya

Nosenie krátkych sukní tzv. *kurtaszoknya* (kroj tzv. krátkych sukní) má v maďarskom ľudovom umení špeciálne miesto. Tento netypický ľudový kroj sa nosil v oblastiach dolného Pohronia, kde ležia dediny označované ako „šesť obcí s krátkymi sukňami“. Spoločným znakom ľudových krojov týchto obcí sú okrem krátkych sukní aj charakteristické červené čizmy. Podľa legendy ostrihomský paša nariadil, aby ženy nosili krátke sukne. Takto sa totiž mohol na trhu kochať krásnymi ženskými nohami. Ženy však boli veľmi vynaliezavé a prekabátili pašu. Sukne zostrihli na takú dĺžku, akú paša nariadil, avšak pripnuli ich pod driek na spodnú časť pruceku.

Obr. 20 Sedliacky dom

Tradičné sedliacke domy sa značne odlišujú od súčasných domov. Tradičný maďarský sedliacky dom mal väčšinou tri miestnosti, súčasťou domu bola i veranda (*tornác*) a pitvor (*pitvar*). Charakteristickou a najdôležitejšou súčasťou domov bola pec (*kemence*). Postele, skrine a iný nábytok boli uložené pozdĺž steny. Stoličky, truhlice a skrinky väčšinou umiestnené ku koncu postele. Steny boli často zdobené maľbami s náboženským motívom.

LITERATÚRA

BOTÍK, J. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007.

LISZKA, J. *Národopis Maďarov na Slovensku*. Interethnica 5. Komárno-Dunajská Streda, 2003.

SOBI, E. *Maďarské kroje na bábikách zo Slovenska*. Elektronické vydanie. Dostupné na internete: <http://www.muzeumfolk.szm.com/index.htm>

Internetové zdroje:

www.ludovakultura.sk

www.madari.sk

www.narodnostnemensiny.gov.sk/madarska-narodnostna-mensina/

www.pozsonyikifli.sk; www.bratislavskerozky.sk

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Svätý Štefan*

Zdroj: Wikipedia https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Budapest_Heroes_square_Szent_Istv%C3%A1n.jpg

Obr. 2 *František II. Rákóczy*

Zdroj: Wikipedia <https://hu.wikipedia.org/wiki/Rodost%C3%B3h%C3%A1z#/media/File:Rodo%C5%A1to2.jpg>

Obr. 3 *Príchod Maďarov*

https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Feszty_vezerek.jpg

Obr. 4 *Bitka pri Bratislave*

www.madari.sk

Obr. 5 *Vták Turul*

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Turul_eml%C3%A9km%C5%B1_\(6477._sz%C3%A1m%C3%BA_m%C5%B1eml%C3%A9k\)_2.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Turul_eml%C3%A9km%C5%B1_(6477._sz%C3%A1m%C3%BA_m%C5%B1eml%C3%A9k)_2.jpg)

Obr. 6 *Panoptikum*

www.madari.sk

Obr. 7 *Lajos Grendel*

Zdroj: https://hu.wikipedia.org/wiki/Grendel_Lajos#/media/File:Grendel2.jpg

Obr. 8 *Ghymes*

https://hu.wikipedia.org/wiki/Ghymes#/media/File:Ghymes_Pilisszenti-

v%C3%A1n_2016.jpg

Obr. 9 *Logá divadiel*

<http://www.thaliasinhaz.sk/>; www.jokai.sk

Obr. 10 *Tanečné divadlo – Ifjú Szívek*

www.ifjuszivek.sk

Obr. 11, 12 *Psík Puli, Rubikova kocka*

https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/kuala-lumpur-malaysia-november-25-2015-343491869?src=k553-ni5d-_Heswy4za8iw-1-0

Obr. 13 *Futbalový klub DAC*

www.madari.sk

Obr. 14 *Gulyás*

Autor: AS Food studio; ID fotografie z fotobanky: 410518471; <https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/tasty-hungarian-goulash-soup-bograch-closeup-410518471?src=jBIn2yzBEn8qmFM7DTB0uQ-1-0>

Obr. 15 *Trikolóra*

Zdroj: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kok%C3%A1rda#/media/File:Magyar_kok%C3%A1rda.png

Obr. 16 *Pravica kráľa Štefana*

Zdroj: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Jobb#/media/File:Szent-Jobb-.jpg

Obr. 17 *Betlehemezés*

www.madari.sk

Obr. 18 *Veľkonočná oblievačka*

www.madari.sk

Obr. 19 *Kurtaszoknya*

www.madari.sk

Obr. 20 *Sedliacky dom v obci Opatovská Nová Ves / Apátújfalu)*

Zdroj: <http://emlekhelyek.csemadok.sk/emlekhelyek/apatuifalusi-falumuzeum/>

NEMECKÁ NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

DEUTSCHE NATIONALE MINDERHEIT

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Ján Andrej Segner (1704 – 1777)**

Fyzik, lekár, astronóm, vynálezca, praotec turbíny. Pôsobil na univerzitách v Jene, Göttingene a v Halle. Popísal nový typ vodného kola pracujúceho na reaktívnom princípe. Reaktívna sila ako pôvodca pohybu sa neskôr uplatnila vo vodných turbínach a v 20. storočí v raketových motoroch. Jeho rodný dom v Bratislave na Michalskej ulici je známy pod menom Segnerova kúria.

Obr. 2 **Jozef Maximilián Petzval (1807 – 1891)**

Fyzik, matematik, vynálezca. Pokladá sa za zakladateľa modernej optiky. Navrhol konštrukcie osvetľovacích a premietacích prístrojov, dvojkový ďalekohľad.

Prví nemeckí kolonisti prichádzali na územie dnešného Slovenska už pred 12. storočím. Veľká väčšina nemeckých osadníkov však prišla až po tatárskom vpáde v roku 1241, keď bolo potrebné zaplniť vyludnené oblasti Slovenska. Okrem roľníkov prichádzali aj remeselníci, baníci, obchodníci, ale aj nižšia šľachta a duchovní. Pristahovalci, tzv. hostia, sa usadzovali na základe nemeckého práva, ktoré im poskytovalo značné výsady, ako napr. dedenie pôdy, osobnú slobodu, voľbu richtárov a farárov, ako aj viac rokov oslobodených od dávok a od roboty na panskom.

Nemci v 12. až 14. storočí osídlili najmä tri oblasti Slovenska: Bratislavu a okolie, Hauerland (stredoslovenská oblasť) a Spiš. Na Slovensku však žili takmer v každom meste.

Nemecké osídľovanie stredného Slovenska podnietilo bohatstvo rúd drahých kovov. Oddávna sú známe pomenovania „zlatá“ Kremnica, „strieborná“ Banská Štiavnica a „medená“ Banská Bystrica. Okolo týchto miest, ale aj na Hornej Nitre Nemci založili obce, ktorých obyvatelia sa popri práci v baniach venovali aj hospodáreniu na tamojšej málo úrodnej pôde.

Územie Spiša (*Zips*) osídlili Nemci už od 13. storočia. Na hornom Spiši vzniklo Spoločenstvo spišských miest s centrami v Levoči (*Leutschau*) a Kežmarku (*Kesmark*). Na rieke Hnilec ležalo šesť banských miest (napr. Gelnica/*Göllnitz*, Smolník/*Schmöllnitz*). Východne od Košíc ležia mestá nemeckých hámorníkov Medzev (*Metzenseifen*) a Štós (*Stoss*).

V 16. a 17. storočí prišli na západné Slovensko z náboženských príčin z nemeckých krajín a zo Švajčiarska habáni. Vo Veľkých Levároch vznikla celá habánska štvrť. Habáni boli povestní výrobou keramiky. V Malých Karpatoch sa od 18. storočia zakladali nemecké drevorubačské osady. Týchto Nemcov nazývali huncokári.

Posledná vlna pristahovalcov z nemeckých oblastí pri Hannoveri a Oldenburgu prišla v 19. storočí do obce Čermany severne od Nitry.

Po 2. svetovej vojne bola väčšina Nemcov vystahovaná do Nemecka. Tí, ktorí ostali na Slovensku, mali sťažený život. Stratili občianske práva, nemohli sa vzdelávať v materinskom jazyku.

Obr. 3 *Huncokári – nemeckí drevorubači v Malých Karpatoch*

Povešť o príchode Nemcov do Bratislavy a prečo sa stal prvým bratislavským richtárom Jakub

Krátko po tatárskom vpáde, čo bolo v roku 1241, pozval vtedajší uhorský kráľ Belo IV. nemeckých „hostí“ do Uhorska, aby zaľudnili vyplienenú krajinu. Cieľom niekoľkých skupín prichádzajúcich z Bavorska bola aj Bratislava. Po dlhom putovaní sa konečne na obzore objavil Bratislavský hrad. Medzi hradom a mnohými konskými povozmi však bola ešte ťažká prekážka – mohutný tok Dunaja. Treba však aj povedať, že vtedy Dunaj tiekol ináč ako dnes, nebol spútaný hrádzami, a tak sa viac rozlieval a bolo v ňom aj viac plytčín. Ľudia čakali na brehu, kým bude mať Dunaj menej vody, aby mohli bezpečne prejsť. Pri tom čakaní sa rozšírilo proroctvo, podľa ktorého sa prvým richtárom musí stať ten, kto prvý prebrodí Dunaj. Hladina Dunaja klesla a vtedy sa mládenec menom Jakub rozhodol so svojim povozom rieku prebrodiť. Bola to cesta veľmi odvážna, ale podarila sa mu. Takto sa Jakub stal prvým richtárom Bratislavy. Jakubovo námestie v Bratislave si ho dodnes pripomína.

Obr. 4 Jeden z najstarších pohľadov na Bratislavu

S príchodom Nemcov na územie Slovenska je spojené aj zakladanie miest. Veľká väčšina miest získala mestské práva nazývané *privilegiá* priamo od panovníka. Od 14. storočia v mestách vznikali prvé *spoločenstvá remeselníkov – cechy*. Nemecký podiel na rozvoji remesiel na Slovensku dokladuje aj množstvo pomenovaní remeselných nástrojov, pracovných nástrojov a výrobkov, napr. *obuvník – šuster (Schuster)*, *vandrovka (Wanderschaft)*. Na čele cechu bol *cechmajster*, volený ostatnými majstrami cechu každý rok. Od 18. storočia sa *cechy* pretvárali na *manufaktúry*, neskôr na *továrne*. Medzi týmito boli aj početné *karpatskonecké firmy*, ako napr. výroba smaltovaného tovaru firmy *Scholtz* v *Poprade-Matejovciach* alebo značky *Manderla* či *Grünberg* v Bratislave.

■ Bude vás zaujímať

Roku 1769 predstavil Ján Wolfgang von Kempelen v Bratislave mechanický stroj, neskôr nazývaný *Turek*. Stroj vydával za šachový automat. Išlo o skrinku veľkosti písacieho stôlka so šachovnicou, za ktorou sedela figurína *Turka*. V skutočnosti ho však ovládal šachista ukrytý v jeho útrobach. Turek šachistov zvyčajne porazil. Jeho súpermi vraj boli aj *Napoleon* či *Benjamin Franklin*. Neskôr automat menil majiteľov a nakoniec zhorel pri požiari v polovici 19. storočia vo *Filadelfii*.

■ Do slovníčka

Hauerland – pomenovanie odvodené z nemeckých pomenovaní obcí v tejto oblasti, napr. *Handlová – Krickerhau*, *Sklené – Glaserhau*, *Tužina – Schmiedshau*.

mantáci – regionálna skupina Nemcov žijúcich v oblasti južného *Spíša*. Na pôvod pomenovania existuje viacero vysvetlení. Napríklad, že starší *hámorníci*, ktorí pracovali celý život vo veľkom hluku, na starobu zle počuli. Na trhu sa preto často pýtali *Bós mónta?* (Čo povedal?). A tak ich ľudia začali volať *mantáci*.

huncokári – regionálna skupina Nemcov žijúcich v oblasti *Malých Karpát*. Názov je odvodený od nemeckého slova *Holzacker* (drevo-rubač).

■ Malá galéria osobností

Obr. 6 **Rudolf Schuster**
(1934)

Prezident Slovenskej republiky. Vyrostal v Medzeve (nemecky Metzenseifen) neďaleko Košíc. Niekoľko rokov bol primátorom Košíc, po nežnej revolúcii (1989) bol predsedom Slovenskej národnej rady. V roku 1999 sa stal druhým prezidentom Slovenskej republiky. Túto funkciu vykonával do roku 2004. Rudolf Schuster je známy aj ako spisovateľ, v posledných rokoch však najmä ako cestovateľ. Zo svojich ciest vydal mnoho obrazových publikácií.

Obr. 7 **Helmut Bistika**
(1963)

Maliar, sochár, tvorca umeleckých objektov. Intenzívne pracuje s hendikepovanými a chorými deťmi na Slovensku či v nemecky hovoriacich krajinách.

Karpatskí Nemci aj v súčasnosti žijú rozptýlene v troch tradičných regiónoch. Najväčšia koncentrácia nemeckého obyvateľstva je v obciach Kunešov, Vyšný Medzev, Medzev a Chmeľnica pri Starej Lubovni. V mestskom prostredí najviac Nemcov žije v Bratislave.

Udalosti v roku 1989 priniesli karpatským Nemcom nové možnosti. V septembri roku 1990 si v Medzeve založili *Karpatikonemecký spolok na Slovensku* (KNS). Je to združenie občanov Slovenskej republiky, ktorí sú nemeckej národnosti, nemeckého pôvodu alebo je ich materinským jazykom nemčina, ako aj sympatizantov nemeckej menšiny na Slovensku a jej kultúry. Medzi jeho členmi je aj mnoho občanov SR, ktorí nemajú nemeckú národnosť. Sídlo KNS je v Košiciach. Hlavným cieľom činnosti KNS je predovšetkým obnovovanie a upevňovanie identity nemeckej menšiny na Slovensku. Spolok má viac ako 30 speváckych a tanečných skupín. V roku 1997 sa v rámci KNS založila záujmová skupina mládeže, ktorá pri Spolku pracuje dodnes.

Každá miestna skupina alebo región má bohatý kultúrny program. Najvýznamnejším podujatím Nemcov žijúcich na Slovensku je tradičný Sviatok kultúry a vzájomnosti, ktorý sa koná vždy v Kežmarku.

KNS vydáva časopis *Karpatenblatt* ako mesačník Nemcov na Slovensku. Jeho vydávanie má mimoriadny význam pre malú, v celej krajine roztrúsenú žijúcu nemeckú menšinu, pretože ako jediné nemecké noviny na Slovensku sú najdôležitejším informačným zdrojom o živote a činnosti v jednotlivých miestnych skupinách Spolku karpatských Nemcov.

Karpatskí Nemci majú aj svoj vlastný erb. Tento pozostáva z erbov miest Bratislava, Kremnica a Kežmarok, ktoré symbolizujú tri Nemcami osídlené oblasti na Slovensku, a zo slovenského dvojkríža na trojvrší.

Obr. 8 *Časopis Karpatenblatt*

Obr. 9 *Erb karpatských Nemcov*

V obciach s väčším počtom príslušníkov nemeckej národnostnej menšiny boli vytvorené školy s rozšíreným vyučovaním nemeckého jazyka, prípadne s vyučovaním niektorých predmetov v nemeckom jazyku. Takéto školy nájdeme napríklad v Bratislave, Nitrianskom Pravne, Kežmarku, Chmeľnici, Gelnici a Medzeve. Všetky predmety v nemčine sa vyučujú v Nemeckej škole v Bratislave a Gymnáziu v Poprade.

Spolková republika Nemecko zakúpila pre karpatských Nemcov na Slovensku tzv. *Domy stretávania*. V nich sa usporadúvajú početné zhromaždenia miestnych skupín a regiónov, jazykové kurzy, spevácke a tanečné skupiny sa tu pripravujú na svoje vystúpenia.

Veľký význam pre zachovanie materiálnej a duchovnej kultúry karpatských Nemcov na Slovensku malo založenie Múzea kultúry karpatských Nemcov. *Múzeum kultúry karpatských Nemcov* má svoje sídlo v Bratislave, dve pobočky v Handlovej a Nitrianskom Pravne a stále výstavy v Martine a na hrade Červený Kameň.

Obr. 10 Nemecká folklórna skupina *Lustige Jugend (Veselá mládež)* z Chmeľnice

Obr. 11 Karpatonemecká folklórna skupina z Kľačna

■ Do slovníčka

Ako vzniklo pomenovanie karpatskí Nemci...

Karpaty sa v oblúku tiahnu od Bratislavy cez celé Slovensko, južné Poľsko, Ukrajinu a Rumunsko až po tamojšie Železné vráta. Do roku 1918 boli Nemci žijúci na Slovensku súčasťou veľkej rodiny uhorských Nemcov. Aby sa odlišili od Nemcov žijúcich v Rumunsku a v Maďarsku, začalo sa asi pred 100 rokmi používať pomenovanie karpatskí Nemci. Toto pomenovanie sa v Československu zaužívalo. Nemci žijúci v Česku a na Morave sa nazývali sudetskí Nemci, Nemci žijúci na Slovensku karpatskí Nemci.

■ Bude vás zaujímať

Z Podhorian, bývalej nemeckej dediny na severnom Spiši, pochádza *Hans Weiss*. V dôsledku vojnových udalostí musel v roku 1944 opustiť svoju rodnú obec. Vyučil sa v Stuttgarte u firmy Mercedes. V roku 1949 sa usadil v USA, kde si založil firmu „Dynamic Metal Product Co.“, ktorá vyrábala súčiastky aj pre americký vesmírny projekt Apollo. Weiss získal viaceré patenty pre vlastné vynálezy. Venoval sa aj maľovaniu, vo svojom bydlisku v USA založil múzeum Spiša.

Obr. 12 *Hans Weiss* so svojimi súčiastkami na skafandri kozmonauta

Obr. 13 **Mladomanželia z Tužiny**

Svadba karpatských Nemcov mala síce obdobné prvky ako aj svadba u Slovákov alebo ostatných národností na Slovensku, ale vyskytovali sa aj určité odlišnosti. Pred 400 rokmi v Levoči musel každý ženich prísť na radnicu a predstaviť sa. Svadby tu mali rozdelené do troch tried podľa majetku rodín: bohatí mali povolené pozvať tridsať manželských párov a podávať dvanásť jedál, najchudobnejší pozývali najviac osem manželských párov a podávali iba päť jedál.

Obr. 14 **Bratislavský rožok**

Bratislava je známa svojimi makovými a orechovými rožkami. Prvýkrát sa začali predávať okolo roku 1785 na Promenáde (dnes Hviezdoslavovo námestie). V roku 2012 získali Bratislavské rožky ochrannú značku Európskej únie. V dekrétu sa opisujú takto: „Jemné pečivo s makovou alebo orechovou plnkou v tvare rožka s lesklým mramorovým povrchom“. Správne má mať makový rožok tvar podkovy a orechový tvar písmena C.

Zvyky a obyčaje karpatských Nemcov možno rozdeliť do dvoch skupín: na kalendárne obyčaje viazané na určitý čas alebo obdobie v priebehu roka a na rodinné obyčaje, ktoré sprevádzajú ľudský život od narodenia po úmrtie.

Kalendárne obyčaje boli pôvodne spojené s prácou roľníka a boli viazané na jej jednotlivé etapy. V stredoveku ich podobu, význam a aj datovanie ovplyvnilo kresťanstvo.

Obr. 15 *Pri vianočnom stromčeku*

päť postáv – bača, traja valasi a anjel. Pri polnočnej omši sa v nemeckých kostoloch spievala v nemčine pieseň *Stille Nacht, heilige Nacht* (Tichá noc, svätá noc).

Vianoce. K najbohatším a najzaujímavejším patria u karpatských Nemcov zvyky, ktoré sa spájajú s obdobím medzi Vianocami a Novým rokom. Obyčaj zdobiť vianočný stromček sa na Slovensko rozšíril z nemeckých oblastí v 19. storočí. Spočiatku sa v karpatonemeckých rodinách nestaval na podlahu, ale vešal sa nad štedrovečerný stôl. K najkrajším a umelecky najprepracovanejším prejavom ľudových zvykov spojených so Štedrým dňom patrili betlehemske hry, k takým patrili hry v Prievoze (dnes mestská časť Bratislavy).

V týchto hrách vystupovalo

Obr. 16 *Fašiangy na Spiši*

Fašiangy. Najveselšou časťou roka u karpatských Nemcov boli fašiangy. Patria k zvykom spojeným s prelomom zimy a jari. Pôvodný názov mjasopust vystriedal u nás v stredoveku názov nemeckého pôvodu fašiangy.

Veľká noc je pohyblivým sviatkom. Určuje sa podľa dátumu, na ktorý pripadne Veľkonočná nedeľa. Tou je prvá nedeľa po prvom splne mesiaca po jarnej rovnodennosti. Postup výpočtu Veľkej noci navrhol nemecký matematik a fyzik **Karl Friedrich Gauss**.

Skúste si vypočítať dátum Veľkonočnej nedele podľa Gaussa:

Letopočet musíme deliť najprv 19, potom 4 a nakoniec 7. Zvyšky a ich poradie si zaznamenáme. Prvý zvyšok násobíme číslom 19, pripočítame 24, delíme číslom 30 a opäť si zaznamenáme zvyšok. K číslu 5 pripočítame dvojnásobok druhého zvyšku a šesťnásobok štvrtého zvyšku. Výsledok delíme číslom 7 a získame tak piaty zvyšok, ktorý pripočítame k štvrtému zvyšku. K tomuto poslednému výsledku pripočítame už len číslo 22 a máme dátum Veľkonočnej nedele.

S nemeckými kolonistami a ich potomkami sa spájajú aj obyčajové tradície remeselníkov, baníkov a malokarpatských mestských vinohradníkov.

Hlavnú zložku remeselníckych obyčají tvorili cechové tradície. Najvýznamnejšími boli oslavy majstrovskej skúšky, pri voľbe cechmajstra, pri prijímaní majstrov z iných miest, ako aj deň patróna cechu sprevádzaný sprievodom s cechovými zástavami a hudbou.

Najviac osobitostí sa spájalo s tradíciami banských miest. Dodnes sa v Banskej Štiavnici zachováva tradícia salamandrových sprievodov. *Salamander* bol pôvodne slávnostný sprievod poslucháčov banskoštiavnickej akadémie pri významných príležitostiach (prvé farnosť a pod.). Konal sa vždy po zotmení vo svetle baníckych kahanov a fakiel. Názov sprievodu je odvodený od pohybu salamandry škvŕnitej. Napodobňujúc jej pohyb prechádza sprievod z jednej strany ulice na druhú. Dnes sa v sprievode pohybuje 580 postáv, ktoré znázorňujú hlavne prácu a život obyvateľov mesta. Na čele sprievodu kráča pastier s pomocníkmi, na rukách nesie jaštericu, predstavujúcu povest' o založení mesta a objavení zlatých a strieborných rúd. Za nimi potom kráčajú baníci, permoníci, magistrát mesta, ale i typická postava Štiavnického Nácka, študenti baníckej a lesníckej školy, sokoliari, husári na koňoch, vojaci, komorský gróf so sluhom, maďarskí žandári a kanonieri, drábi so šibenicom a medzi nimi odsúdenec, smrť s kosou, ktorá uvádza pohreb študenta. Stredom ulice sa potom vlečie stará žena, nazývaná Cirónička, ktorá znázorňuje plačúcu milenkú. V sprievode nájdeme aj nočného hlásnika, skupinu šašov, cvičiteľa s medvedom, dobových živnostníkov a remeselníkov. Neodmysliteľnou súčasťou sprievodu je Štiavnická Anča – maketa parnej lokomotívy, ktorá v minulosti ťahala nákladné vozne a za nimi osobné z Hronskej Breznice (dnes Hronská Dúbrava) do Banskej Štiavnice.

Obr. 19 *Salamander v Banskej Štiavnici*

Obr. 17 **Žena z Nitrianskeho Pravna**

Kroje boli veľmi rozmanité. V oblasti Bratislavy to bol zväčša jednofarebný tmavý odev. V Hauerlande na strednom Slovensku a na Spiši nosili ženy veľmi pekný, farebne pestrý kroj. Povestný je čepiec vydatých žien z Nitrianskeho Pravna, ktorý sa dnes nazýva zlatohlav. V mnohých mestách stredného a východného Slovenska nosili muži počas slávnostných príležitostí vyzdobenú banícku uniformu.

Obr. 18 **Nemecká usadlosť z Turčeka v Múzeu slovenskej dediny**

Usadlosť z obce Turček neďaleko Kremnice nachádzajúca sa v Múzeu slovenskej dediny v Martine pozostáva z poschodového obytného domu a hospodárskych objektov – maštale a humna. Dom je zrubovej konštrukcie, postavený na kamennej podmurovke. Zariadenie vnútorných priestorov je ukážkou, ako bývali Nemci v tejto oblasti.

LITERATÚRA

BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007.

HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku : Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Interethnica 4. Komárno-Dunajská Streda, 2002.

PÖSS, Ondrej. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. Bratislava, 2012. *Mesačník karpatských Nemcov KARPATENBLATT* (vychádza od roku 1992)

Internetové zdroje:

www.ludovakultura.sk

www.karpatenblatt.sk

www.kdv.sk

www.narodnostnemensiny.gov.sk/nemecka-narodnostna-mensina/

www.snm.sk

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Ján Andrej Segner*

ŠVIHRAN, Ladislav – PÖSS, Ondrej. *Majstri ducha*. Bratislava, 2002.

Obr. 2 *Jozef Maximilián Petzval*

ŠVIHRAN, Ladislav – PÖSS, Ondrej. *Majstri ducha*. Bratislava, 2002.

Obr. 3 *Huncokári – nemeckí drevorubači v Malých Karpatoch*

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 4 *Jeden z najstarších pohľadov na Bratislavu*

Autor: Joris Hoefnagel

Obr. 5 *Figurína šachistu*

ŠVIHRAN, Ladislav – PÖSS, Ondrej. *Majstri ducha*. Bratislava, 2002.

Obr. 6 *Rudolf Schuster*

Autor: Pavol Frešo; flickr.com; https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rudolf_Schuster_2011.jpg

Obr. 7 *Helmut Bistika*

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 8 *Časopis Karpatenblatt*

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 9 *Erb karpatských Nemcov*

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 10 *Nemecká folklórna skupina Lustige Jugend (Veselá mládež) z Chmeľnice*

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 11 *Karpatonemecká folklórna skupina z Kľačna*

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 12 *Hans Weiss so svojimi súčiasťkami na skafandri kozmonauta*

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 13 *Mladomanželia z Tužiny (Schmiedshau) pri Prievidzi*

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 14 *Bratislavský rožok (Pohľadnica s motívom bratislavského rožka)*

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 15 *Pri vianočnom stromčeku*

Autor: Viktor Benesch

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 16 *Fašiangy na Spiši*

Autor: Hans Weiss

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 17 *Žena z Nitrianskeho Pravna*

Autor: Herta Strzygowsky

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Obr. 18 *Nemecká usadlosť z Turčeka v Múzeu slovenskej dediny*

Autor: Anna Paulinyová

Fotoarchív SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

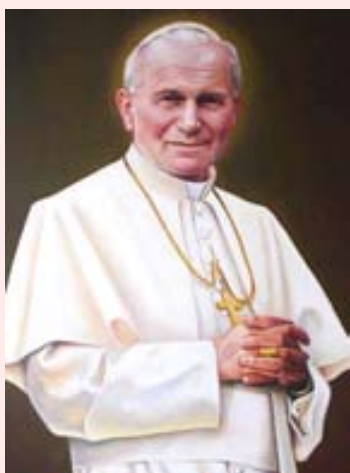
Obr. 19 *Salamander v Banskej Štiavnici*

<http://www.banskastiavnica.sk/navstevnik/kultura-a-dobra-zabava/salamandrove-dni/salamandrovvy-sprievod-1.html>

POĽSKÁ NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

POLSKA MNIEJSZOŚĆ NARODOWA

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Ján Pavol II.**
(1920 – 2005)

Vlastným menom Karol Józef Wojtyła, poľský rodák, 264. pápež rímskokatolíckej cirkvi. Nabádal k mierovému spolužitiu národov, k dialógu a spoločenskej i vzťahovej morálke. Pričinil sa o pád totalitných režimov v Európe. Mal veľmi vrúcny vzťah k Slovensku a Slovákom. Jeho myšlienky uznávali aj príslušníci iných náboženstiev či ateisti. V roku 2014 ho cirkev vyhlásila za svätého.

Obr. 2 **Bohdan Warchal**
(1930 – 2000)

Huslista, dirigent, zakladateľ Slovenského komorného orchestra. Verejnosť poznala toto hudobné teleso pod menom Warchalovci. Nahráli množstvo nahrávok, z ktorých najznámejšie sú štyri ročné obdobia od Antonia Vivaldiho.

Slováci a Poliaci patria k západnej vetve slovanských kmeňov, čo vysvetľuje ich kultúrnu a jazykovú príbuznosť. Predkovia Slovákov a Poliakov doputovali po skupinách do strednej Európy z východnej pravlasti lokalizovanej na územie severne od Karpát medzi Odrou, Vislou a stredným Dneprom približne v druhej polovici 6. storočia alebo aj o niečo skôr, keďže išlo o postupný presun. Tu sa rozdelili a ich ďalší vývoj začal postupne naberať samostatné tendencie. Dnešné pomenovanie Poliakov pochádza z názvu najväčšieho slovanského kmeňa usídleného na území dnešného Poľska – Poľanov. Tento kmeň zjednotil ostatné a dal tak základ formovaniu neskoršieho poľského národa.

Polskú národnostnú menšinu na Slovensku možno z historického hľadiska rozdeliť na dve základné skupiny – autochtónnu menšinu a menšinu, ktorá vznikla v dôsledku migrácie v 20. storočí.

Pôvodné obyvateľstvo Slovenska poľského pôvodu obývalo predovšetkým horské oblasti poľsko-slovenského pohraničia, najmä Spiš, Oravu a Kysuce. Dnešní obyvatelia týchto regiónov sa však pokladajú predovšetkým za „horalov“ (poľ. Góral, slov. Goral) čiže ľudí osobitným spôsobom spojených s horami, a až na druhom mieste sa zamýšľajú nad svojou národnou identitou.

Druhou skupinou poľskej národnostnej menšiny na území Slovenska sú emigranti z 20. a 21. storočia a ich potomkovia. Prvá vlna poľskej emigrácie prebiehala v rokoch 1890 – 1910 a jej cieľom boli predovšetkým oblasti východného Slovenska. Osadníci prichádzali do lokalít, v ktorých bola rozdeľovaná a predávaná poľnohospodárska pôda, s nádejou, že ich život bude o niečo ľahší ako na miestach, z ktorých odišli. Ich nádeje však často neboli naplnené, preto sa časť poľských imigrantov rozhodla pre ďalšiu migráciu a odchádzala zo Slovenska do severnej Ameriky. Začiatkom 20. storočia boli lokalitou s najväčšou koncentráciou poľských imigrantov Krompachy. Poľskí osadníci v tom období žili taktiež v Topolovke, Víťazovciach, Duplíne, Kojeticiach, Nižných Slovinkách pri Krompachoch, Slanci, Udavskom a Polome. Dôležité je spomenúť, že aj po vzniku Československa nemali právo trvalého pobytu. To viedlo k tomu, že pod ťarchou okolností neraz menili nielen svoju štátnu príslušnosť, ale aj národnosť, čo tiež prispievalo k pomerne rýchlej asimilácii.

Počas 2. svetovej vojny sa veľa utekajúcich Poliakov ocitlo v južných oblastiach Slovenska, v tom čase ovládaných Maďarskom. Po obnovení pôvodných hraníc po vojne už opäť išlo o územie patriace Československu. Poliaci tu zostali a založili si rodiny. Množstvo takýchto poľsko-slovenských či poľsko-maďarských rodín aj dodnes žije v okolí Komárna, Nových Zámkov, Nitry, Lučenca, Levíc. Veľká časť poľských vojakov, ktorí sa po vojne usadili na Slovensku, pochádzala z oblastí východného Poľska, ktoré boli pripojené k Sovietskemu zväzu.

Zintenzívnenie migračného procesu nastalo v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Poliaci prichádzali na Slovensko v rámci medzištátnych kontraktov medzi ČSSR a PLR, z ekonomických dôvodov, ale aj z tzv. „srdcovej motivácie“, čiže odchádzali za svojimi životnými partnermi či partnerkami. Ďalšou skupinou poľských imigrantov na Slovensku boli vysokoškolskí študenti. Veľa ich študovalo na vysokých školách v Bratislave, Nitre, Košiciach, Martine či Žiline. Časť z nich po štúdiu zostala pracovať a trvalo žiť na Slovensku.

Uhorsko-poľská kronika od neznámeho autora datovaná medzi roky 1220 – 1230 je dôležitým historickým dokumentom, vďaka ktorému sa dozvedáme, že veľká časť územia Slovenska bola v prvej polovici 11. storočia pod mocenským vplyvom poľského panovníka. Ukážka hovorí o stretnutí uhorského kráľa sv. Štefana a poľského kniežata Boleslava I. Chrabrého pravdepodobne v marci alebo apríli roku 1001.

Tri mesiace po jeho korunovácii (pozn. sv. Štefana) k nemu prišiel biskup mesta Krakova Lambert so žiadosťou o prepustenie a pripomenul mu potvrdenie mieru a priateľstva. Bez meškania s ním vyslal biskupa Astrika a veliteľa vojska menom Alba k svojmu ujcovi, poľskému kniežatu Mieškovi (v skutočnosti išlo o Boleslava) s prosbou, aby spolu so svojimi veľmožmi prišiel na hranice Poľska a Uhorska. Po zhromaždení celého svojho vojska prišiel (Mieško/Boleslav) ku kráľovi pred Ostrihom a tu na hraniciach Poľska a Uhorska sa utáboril. Poľské hranice totiž boli stanovené k brehu Dunaja k mestu Ostrihom, odtiaľ pokračovali k mestu Jáger, ďalej k rieke, ktorá sa volá Tisa, klesajúc sa otáčali popri rieke, ktorá sa nazýva Cepla, až k hradu Salis a tu tvorili hranicu medzi Uhrami, Ruténmi a Poliakmi. Nasledujúci deň sa (Štefan a Mieško/Boleslav) hneď po východe slnka stretli, dali si navzájom bozk mieru a spoločne v objatí prišli k ostrihomskej katedrále, ktorá sa vtedy nanovo stavala na počesť svätého mučeníka Vojtecha, apoštola Poliakov a Uhrov.... Po skončení procesie kázali Slovo Božie, otvorili privilégia Svätej rímskej stolice, za načúvania všetkého ľudu (ich) zreteľne prečítali a obom národom oznámili, že mier a priateľstvo boli potvrdené. Všetci (to) schválili a vlastnoručne potvrdili prísahou.

Obr. 3 Boleslav I. Chrabry

■ Bude vás zaujímať

Prvým známym a historicky zdokumentovaným poľským osadníkom na území Slovenska bol dnešný patrón mesta Nitra sv. Svorad (poľ. Świe-rad). Narodil sa v Opatowci v Malopoľsku okolo roku 980. Niekoľko rokov žil ako pustovník neďaleko dedinky Tropie nad Dunajcom. Za vlády uhorského kráľa Štefana I. prišiel Svorad do Nitry. Tu vstúpil do rehole benediktínov v kláštore sv. Hippolyta na Zobore. Prijal rehoľné meno Andrej (preto sa často uvádza jeho meno Andrej Svorad). O jeho živote i živote jeho žiaka Benedikta (Beňadika) hovorí Maurova legenda z roku 1064.

Obr. 4 Sv. Svorad so žiakom Benediktom

■ Do slovníčka

Goral (star. i Horali) – etnografická skupina žijúca tak na česko-poľsko-slovenskom pohraničí zhruba medzi Jablunkovom v Česku (vrátane) a severným Spišom na Slovensku (vrátane), ako aj v malých enklávach vo zvyšných oblastiach Poľska a Slovenska a na rumunsko-ukrajinských hraniciach. Na území Slovenska sa Gorali najneskôr od 18. storočia sami považovali za Slovákov.

■ Malá galéria osobností

Obr. 6 **Roman Berger**
(1930)

Slovenský hudobný skladateľ poľského pôvodu, muzikológ a filozof hudby, jeden zo zakladateľov medzinárodného festivalu súčasnej hudby Melos – Étos.

Obr. 7 **Eugeniusz Kornel Balon**
(1930 – 2013)

Zoológ a ichtyológ. Podľa neho boli nazvané dva druhy rýb: *Gymnocephalus baloni* (hrebenačka Balonova) a *Tilapia baloni*.

Poliaci, jedna z tzv. „tradičných“ menšín na Slovensku, nie sú kompaktné usadení v konkrétnej lokalite. Obyvatelia Slovenska hlásiaci sa k poľskej národnosti sú roztrúsení po celej krajine, pričom ich najväčší počet žije v Bratislave a ostatných väčších slovenských mestách.

Autochtónne obyvateľstvo Slovenska poľského pôvodu (ktoré sa však dnes už zväčša pokladá za „goralov“ so slovenskou identitou) obýva predovšetkým horské oblasti poľsko-slovenského pohoríčia, najmä Spiš, Oravu a Kysuce.

Pre poľskú národnostnú menšinu na Slovensku je napriek malej početnosti charakteristická veľká súdržnosť, prejavujúca sa napr. v častých neformálnych stretnutiach, spoločných akciách a pod.

Viacero príslušníkov poľskej menšiny na Slovensku je aktívnych v oblasti umenia (výtvarné umenie, hudobné umenie, divadelné umenie), pričom čerpajú z bohatstva poľského kultúrneho dedičstva i inšpirácie slovenským kultúrnym dedičstvom.

Vzdelávanie príslušníkov poľskej národnostnej menšiny je na Slovensku zabezpečované výlučne neziskovými organizáciami, vo forme sobotno-nedeľných škôl či krúžkov poľského jazyka.

O zachovanie a prezentovanie poľskej kultúry na Slovensku sa snaží niekoľko organizácií, medzi najvýznamnejšie patrí Poľský klub – spolok Poliakov a ich priateľov na Slovensku. Poľský klub vydáva mesačník s celoslovenskou pôsobnosťou *Monitor Polonijny*, ktorý je jediným titulom, ktorý v poľskom jazyku na Slovensku vychádza.

Medzi tradičné aktivity a podujatia prezentujúce poľskú kultúru, divadelnú, hudobnú tvorbu i poľskú kinematografiu patria *Dni poľskej kultúry* v Košiciach, *Dubnické dni priateľstva, spolupráce a folklóru*, *Priateľstvo bez hraníc* v Trenčíne a každoročný *organový koncert* v Nitre.

Obr. 5 *Organový koncert v Nitre*

Krajanské organizácie Poliakov na Slovensku organizujú už niekoľko rokov cyklické kultúrne podujatia. Každoročne sa pri bratislavskom nábřeží Dunaja koná podujatie *Potykajme si s Poľskom*, ktorého cieľom je oboznámiť širokú verejnosť s poľskou kultúrou, životom a reáliami. S Dunajom je spojené aj ďalšie obľúbené podujatie *Poľské szanty na Dunaji* v Bratislave, prezentujúce výnimočnú oblasť poľskej námornej kultúry, akou sú tzv. *szanty* – poľské námornícke piesne. Podujatie sa zvyčajne odohráva na lodi.

Obr. 8 *Poľské szanty na Dunaji*

Obr. 9 *Priateľstvo bez hraníc v Trenčíne*

Kuchyňa je vo všeobecnosti oblasťou, kde si Poliaci na Slovensku najviac udržujú svoju národnú identitu. Väčšina zmiešaných poľsko-slovenských rodín si veľmi rýchlo osvojuje stravovacie zvyklosti vlastnej poľskej kultúry. Poľská kuchyňa je veľmi pestrá a spája sa v nej prienik kuchýň východných susedov Poľska so stredoeurópskymi a škandinávskymi kuchyňami. Cítiť v nej taktiež vplyv židovskej, francúzskej, tureckej i talianskej kuchyne. Okrem tradičných jedál ako napr. *bigos*, *chłodnik*, *gołąbki* majú významný podiel v poľskej kuchyni ryby – sladkovodné i morské na rozličné spôsoby. Najpopulárnejší je sled pripravený podľa rozličných regionálnych receptúr. Z múčnikov sú v poľskej kuchyni obľúbené rozličné tvarohové zákusky, šišky plnené špeciálnym džemom pripraveným z plátkov ruže, makovníky (pred mletím sa varí s mliekom). Medzi typické alkoholické nápoje patrí *miód pitny* (obdoba slovenskej medoviny) a rozličné *nalewki* (domáce likéry).

Obr. 10
Tradičné jedlá

■ Do slovníčka

ichtyológ – odborník zaoberajúci sa stavbou tela, vlastnosťami a životom rýb

■ Bude vás zaujímať

Písmo, jazyk

Poľština patrí spolu so slovenčinou do skupiny tzv. západoslovenských jazykov. Hoci slovenčine je najbližším jazykom čeština, poľštine je slovenčina.

Poľská abeceda obsahuje základnú latinskú abecedu s vlastnými zvláštnymi znakmi: ą, ę, ó, ł, ć, ś, ź, ż, ń.

Obr. 11 *Poľská abeceda*

Na rozdiel od slovenčiny v poľštine nejestvujú dlhé samohlásky. Zaujímavosťou je, že poľština v štandardnej hovorovej podobe nepozná vykľanie, ale obdobou slovenského vykľania je tzv. onikanie, čiže oslovovanie v tretej osobe, napríklad Witam Pana! – Zdravím, vítam vás.

obr. 13

Obr. 12 *Privítanie mladomanželov chlebom a soľou*

Tradičná poľská svadba má päť prvkov, ktoré sa zväčša dodržiujú. Po sobášii mladomanželia spolu so svadobnými hosťami prídu na miesto svadobnej hostiny. Tu ženich preniesť nevestu na rukách cez prah dverí. Po poďakovaní rodičom nasleduje prvý manželský tanec. Neodmysliteľným prvkom poľskej svadby je tiež privítanie mladomanželov chlebom a soľou. Všetci hostia ako symbol jednoty sedia za jedným stolom, napríklad v tvare písmena E.

Obr. 13 *Bigos*

K tradičným jedlám patria *bigos* (základ z kyslej kapusty, húb, klobás a údeného mäsa), *chlodnik* (studená polievka z jogurtu/smotany a rozličnej čerstvej zeleniny), *gotycki* (kapustné listy plnené hubovo-krúpkovou, prípadne mäsovo-ryžovou plnkou), pirohy, klobásy, jedlá z tvarohu.

Zvyky poľskej národnostnej menšiny na Slovensku sú formované jednak kultúrou materskej krajiny a jednak krajiny, v ktorej slovenskí Poliaci žijú. Odlíšnosti nájdeme predovšetkým vo zvykoch súvisiacich so slávením najväčších kresťanských sviatkov.

Vianoce. V poľských rodinách sa pri štedrovečernej večeri dodržiava starobylý zvyk delenia sa s oblátkou. Nejde pritom o takú vianočnú oblátku, aká je známa zo slovenských štedrovečerných stolov. Každý sediaci pri štedrovečernom stole dostane kus oblátky obdĺžnikového tvaru z hostiového cesta, pripraveného iba z múky a vody, bez cukru či soli. Každý každému zažela pokojné a požehnané Vianoce a od toho, komu práve svoje pranie adresuje, si odlomí kúsok oblátky a ten zje. Vzájomné delenie sa s oblátkou je symbolom srdca, ktoré je otvorené pre druhých, znakom lásky a pokoja.

Na miestach, kde žije početnejšia poľská komunita, sú organizované tradičné predvianočné či povianočné oblátkové stretnutia. Na stretnutiach sa podávajú typické poľské vianočné jedlá, medzi ktoré patrí napríklad cviklová polievka (*barszcze czerwony*) podávaná s *uszkami* (cestovínami plnenými hubami), *pierogi* (cestoviny podobné slovenským pirohom plnené tvarohovo-zemiakovou plnkou) a ryby na rozličný spôsob.

Poľská ľudová kultúra je veľmi bohatá na množstvo kolied. O vzájomnom prenikaní poľských a slovenských kultúrnych zvyklostí svedčí aj viacero poľských kolied, ktoré sa natrvalo udomácnili v slovenskom prostredí. Významné miesto v kultúre poľskej národnostnej menšiny zohrávajú rozličné vinše a prania, ktoré súvisia so spomínanými sviatkami.

*Staropolskim obyczajem według ojców naszych wiary,
chcemy złożyć Wam życzenia w dniu Bożego Narodzenia.
Niech ta gwiazdka betlejemaska, która świeci dziś o zmroku,
doprowadzi Was do szczęścia w nadchodzącym Nowym Roku.*

*(Vianočný veršík,
ktorý je práním
pokojného prežitia
sviatkov)*

Obr. 16 *Vianočné oblátky*

Obr. 15 *Vianočný stôl*

Velká noc. Na kresťanské sviatky Velkej noci sa viaže zvyk posvätenia sviatočných jedál na Bielu sobotu. V tento deň, zväčša dopoludnia, prinášajú členovia poľských rodín do kostolov košíky so symbolickými veľkonočnými jedlami – vajíčkami, šunkou, klobásou, chlebom a koláčmi.

S príchodom Poliakov na územie Slovenska, najmä do jeho horských oblastí, sa spájajú rozličné zľudovené slovesné útvary. Najznámejším z nich je pieseň *Góraľu, czy ci nie žal*, ktorá však pôvodne vznikla v Amerike medzi poľskými vystaňovalcami. Autorom textu je Michał Bałucki. Pieseň veľmi rýchlo zľudovela a pokladajú ju za svoju *Goral* – obyvatelia horských oblastí poľsko-slovenského pohraničia na oboch stranách hranice, bez ohľadu na to, či sa cítia byť Poliakmi alebo Slováckmi.

Góraľu, czy ci nie žal

(text piesne spievanej slovenskými goralmi)

1.

*Góraľu, czy ci nie žal, odhodzič od stron ojczyzny.
Švjyrkovyk lasof i haľ, i tyk potokof sřěbrřystyk (přecystyk).
[:Góraľu, czy ci nie žal, góraľu, vroč še do haľ.:]*

2.

*I goraľ na gory spořyral, i lzy renkavem ućyral.
I gory opuřcič třeba, dľa hleba, paņe, dľa hleba.
[:Góraľu, czy ci nie žal, góraľu, vroč še do haľ.:]*

3.

*Góraľu, vroč še do haľ, bo tam ostali ojcovje.
Ke pudřes v daľeki kraj, kto řnimi bedře, to kto vje.
[:Góraľu, czy ci nie žal, góraľu, vroč še do haľ.:]*

4.

*I goraľ jak dřecko place, možno juz ñezobace.
Švjyrkovyl lasof i haľ, plac sobje, góraľu plac.
[:Góraľu, czy ci nie žal, góraľu, vroč še do haľ.:]*

5.

*Vřon goraľ ze sobom skřipce, převloki svoje i krpce.
I posel v daľeki kraj, graj sobje, góraľu, graj.
[:Góraľu, czy ci nie žal, góraľu, vroč še do haľ.:]*

6.

*Zalomjyl rence i vzdyha, droga moja, povedřal řciha.
Bo dřyfce opuřcič třeba, dľa hleba paņe, dľa hleba.
[:Góraľu, czy ci nie žal, góraľu, vroč še do haľ.:]*

Obr. 17 *Poľské kroje*

Najväčší rozmach ľudových krojov nastal v 2. polovici 19. storočia. V medzivojnovom období začal byť ľudový kroj chápaný ako sviatočný odev nosený pri významných príležitostiach a nie ako odev pre každodenné používanie. Podoba kroja závisela od regiónu Poľska, z ktorého pochádzal, od klimatických podmienok a pod. Nápady pre kroje boli preberané neraz zo šľachtických a meštianskych odevov či vojenských uniforiem. Vplyv mala tiež európska móda obdobia baroka a renesancie.

Obr. 18 *Ždiar na Spiři*

Zo sídelného hľadiska predstavuje reťazovú dedinu v údolí pri ceste. Dvory majú átriovú zástavbu, čo znamená, že sú zastavané a uzavreté zo všetkých štyroch strán. Starší typ domov, na rozdiel od slovenských obcí, má asymetrický pôdorys, čo znamená, že pitvor ako vstupný priestor sa nenachádza uprostred medzi izbou a komorou, ale je prvým priestorom domu, až za ním nasleduje izba a komora.

LITERATÚRA

HOMZA, Martin. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. Bratislava, 2009.

Internetové zdroje:

<http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/polska-narodnostna-mensina/>

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Ján Pavol II.*

Autor: Zbigniew Kotyła; https://commons.wikimedia.org/wiki/File:San_Giovanni_Paolo_II.jpg

Obr. 2 *Bohdan Warchal*

Foto: Zuzana Mináčová; Archív Hudobného centra; <http://hc.sk/galerie?n=&k=1&t=3&vp-page=19>

Obr. 3 *Boleslav I. Chrabrý*

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Boles%C5%82aw_Chrobry.PNG

Obr. 4 *Sv. Svorad so žiakom Benediktom*

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Zoerard_Benedikt.jpg

Obr. 5 *Organový koncert v Nitre*

Foto: Dominika Gregušková;

https://plus.google.com/photos/109341363286725792637/album/5827326461929717729/5827346775036739330?authkey=CMrkr_uDsLvwtwE

Obr. 6 *Roman Berger*

Foto: Milan David; <http://hc.sk/hudba/osobnost-detail/36-roman-berger>

Obr. 7 *Eugeniusz Kornel Bałon*

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Eugene_Balon.jpg

Obr. 8 *Poľské szanty na Dunaji*

Foto: Stano Stehlik (archív autora)

Obr. 9 *Priateľstvo bez hraníc v Trenčíne*

Foto: Stano Stehlik (archív autora)

Obr. 10, 11 *Tradičné jedlá*

Autor: Stako; <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ruskie.jpg>

Obr. 12 *Tradičné jedlá*

Autor: freeskyline; ID fotografie z fotobanki: 510958618;
<https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/cabbage-rolls-meat-rice-vegetables-tomato-510958618?src=pRktxo94YeonnO5dWJaqGw-1-2>

Obr. 13 *Polská abeceda*
<https://www.shutterstock.com/cs/collections/68693916>

Obr. 14 *Vianočné oblátky*
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Oplatki.w.koszyczku.jpg>

Obr. 15 *Vianočný stôl*
<https://commons.wikimedia.org>

Obr. 16 *Privítanie mladomanželov chlebom a soľou*
Autor: Anna Ewa Bienek; ID fotografie z fotobanki: 539911738;
<https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/wedding-bread-salt-detail-on-hands-539911738?src=sFGnbvqNRZJbrBMQLNLS-A-1-6>

Obr. 17 *Bigos*
Autor: Timolina; ID fotografie z fotobanki: 296743790; <https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/polish-bigos-smoked-sausage-bacon-296743790?src=LUWzzvOodqJtAxov-0jyJg-1-0>

Obr. 18 *Polské kroje*
<https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/krakowpoland-august-15-2017-dancing-group-712995409>

Obr. 19 *Ždiar na Spiši*
Autor: Kris Grabiec; ID fotografie z fotobanki: 309853562; <https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/old-polish-traditional-house-mountains-309853562?src=1Gg1bFDjiTVNQGeeqgSJ9Q-1-1>

RUSKÁ NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

РУССКОЕ НАЦИОНАЛЬНОЕ МЕНЬШИНСТВО

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Nikolaj Onufrijevič Losskij (1870 – 1965)**

Popredný kresťanský filozof, tvorca nového učenia vo filozofii intuitivizmu, vedec, pedagóg, profesor. Jeden zo zakladateľov Slovenskej filozofickej školy. Veľkou mierou prispel k rozvoju problematiky špecifickosti a svojbytnosti ruskej filozofie.

Obr. 2 **Aleksander Vasilijevič Isačenko (1910 – 1978)**

Lingvista, slavista, zakladateľ slovenskej rusistiky, profesor. Pôsobil na Slovensku v rokoch 1941 – 1955. Bol vedúcim seminára rusistiky a vedúcim Katedry ruského jazyka a literatúry Univerzity Komenského v Bratislave. Aktívne sa podieľal na vytvorení inštitucionálnej rusistiky v Prešove spolu s významným predstaviteľom Pražského lingvistického krúžku prof. L. V. Kopecným z Prahy.

Rusi sa rovnako ako Slováci zaraďujú medzi slovanské národy. Samotné osídľovanie územia dnešného Ruska sa datuje už do dôb pred našim letopočtom (cca 7. – 5. storočie). Podľa dostupných informácií sa tzv. staroruská národnosť zahŕňajúca nielen predkov dnešných Rusov, ale aj Bielorusov, Ukrajincov či Rusínov sformovala v 9. – 10. storočí, čo bola doba zjednocovania týchto kmeňov v Kyjevskej Rusi, štátnom útvaru vo východnej Európe (dnešné štáty Rusko, Bielorusko a Ukrajina). Neskôr v dôsledku historického vývoja Rusi svoje ďalšie osudy spojili s oblasťou okolo Novgorodu (vtedy Novgorodská republika) a následne Moskvou, kde už bol ruský národ sformovaný. Samotné označenie Rus/Rusko sa používa od 10. storočia.

K emigrácii Rusov a presťahovaniu niektorých z nich aj na Slovensko prišlo v dvadsiatych rokoch 20. storočia z politických dôvodov. Spoločenstvo ruských emigrantov na území Slovenska sa začalo formovať od roku 1921. Emigrantská komunita na Slovensku nebola v porovnaní s českými krajinami početná, tvorili ju predstavitelia aristokratických rodín, politickí a štátni úradníci, vojenský hodnostári, obchodníci, remeselníci, robotníci, roľníci či vojaci. Väčšie skupiny emigrantov žili predovšetkým v Bratislave a v Košiciach, kde vytvorili aj svoje spolky a združenia. Súčasťou života ruskej emigrácie bola tiež ruská pravoslávna misia, ktorá od roku 1923 sídlila v dedinke Ladomirová.

Po rozdelení 1. Československej republiky v roku 1938 sa zvýšil príliv ruských odborníkov z Čiech na Slovensko. Išlo väčšinou o zástupcov ruskej inteligencie. Niektorí z nich nahradili českých odborníkov, ktorí museli v tom čase odísť z novovytvoreného Slovenského štátu. Druhá svetová vojna ovplyvnila rozvoj a osud ruskej komunity. Po jej skončení viacerí odborníci emigrovali ďalej na Západ a ostatní sa vrátili domov či už dobrovoľne, alebo boli deportovaní. Počet ruských emigrantov vtedy výrazne klesol. Niektorí Rusi sa tu však predsa len s rodinami natrvalo usadili, a tak sa utvorila druhá a tretia generácia ruských prisťahovalcov.

Obr. 3 *Na ceste do Ladomirovej*

Mládežnícka skautská organizácia Rusov *Разведчику (Razvedčiki - Výzvedači)* v letnom tábore pri obce Palota na Východnom Slovensku na ceste k dedinke Ladomirová, v ktorej pôsobila pravoslávna misia (1943).

O dejinách Ruska v európskom kontexte a ich spojitosti s dejinami a kultúrou iných Slovanov svedčí najstarší letopis zostavený mníchom Nestorom *Povešť dávnych liet* (začiatok 12. storočia). Táto písomná pamiatka je zaujímavá časťou, v ktorej kronikár umiestňuje sídliská najstarších Slovanov do oblastí stredného Dunaja, teda na teritórium Slovenska a Moravy. Vďaka tomuto letopisu sa nám zachoval celý rad staroruských a slovanských kmeňových názvov, ako aj odkaz na cyrilo-metodskú tradíciu. Dielo zároveň poukazuje na podstatu duševnej a duchovnej zhody Rusov a Slovákov.

Bol totiž jeden sloviensky ľud: Slovieni, ktorí sa usadili pozdĺž Dunaja, ktorých zaujali Uhri, i Morava a Česi i Lachovia a Poľania, ktorí sa teraz volajú Rusmi. Týmto boli totiž po prvý raz preložené knihy (na) Morave a to písmo sa nazývalo slovienskym a toto písmo je v Rusku aj u dunajských Bulharov (podnes) ...

Keď Slovieni žili ako pokrstení, ich kniežatá Rastislav a Svätopluk i Kocel poslali (poslov) k cisárovi Michalovi, hovoriac: Naša krajina je pokrstená a niet učiteľa, ktorý by nás napomínal a nás poučil a preložil sväté knihy, lebo nerozumieme ani gréckemu, ani latinskému jazyku; lebo tí inakšie učia a oni tiež inakšie. Preto nechápeme obraz písma ani jeho silu. I pošlite nám učiteľov, ktorí by mohli zdeliť reč kníh a ich obsah v našom jazyku ...

Keď títo (Konštantín a Metod) prišli, začali zostavovať písmená abecedy po sloviensky i preložili apoštol i evanjelium. A Slovieni boli radi, keď vo svojom jazyku počuli veľkosti božie ...

Obr. 4 *Miniatúra Radziwiłłského spisu Povešť dávnych liet: Posolstvo k cisárovi Michalovi, ktorý poslal na Veľkú Moravu Cyrila a Metoda*

Iba 7 až 10 % ruských emigrantov vykonávalo duševnú prácu ako umelci, vedci, učelia, lekári alebo inžinieri, ale vďaka svojim aktivitám a práci sa práve oni najvýraznejšie zapísali do povedomia majoritného obyvateľstva. Medzi nimi najpočetnejšiu skupinu tvorili vysokoškolskí a stredoškolskí učelia.

■ Bude vás zaujímať

Obr. 5 *Manželka A. S. Puškina (portrét 1831 – 1832 od A. P. Briullova).*

V kaštieli v Brodzanoch sa nachádza Slovanské múzeum Alexandra Sergejeviča Puškina. Od roku 1844 kaštieľ vlastnil rakúsky diplomat v Rusku Gustav Friesenhof. Jeho druhou manželkou bola sestra Puškinovej manželky, ktorá ju v Brodzanoch navštevovala spolu s deťmi A. S. Puškina.

Obr. 6 *Kaštieľ v Brodzanoch*

■ Do slovníčka

azbuka – ruské písmo obsahujúce 33 písmen, ktoré vzniklo z cyriliky. Tú na počesť svojho učiteľa Cyrila vytvorili jeho žiaci na prelome 9. a 10. storočia. Ide vlastne o cyriliku používanú v Rusku. Pomenovanie písma vychádza z faktu, že v ruskom jazyku prvé písmeno a nazývali az a druhé písmeno б nazývali búky. Z názvov týchto písmen teda vzniklo pomenovanie azbuka (*азбука*).

Rus/Rusko – slovo sa prvýkrát vyskytlo v gréckej písomnej pamiatke z 10. storočia. Písomná pamiatka písaná azbukou spomína toto slovo až v roku 1387. V súčasnosti sa ním vyjadruje názov krajiny Русь, ktorý v sebe zahŕňa asociácie na dejinnú, mytologickú, pohanskú, slovanskú i folklórnu podstatu kultúry ruského národa.

intuitivizmus – učenie zdôrazňujúce úlohu priameho, intuitívneho uchopenia skutočnosti vo vedomí.

Obr. 7 **Aleksandr Viktorovič Čumakov (1932)**

Doktor vied, zakladateľ Zväzu Rusov na Slovensku a jeho dlhoročný predseda, ale aj dirigent cirkevného zboru v bratislavskom pravoslávnom chráme. Bol riaditeľom Výskumného ústavu cukrovarníckeho a takmer celý život sa venoval agrochémii mikroelementov.

Obr. 8 **Nina Pavlovna Ščipanská (1932 – 2020)**

Vysokoškolská učiteľka ruského jazyka a literatúry (doc., CSc.). Zaoberá sa ruským a slovenským detským folklórom. Autorka inovatívnej pomôcky pre vyučovanie ruského jazyka Veselý kolotoč. Vznikla na základe slovenského a ruského folklóru a autorských básničiek s podobnou témou.

Ruská národnostná menšina obýva na Slovensku viacero miest a obcí. Najpočetnejšia je v hlavnom meste Bratislava. Predstavitelia ruskej a rusky hovoriacej komunity kompaktné sídlia na strednom Slovensku v Banskej Bystrici a Zvolene, na východnom Slovensku v mestách Košice, Prešov a ich okolí, Levoči, Spišskej Novej Vsi, Medzilaborciach, Michalovciach.

Súčasná ruská komunita na Slovensku si zachováva svoju kultúru, vlastný jazyk, svoje náboženstvo, rešpektuje ruské obyčaje a folklór, nadväzuje na tradície prvej generácie ruských emigrantov. V domácom prostredí a pri stretnutiach s krajanmi používajú ruštinu. V styku s majoritou slovenčinu.

Veľmi silné sú u Rusov žijúcich na Slovensku tradície spoločných posedení pri dobrom, bohatom a rozmanitom jedle (*zastolje/zastolye*). Jeho neodmysliteľnou súčasťou je spoločné spievanie ľudových a všeobecne známych piesní, ktoré patria do tzv. zastolných piesní (*zastolnyje pesni/zastolnyje pesni*).

Svojráznou a na Slovensku všeobecne veľmi populárnou je aj tradícia pozývať hostí na čaj. Posedenie pri čaji začína dobrým jedlom. Tradične k čaju Rusi ponúkajú obložené chlebíčky – *buterbrody* a *sušky* (*сушки*). Keďže sa sušky na Slovensku nevyrábajú, ani doma sa nedajú vyrobiť, Rusi si ich donášajú z Ruska. Čaj sa pije s *varenjet* (*варенье*) – tekutým džemom s kúskami ovocia (jahody, višne, slivky, maliny, čučoriedky, egreše a pod.).

Obr. 9 *Veselý kolotoč* od N. P. Ščipanskej, ilustrátorka Tatiana Žitňanová

Rusi pripravujú aj slávnostný šalát s francúzskym názvom *olivje*, známy za hranicami Ruska ako *ruský šalát*. Hoci pripomína zemiakový šalát, predsa má inú chuť, pretože sa doň dávajú zemiaky v rovnakom pomere ako ostatné suroviny, ako napríklad mrkva, natvrdo uvarené vajcia, šunka alebo varené hydinové mäso, konzervovaný zelený hrášok.

Domácnosť Rusov zobia mnohé úžitkové predmety, napríklad samovary, kovové maľované tácky – *žostovské podnosy* (жостовские подносы), drevené lyžice, dózy alebo truhlice ozdobené malbou *chochloma* (хохлома). Ženy rady nosia kvietkované vlnené šatky – *pavlovoopadské platki* (павловопосадские платки). Tieto veci z Ruska sú pamiatkou na rodičov a starých rodičov.

Obr. 10 Krúžok Ruský jazyk hrou

Obr. 11 Festival Ruská pieseň nad Dunajom

Na Slovensku pôsobí niekoľko ruských spolkov, napríklad *Zväz Rusov na Slovensku*, *Rossija*, *Molodaja Rossija*. Spolky zabezpečujú rôzne podujatia, ktoré sú obľúbené aj medzi majoritným obyvateľstvom. Tradične sa organizujú podujatia ako *Ruská pieseň nad Dunajom*, *Starý Nový rok*, *Novoročné privítanie Deda Mráza a Snehulienky*, *Letná akadémia detí a mládeže*, *Filmový festival ruských filmov* a pod.

Zväz Rusov na Slovensku vydáva časopis *Vmeste* (Вместе – Spolu). Informuje o živote ruskej menšiny, aktivitách Zväzu Rusov na Slovensku v oblasti zachovávaní ruských kultúrnych tradícií.

Napriek tomu, že v minulosti existovalo mnoho škôl s vyučovacím jazykom ruským, v súčasnosti existuje v Banskej Bystrici Súkromné centrum voľného času *Rossija*, ktoré má vyučovanie v slovenskom a ruskom jazyku formou voľnočasových aktivít. Na ostatných školách sa vyučuje ruský jazyk ako cudzí jazyk alebo formou kurzov a mimoškolských aktivít pre deti. V školskom roku 20017/2018 sa v Bratislave otvorila Súkromná základná škola s vyučovacím jazykom slovenským a ruským.

Obr. 12 Tábor milovníkov ruského jazyka Buratino

Rossija organizuje nielen pre deti ruskej národnosti letný *Jazykový tábor Rossija*, kde sa deti okrem zdokonaľovania v ruskom jazyku oboznamujú aj s históriou a kultúrou Ruska. Podobné poslanie má aj tábor milovníkov ruského jazyka *Buratino* v Košiciach.

Obr. 13
Letný tábor Rossija

■ Do slovníčka

Buratino – meno hlavného hrdinu (dreveného človečika) z knihy pre deti s názvom *Zlatý kľúčik* od A. N. Tolstého

Obr. 14

matrioška (zdrobnenina mena Matriona) – ruská detská hračka, pôvodom z Japonska, ktorá pozostáva minimálne z troch drevených dutých bábik rozličnej veľkosti zložených do seba. Najväčšia je Matriona a najmenšia býva dieťaťko.

Obr. 15 Matrioška

■ Bude vás zaujímať

Rusi majú tri mená – meno, meno po otcovi a priezvisko. Otcovské meno je upravené meno otca, ktoré dostávajú deti. Napríklad keď sa otec volal *Nikolaj*, jeho syn bude mať otcovské meno *Nikolajevič* a jeho dcéra bude *Nikolajevna*. Celé meno potom môže byť takéto: *Aleksej Nikolajevič Tolstoj*.

Obr. 16 *Tradičný svadobný chlieb karavaj*

Medzi hlavné obrady svadby patri: pytačky (*svatovstvo/svatostvo*), zásnuby (*сговор*), rozlúčka (*девичник*), cirkevný sobáš (*венчание*), svadobná hostina (*свадебный пир*), ktorá trvala obvykle 3 dni. Ženich a nevesta hrali len pasívnu úlohu. Aktívnymi účastníkmi svadby boli rodičia ženiča a nevesty a ich krstní rodičia. Počas svadby sa nevesta niekoľkokrát prezliekla, do kostola odchádzala v bielych alebo čiernych šatách. Svadobný chlieb (*karavaj/karavaj*) ako symbol nového života piekli šťastne vydaté ženy, ktoré mali veľa zdravých detí. Cesto na chlieb malo byť urobené z vody zo siedmich prameňov a z múky zo siedmich mečov. Ozdoby pre karavaj piekli dievčatá. O dodržiavanie všetkých tradičných postupov sa staral družba.

Obr. 17 *Šči – tradičná polievka*

Tradičnými jedlami sú šči (kapustová polievka) a rôzne kaše. Kaše bývajú ovsené alebo pšeničné, z pohánky či prosa. Do nich sa pridáva zelenina alebo aj ovocie. Na sviatočnom stole nesmú chýbať *pirogy* (koláče). Koláče sa podávajú aj k čaju, obľúbenému nápoju Rusov.

Vianoce. Tento názov sviatku nie je v ruskej kultúre známy. Rusi majú pre tento sviatok pomenovanie *Рождество* alebo *Рождество Христово/Roždestvo Christovo* – Narodenie Kristovo a slávia ho podľa pravoslávneho kalendára 7. januára a podľa katolíckeho 25. decembra.

Okrem toho v Rusku posledných 100 rokov oslavujú **Nový rok** (*Новый год/Novyj god*, 1. január).

Roždestvo (7. január) bolo tradičným sviatkom aj ruských emigrantov a bolo pôvodne spojené s mnohými tradíciami. V sovietskom období bol tento sviatok vymenený za novoročné slávnosti.

Pre pravoslávnych veriacich sa vianočné sviatky začínajú už 28. novembra pôstom, počas ktorého sú z mäsových jedál povolené len v niektoré dni ryby. Pôst trvá až do 6. januára. Veriaci v tento deň navštevujú kostoly, kde sa konajú nočné bohoslužby. Počas dňa držia pôst, ktorý končí východom prvej hviezdy na nočnú oblohu. Potom začína tradičná večera.

Nový rok. Rusi oslavujú Nový rok ako aj **Roždestvo s Jolkou** (ozdobenou jedličkou) a darčeky nadeľuje Dedo Mráz, ktorého sprevádza Snehulienka. Väčšina Rusov oslavuje Nový rok doma s rodinou. Je to ich obľúbený sviatok. Vyzdobujú jedličku a oslavujú pri hojne prestretom stole. Novoročné pohostenie je obzvlášť bohaté. Takmer na každom novoročnom stole Rusov nechýbajú jedlá niekoľkých druhov: šaláty a samozrejme medzi nimi *olivje*; rôzne ovocie a zelenina, hlavné jedlo – môže to byť sliedka, hus, moriak, ryba, telacina, bravčovina; plnené veľké koláče s kysnutého cesta (v ruštine sa volajú *nupozu – pirogi*) a pirôžky; rozličné klobásy, šunky a huspenina. Oslavu začínajú večer 31. decembra o 10. – 11. hodine a odprevádzajú starý rok, s vďačnosťou spomínajú na všetko dobré, čo v ňom bolo. Prípitok je sprevádzaný vyslovením krátkych alebo rozsiahlejších a írečitých prianí, volajú sa *тосты – tosty*. Ráno 1. januára si deti nachádzajú pod ozdobenou jedličkou darčeky, o ktoré prosili Deda Mráza. Tento ruský novoročný hrdina s dlhou sivou bradou a fúzmi sa podobá na Santa Klauza. Oblečený je primerane do tuhej ruskej zimy – má dlhý kožuch.

Starý Nový rok. Zvláštnym sviatkom je tzv. Starý Nový rok, ktorý pripadá na 14. januára. Niektorí Rusi ho oslavujú, aby zachovali postupnosť osláv, keď sú najprv Vianoce a až potom Nový rok.

Obr. 18 *Oslava Starého Nového roka 2017 v Martine*

Obr. 19 *Zimná rozprávka v Banskej Bystrici*

Veštenie pomocou višňovej alebo jablňovej vetvičky.

Vetvičku je nutné odlomiť v noci na 25. decembra. Doma ju dať do vázy pri posteli a niečo si priať. Ak z púčikov na vetvičke rýchlo vypučia listy, znamená to, že pranie sa čoskoro naplní. Ak do 19. januára (sviatok pokrstenia Krista) púčiky iba napučia, k naplneniu prania nedôjde tak rýchlo. Ak vetvička ostane holá, pranie sa nesplní.

Fašiangy. Podobný sviatok v Rusku sa volá **Maslenica**, je sviatkom vyprevádzania zimy a trvá týždeň. Tento názov je spojený so slovom *maslo*. Tradičným jedlom sú *bliny* (блины) podobné palacinkám. Sú plnené maslom, kyslou smotanou a inými plnkami. Je to obradové jedlo, ktoré symbolizuje slnko. Čím viac *blinov* sa napečie na Maslenicu cez týždeň, tým bude viac bohatstva v rodine. Sviatok sa začína osem týždňov pred Veľkou nocou. Týždeň maslenice je posledný pred pôstom, keď sa môžu používať mliečne výrobky. Tento sviatok začínajú deti tým, že zhotovia veľkú slamenú figurínu, ktorá sa volá Maslenica. Na Slovensku sa podobná figurína zhotovuje na jar a nazýva sa Morena. Deti chodia s Maslenicou z domu do domu a dostávajú od gazdov a gazdín palacinky. Sviatok maslenice sa oslavuje týždeň a každý deň má svoj názov: pondelok má názov *uvítanie* (встреча – vstreča). V tento deň sa sviatok začína a pečú sa palacinky. Ak je to možné, prvá palacinka by sa mala dať chudobnému. Večer je povinná sánkovačka. Kto sa dovezie najďalej z kopca, tam bude v rodine najviac bohatstva. Utorok je *zaigryš* (zaigryš – je to veselé pozývanie na spoločné oslavy). Tento deň bol určený pre mládež. Mladí ľudia sa navzájom navštevovali a piekli palacinky. Ak sa palacinky vydarili, znamenalo to prosperitu a blahobyt v rodine. Streda je *lakomka* (lakomka – maškrtnica). V stredu testiná (matka ženy) hostila zaťa a ponúkala ho palacinkami. Štvrtok má názov *širokij* (širokij – široký vo význame bohatý, štedrý), lebo oslavy sa týkali každého a všetci sa radi na nich zúčastňovali. V tento deň sa zvyklo vozit' v saniach ťahaných tromi koňmi alebo sa sánkovať. Piatok je *měщины вечера* (ťoščiny večera – testinej večera), vtedy zať hostil testinú. Sobota je *zolvkiny posidelky* (zolvkiny posidelky – posiedky švagrinej), v tento deň mladá bratova žena alebo synova žena syna pozývala na posedenie príbuzných. Nedela je *proščanie* (proščanie – odpustenie), je *dňom odpustenia*. Všetci navzájom prosia o odpustenie za celý rok. Na záver sa na námestí páli Maslenica symbolizujúca zimu.

Obr. 20 Maslenica

Obr. 21 Typickým odevom ruských žien a dievčat bol sarafán (šaty bez rukávov). Slobodné dievčatá mávali vlasy previazané stuhou, vydaté ženy skrývali vlasy pod šatku alebo špeciálnu čiapku. K slávnostnému dievčenskému odevu patrili kokošnik v podobe koruny, ktorý bol súčasťou svadobného oblečenia.

Obr. 22 Dievčatko v kokošniku

Obr. 23 Tradičným obydľím bola drevená chalupa (*uzba/izba*) alebo drevený zámok (*терем/terem*). Okná sú často ozdobené drevorezbou.

Obr. 24 Súčasťou domácností bývajú krásne zdobené samovary, tradičné zariadenia, v ktorých sa varí voda na prípravu čaju. Vnúť samovaru prechádza trubica s dreveným uhlím, ktorá ohrieva vodu. Na vrchu samovaru je kanvička, v nej sa ohrieva silný čajový koncentrát. Malé množstvo koncentrátu sa naleje do hrnčeka a zaleje horúcou vodou z kohútika na nádržke samovaru. Dnes sú už samovary väčšinou elektrické.

LITERATÚRA

ČUMAKOV, A. V. – ŠPOREROVA, T. K. – KOPSOVA, R. I. *Rossijane v Slovákii: rossijskije sootečestvenniki v Slovákii, istorija i sovremennost'*. Bratislava, 2008.

ČUMAKOV, A. V. – ŠPOREROVA, T. K. – KOPSOVA, R. I. *Rusi a Slovensko*. [S. l.]: Občianske združenie Rossijska, 2012.

HABOVŠTIAKOVÁ, K. – KROŠLÁKOVÁ, E. *Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1993, s. 138.

HARBULOVÁ, L. – ŇACHAJOVÁ, M. – BABOTOVÁ, L. (Eds.). *Osobnosti ruskej a ukrajinskej emigrácie na východnom Slovensku*. Prešov, 2008.

HARBULOVÁ, L. *Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech*. Prešov, 2009.

HARBULOVÁ, L. *Náčrt života ruskej emigrácie na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Dostupné na internete: http://www.wold.nkp.cz/pages/slov_res_harbulo-va.htm

VEBER, V. – SLÁDEK, Z. – BUBENÍKOVÁ, M. – HARBULOVÁ, L. *Ruská a ukrajinská emigrácia v ČSR v letech 1918–1945*. Praha, 1996.

Internetové zdroje:

www.integruj.sk/40-ruska-komunita

www.narodnostnemensiny.gov.sk/ruska-narodnostna-mensina/

www.rossija.sk

www.zvazrusov.sk

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Nikolaj Onufrijevič Losskij*
Losskij, Nikolaj Onufrijevič. Podmienky dokonalého dobra (Základy etiky).

Grundlagen der Ethik. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1944. 277 s.

Obr. 2 *Aleksander Vasiljevič Isačenko*
Archív A. Eliáša

Obr. 3 *Na ceste do Ladomirovej*
Archív A.V.Čumakova

Obr. 4 *Miniatura Radzivilovského spisu Povest' dávnych liet* : Posolstvo k cisárovi Michalovi

http://mmedia.nsu.ru/culture/DATA/obj3109/BIG_VIEW_2.htm

Obr. 5 *Manželka A. S. Puškina*
Autor: A. P. Briullov. Ovčinnikova, S. T. Puškin. Moskva : Russkaja kniga, 2001, s. 3 (múzejný katalóg).

Obr. 6 *Kaštieľ v Brodzanoch*
Slovanské múzeum A. S. Puškina v Brodzanoch

Obr. 7 *Aleksandr Viktorovič Čumakov*
Archív A. V. Čumakova

Obr. 8 *Nina Pavlovna Ščipanská*
Archív N. P. Ščipanskej

Obr. 9 *Veselý kolotoč od N. P. Ščipanskej, ilustrovala Tatiana Žitňanová*
Archív N. P. Ščipanskej

Obr. 10 *Krúžok Ruský jazyk hrou*
Archív N. Dostovalovej

Obr. 11 *Festival Ruská pieseň nad Dunajom*
Archív Ž. Mihalikovej

Obr. 12 *Tábor milovníkov ruského jazyka Buratino*
Archív N. Dostovalovej

Obr. 13 *Letný tábor Rossija*
Archív Krajanskej organizácie Rossija v Banskej Bystrici

Obr. 14 *Buratino*
Autor: Albert Fedchenko; ID fotografie z fotobanky: 259043828;
<https://www.shutterstock.com/cs/image-illustration/pinocchio-wooden-boyillustration-259043828?src=tiHE0erOC2o9HRfhQZRUG-1-20>

Obr. 15 *Matrioška*
https://www.google.com/search?q=matrio%C5%A1ka&client=firefox-b-ab&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=a2JEeouBNGuR8M%253A%252CyBHNT_ViLoffuM%252C_&usg=__ROLpen3dZ3dGBM1oIbB5Dzs9iI%3D&sa=X&ved=0ahUKEwj_nKH-t63cAhVRyaYKHfF-AKM9Q9EiPTAC#imgdii=1BE83sTvAgtvKM:&imggrc=qoz6OcShzElZXM:

Obr. 16 *Tradičný svadobný chlieb Karavaj*
<https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/wedding-loaf-558658714?src=4q9FJ4JHNpGbOLXHDN9EDQ-1-19>

Obr. 17 *Šči – tradičná polievka*
Kovalov, V. M. – Mogilnyj, N. P. Russkaja kuchňa : tradicii i obyčaji. Moskva : Sovetskaja Rossija, 1992, s. 119. / Ковалев В.М., Могильный Н.П. Русская кухня: традиции и обычаи. – М.: Сов. Россия, 1992. 256 с., ил. ISBN 5-268-00916-8.

Obr. 18 *Oslava Starého Nového roka 2017 v Martine*
Archív J. Kubindu

Obr. 19 *Zimná rozprávka v Banskej Bystrici*
Archív Krajanskej organizácie Rossija

Obr. 20 *Maslenica*
Archív J. Kubindu

Obr. 21 *Sarafán*
<https://www.shutterstock.com>; ID fotografie z fotobanky: 57021466;

Obr. 22 *Dievčatko v kokošniku*
Archív J. Kubindu

Obr. 23 *Drevená chalupa*
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Traditional_Wooden_House_in_Tomsk_-_Siberia_-_Russia_02.JPG

Obr. 24 *Samovar*
<https://pixabay.com/sk/samovar-ra%C5%88ajky-tabu%C4%BEka-%C4%8Daj-2044035/>

RUSÍNSKA NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

РУСИНЬСКА НАРОДНОСТНА МЕНШЫНА

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Alexander Duchnovič (1803 – 1865)**

Gréckokatolícky kňaz, spisovateľ, historik, etnograf, publicista a vydavateľ rusínskej literatúry, autor školských učebníc rusínskeho jazyka, náboženských a liturgických textov, zakladateľ Prešovského literárneho spolku. Je autorom básne „*Podkarpatskiji Rusiny, ostavte hlubokij son*“, ktorá sa stala národnou hymnou karpatských Rusínov.

Obr. 2 **Adolf Dobriansky (1817 – 1901)**

Politik, poslanec uhorského parlamentu, v ktorom obhajoval záujmy Rusínov a Slovákov. Stál na čele delegácie Rusínov, ktorá predložila cisárovi Františkovi Jozefovi I. petíciu so žiadosťou o uznanie rusínskej národnosti v Uhorsku, demarkáciu hraníc územia obývaného Rusínmi, zavedenie „ruského“ jazyka do škôl, miestnych samospráv a pod.

Karpatskí Rusíni žijú pozdĺž severných a južných svahov Karpát. Ich domovina je známa pod názvom *Karpatská Rus*.

Karpatskí Rusíni patria k slovanskej vetve indoeurópskych národov. Za ich predkov sa považujú slovanské kmene, ktoré v skupinách prenikali do údolí Karpát počas 5. – 6. storočia. Ich osídlenie v tejto oblasti sa spája s otázkou pravlasti Slovanov. Medzi kmeňmi žijúcimi v slovanskej pravlasti boli aj Bieli Chorváti. Podľa mienky niektorých autorov išlo o predchodcov Rusínov. Počas 7. – 8. storočia sa mnohé slovanské kmene odobrali zo svojej pravlasti rôznym smerom. Rusíni však ostali vo východných oblastiach natrvalo. Dokladá to aj samotné pomenovanie *Rusín*, ktoré označovalo kresťanské obyvateľstvo východného obradu (ruskej viery), žijúce v Moldave a na území veľkého stredovekého štátu – Kyjevskej Rusi.

Kolonizácia Rusínov postupovala dvoma smermi – z juhovýchodu a zo severu. Z juhovýchodu prichádzali Valasi, vysokohorskí pastieri oviec a dobytky, pochádzajúci z Rumunska. Prenikli do oblasti Karpát a asimilovali sa s miestnym rusínskym obyvateľstvom. Najrozsiahlejšie prisťahovalectvo zo severu sa spája s rusínskymi roľníkmi a datuje sa od 16. storočia.

Od 11. storočia do roku 1918 bolo územie obývané Rusínmi južne od Karpát, t. j. neskoršia Podkarpatská Rus a prešovská oblasť, súčasťou Uhorska. Po skončení 1. svetovej vojny bolo územie rozdelené medzi niekoľko krajín. Prešovská oblasť a Podkarpatská Rus sa stali súčasťou Československa. Provincia Podkarpatská Rus existovala v rokoch 1919 – 1938. Mala vlastného rusínskeho guvernéra a určitý stupeň autonómie. Po 2. svetovej vojne bola pripojená k Sovietskemu zväzu ako Zakarpatská oblasť Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky. Následne sa začal proces ukrajinizácie tohto územia, podobne ako aj susedných území obývaných Rusínmi – prešovskej oblasti vo vtedajšom Československu a lemkovskej oblasti v Poľsku. Išlo o násilný proces, s ktorým miestne rusínske obyvateľstvo nesúhlasilo. Napriek tomu nový komunistický režim rusínsku národnosť neuznával. Oficiálne uznávaná bola iba ukrajinská národná identita a ukrajinský spisovný jazyk.

Situácia sa zmenila až po roku 1989.

Obr. 3 *Karpatská Rus v 21. storočí*

Územie je rozdelené hranicami niekoľkých štátov. Karpatskí Rusíni sú teda občanmi Slovenska, Poľska, Ukrajiny a Rumunska.

Prvá vierohodná zmienka o prešovskom regióne pochádza zo 14. storočia a zhoduje sa s narastajúcim osídlením tejto oblasti. Najstarším údajom o Rusínoch (*Rutheni*) je zmienka o nich ako o pohraničných strážcoch v uhorských službách, ktorí prišli z Haliče a ďalších oblastí Kyjevskej Rusi počas častých uhorských nájazdov na sever za Karpaty. Najznámejším spomedzi týchto „pohraničných strážcov“ bol šľachtic Teodor Koriatovič z Podolia, ktorému uhorský kráľ po roku 1396 venoval panstvo Mukačevo a titul *Ducis de Munkacs*. Známe legendy, letopisy a iné záznamy udávajú, že Koriatovič pravdepodobne prišiel do Uhorska o 30 rokov skôr, pričom so sebou priviedol 40 000 rusínskych osadníkov.

Obr. 4 Karpatská Rus v 13. – 14. storočí

Postupne sa na jej území sformovali tieto stolice: Spišská, Užská, Boržavská, Berežská, Ugočská, Maramorošská, Zemplínska, Abovská a Šarišská.

Obr. 5 Uhro-Rusina (1918)

Mapa navrhovaného nového štátu Rusínov ako súčasť federatívnej Československej republiky. Jeho súčasťou boli všetky historické rusínske územia južne od Karpát vrátane územia severovýchodného Slovenska obývaného Rusínmi. Návrh mapy iniciovali rusínski imigranti v USA pod vedením advokáta rusínskeho pôvodu Grigorija Žatkoviča.

■ Bude vás zaujímať

Presný pôvod karpatských Rusínov je komplikovaný. Neboli späť, tak ako sa to často tvrdí, výlučne s *Karpatskou Rusou*, od ktorej je utvorené pomenovanie *Rusín*. Skôr sú ich predkami:

1. rané slovanské kmene, ktoré prišli do povodia Dunaja spolu s Hunmi a Avarmi;
2. Bieli Chorváti;
3. Rusíni z Haliče a Podolia;
4. rusinizovaní Valasi z juhovýchodu.

■ Do slovníčka

asimilovať sa – prispôbovať sa, prispôbiť sa, splyvať, splynúť s niečím

Bieli Chorváti – slovanský kmeň, ktorého časť sa začiatkom 7. storočia údajne presunula do dnešného Chorvátska a vytvorila základ dnešného južnoslovanského etnika Chorvátov. Druhá časť ostala na severe a postupne tam splynula s ostatným obyvateľstvom. Mohlo ísť o predkov dnešných Rusínov.

demarkácia – určenie, vytýčenie hraníc krajiny, rozhraničenie

Kyjevská Rus – najstarší štát, ktorý sa v 9. – 11. storočí skonštituoval v slovanskom prostredí východnej Európy. V prvej polovici 12. storočia sa rozpadol na viacero štátov, samotná Kyjevská Rus zanikla roku 1240.

Ruthenian (Rutén) – historický latinský ekvivalent pomenovania národnosti *Rusín* a rusínskeho jazyka

valašská kolonizácia – valašské obyvateľstvo prichádzalo na územie Slovenska v jednotlivých vlnách. Najväčšia bola v druhej polovici 14. a začiatkom 15. storočia. Prichádzali po hrebeňoch horských masívov Karpát do oblastí, ktoré boli riedko zaľudnené. Niektorí kolonisti prichádzali aj na pozvanie zemepánov. Tým patrili rozsiahle lesy, ktoré chceli efektívnejšie využívať. Kolonizátori to využili a rýchlo sa asimilovali s miestnym obyvateľstvom.

V niekoľkých múzeách sú stále výstavy rusínskeho ľudového umenia, ikon a malieb. Najrozsiahlejšie zbierky sa nachádzajú v Prešove, kde vzniklo v roku 2007 SNM - Múzeum rusínskej kultúry, a vo Svidníku, špecializované zase v múzeách v Bardejove (ikony), Medzilaborciach (moderné umenie).

Okrem rôznych foriem ľudovej kultúry, ako sú výšivky, veľkonočné kraslice, ľudová hudba a tanec, sú karpatskí Rusíni známi predovšetkým svojráznou architektúrou vo forme drevených cerkví. Skanzen s tradičnou karpatsko-rusínskou domácou architektúrou sa nachádza vo Svidníku. Skanzeny v Bardejovských Kúpeľoch, Humennom a Starej Lubovni obsahujú aj exponáty karpatsko-rusínskej materiálnej kultúry.

Najdôležitejším aspektom života karpatských Rusínov zostalo náboženstvo. Tak ako jazyk a kultúra, aj karpatsko-rusínske cerkvi zahrňujú v sebe elementy východného a západného kresťanského sveta. Tak ako východní Slovania, aj karpatskí Rusíni používali vo svojich bohoslužbách cirkevnú slovančinu, prijímali pod obojakým spôsobom (chlieb a víno), ich kňazi mohli byť ženatí a riadili sa starým juliánskym kalendárom. Od príbuzných východných kresťanov sa odlišovali najmä svojou liturgickou hudbou. „Hudba“, ktorú dodnes v cerkvách východného obradu počujeme, spočíva predovšetkým v speve všetkých prítomných a kantora. Organ ani iné nástroje nie sú povolené. Je založená na tradičnom východoslovanskom nápeve, ovplyvnená miestnymi ľudovými melódiami a známa pod názvom *karpatské prostopinie*. V súčasnosti sa v mnohých karpatsko-rusínskych dedinách a mestách nachádzajú aj gréckokatolícke, aj pravoslávne chrámy.

Cirkev tradične ovplyvňovala celý kultúrny život Rusínov. Za typický príklad tohto javu možno pokladať prešovskú gréckokatolícku eparchiu pod vedením biskupa **Pavla Petra Gojdiča** (1888 – 1960), ktorý podporoval rusínsku národnú identitu svojich veriacich, rozvoj cirkevného školstva na báze rusínskeho jazyka a štandardizáciu rusínskeho jazyka pre Rusínov na Slovensku. Biskup P. P. Gojdič bol dňa 4. novembra 2001 Svätým Ocom Jánom Pavlom II. na Svätopeterskom námestí v Ríme vyhlásený za blahoslaveného.

Obr. 11
Biskup Pavel Peter
Gojdič, OSBM

Obr. 12 Drevený gréckokatolícky chrám v Nižnom Komárniku – typický príklad karpatsko-rusínskej drevenej sakrálnej architektúry. Drevené chrámy sú zapísané do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

■ Bude vás zaujímať

- Vzhľadom na to, že Rusíni žijú v pohraničných oblastiach, sú ich nárečia ovplyvnené poľskou, slovenskou a maďarskou slovnou zásobou. Tieto vplyvy s početnými cirkevno-slovanskými liturgickými pojmami a unikátnymi nárečovými slovami sú tým, čo odlišuje ich jazyk od iných východoslovanských jazykov. Na rozdiel od svojich susedov (Slovákov, Poľakov, Maďarov, Rumunov) karpatskí Rusíni používajú *cyriliku*.
- Vedeli ste, že Andy Warhol, americký umelec a zakladateľ pop-artu, kultúrová osobnosť umenia 20. storočia, má rusínske korene? Jeho rodičia sa totiž narodili v rusínskej dedinke Miková, v ktorej sa každoročne usporadúvajú folklórne festivaly na umelcovu počesť. V neďalekých Medzilaborciach sa zase nachádza jediné múzeum v Európe, ktoré nesie jeho meno – *Múzeum moderného umenia Andyho Warhola*.

Rusínske národné symboly
Rusínsky erb
Rusínska zástava

■ Do slovníčka

Prjaševščina, Prjaševska Rus´
– pomenovania odvodené od názvu mesta Prešov; po rusínsky *Prjašiv*

Obr. 14 Redový tanec

Tradičné rusínske svadby sa konajú najmä na dedinách a dodnes si zachovávajú dávne tradície: lúčenie so slobodou, *pirkoviny* (*pirkovynŭ/пирковины*), odobierka od rodičov, únos nevesty, *popraviny* (*popravynŭ/поправины, pohlodynŭ/поз-лодины*)...

Jednou z najznámejších súčastí svadobných zvykov je tanec s nevestou – redový (*ryadovýj/рядовый*). Začína sa okolo polnoci a počas neho hudobná skupina spieva pieseň s oznamovaním – kto s nevestou tancuje. Nevesta tancuje najprv s blízkou rodinou. Svadobčania vytvoria okolo nej kruh, do ktorého postupne vchádzajú tí, ktorí s ňou budú tancovať a za odmenu jej venujú peniaze. Ako výslužku dostávajú kúsok svadobnej torty a pohárik pálenky. Keď všetci dotancujú, po nevestu prichádza ženich a unáša ju na rukách. Nevesta si musí dávať pozor, aby jej niekto neukradol topánku, pretože by za ňu musel ženich zaplatiť výkupné.

Obr. 15 Varené pirohy

K obľúbeným tradičným jedlám Rusínov patria varené pirohy masťou alebo maslom s oškvarkami a plnené tvarohom, bryndzou, kyslou kapustou, zemiakmi či inými plnkami, ďalej pečené pirohy plnené tvarohom alebo zemiakmi s bryndzou a holubky (*holubkŭ/голубкы*) – plnené kapustné listy.

Oblasť severovýchodného Slovenska obývaná najmä rusínskym obyvateľstvom sa niektorými znakmi odlišuje od okolitých slovenských oblastí, čo sa výrazne prejavilo najmä v obyčajových tradíciách.

Obyčaje kalendárneho cyklu boli podriadené rytmu hospodárskych prác i kalendáru cirkevných sviatkov. Najviac z nich sa viaže k zimnému obdobiu (od Ondreja – 30. novembra do konca fašiangov). Vrcholným obdobím zimného obyčajového cyklu bolo obdobie **Vianoc** (*Roždestvo, Ristvo/Рождество, Риство*) od 24. decembra do 6. januára (od 6. do 19. januára podľa juliánskeho kalendára).

Štedrý večer (*Vilija, Svjatŭj večur/Bilija, Святый вечер*) sa chápal ako osudový deň, keď sa pomocou rôznych úkonov mohli určiť najdôležitejšie udalosti budúceho roka. V tento deň sa nesmelo nič požičať z domu, nesmeli sa prijímať návštevy. Rovnako platil prísny pôst, nič sa nesmelo jesť, kým nevyšla prvá hviezda (*až do zvizdŭ/аж до звизды*). Počas dňa sa muži starali o dobytok a ženy pripravovali večeru. Osobitná pozornosť sa venovala najmä obradovému chlebu (*kračun/kрачун*). Kračun sa piekol vždy na Štedrý večer a kládol sa do pece ako prvý. Bol symbolom prosperity, bohatstva a pripisovala sa mu zvláštna moc. Do Nového roku zostával na stole nedotknutý.

Ďalším symbolom Štedrého večera bol ovsený snop. Bol to buď posledný zožatý snop, alebo najkrajší snop, ktorý gazda vyberal hneď po žatve a ukladal ho zvlášť. Počas roku sa používal ako ochranný a liečebný predmet.

Pred Štedrou večerou chodila celá rodina k vode. Po obradnom umývaní sa usadila k stolu. Na stole bol rozložený snop, zakrytý obrusom. V každom rohu bol položený chlieb, v strede bola miska s obilím, v ktorom bola zažatá sviečka. Pod stôl sa ukladala reťaz, orné železo, sekera, bič a dookola stola sa obtočila uzamknutá reťaz. Večera musela pozostávať z 9 – 12 jedál. Všetky jedlá sa pripravovali na oleji a nesmelo sa do nich pridať nič, čo pochádzalo z dobytky, ani mlieko. Jedlá sa pripravovali zo strukovín, obilnín, hríbov a sušeného i čerstvého ovocia. Tradičnými jedlami boli cesnak, med, hubová omáčka (*mačanka/мачанка*), opekance (*bobaľkŭ/бобалькы*), pirohy, kapusta, hrach, fazuľa, varené hrušky. Takéto štedrovečerné jedlá sa v rôznych obmenách podávajú dodnes.

Neoddeliteľnou súčasťou Vianoc bolo koledovanie (*koľadovaňa/колядованя*). Po štedrovečernej večeri chodili koledovať dospelí muži. Trvalou súčasťou vianočnej obradovosti boli obchôdzkové betlehemské hry (*Vifljejem/Vіфлєсм*). Hry sa tradovali z pokolenia na pokolenie ústnou tradíciou a zachovali sa dodnes.

Obr. 16 Štedrý večer

V mnohých rusínskych dedinách sa dodnes zachovala tradícia zvestovania narodenia *Isusa Christa* jasličkármi.

Najokázalejšími sviatkami jarného cyklu boli veľkonočné sviatky – **Veľká noc** (*Velykdeň/Великдень*). Veľkonočné obyčaje sa začínali na Zelený štvrtok, keď sa zaväzovali zvony. Od tohto dňa až do Veľkonočnej nedele platil prísny pôst. Na Veľký piatok už od skorého rána chodili deti po dedine s rapkáčmi (*sorkotajlo/соркотайло*). Zvuk rapkáčov mal pôvodne ochrániť ľudí pred zlými silami.

Biela sobota predchádzala najväčšiemu sviatku – Veľkonočnej nedeli, keď platil zákaz varenia, požíčavania čohokoľvek z domu i vstupu prvej ženy do domu. Preto bol tento deň venovaný vareniu a pečeniu. Z bielej múky sa piekol veľkonočný koláč *paska* (*паска*). Pri jej pečení si musela gazdiná podskočiť, aby sa jej vydarila, pretože len vysoká paska symbolizovala dobrú budúcu úrodu. Paske sa pripisovali aj vešdecké a liečebné účinky. Na Veľkonočnú nedeľu sa *paska* spolu so šunkou, klobásami, slaninou, maslom, tvarohom, syrom (*hrudka/грудка*) a vajčkami usporiadali do veľkonočného košíka a nosili posvätiť do cerkvi.

Väčšina obyčajových prejavov na Veľkonočnú nedeľu mala rodinný charakter. Na sviatočnom stole boli všetky posvätené jedlá. Pestrosť a hojnosť veľkonočných pokrmov mali zabezpečiť blahobyt celej rodiny v priebehu celého roka. Obradovú funkciu malo vajce. Trikrát obchádzalo všetkých členov rodiny a až potom ho rozkrájali na toľko kúskov, koľkí boli v rodine, aby na seba nezabudli a zabezpečila sa súdržnosť rodiny. Zvyšky z posvätených jedál sa odkladali a používali pri prvej orbe.

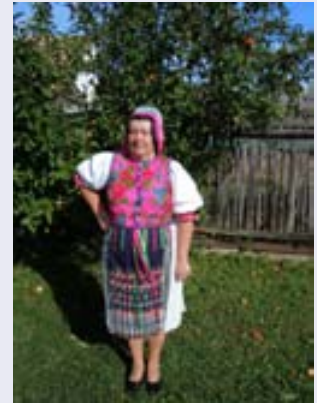
Veľkonočný pondelok patrilo mládencom. Chodili po dedine, do každého domu, kde mali dievku, oblievali ju vodou alebo kúpali v potoku. Dievka ich pohostila a obdarovala maľovanými vajčkami (*pysanka/писанка*). Večer sa v niektorom dedinskom dome (dnes v kultúrnom dome) organizovala zábava. V minulosti sa polievalo i na Veľkonočný utorok, keď chodili polievať dievčatá chlapcov. Táto tradícia v súčasnosti ustupuje.

Obr. 17 *Kraslice* (*pysanky/писанки, krašanĕ/крашанĕ*) – symbol Veľkej noci (*Velykdeň/Великдень*)

Obr. 18
Veľkonočný
košík

Obr. 19 *Ľudový odev*
v *Jakubanoch*

Pre rusínsku obec Jakubany je typický výrazný pestrofarebný ľudový odev, ktorý sa tu uchoval do súčasnosti. Ženské košeľe majú široko naberaný krátky rukáv. Živôtky sú z pestrých kašmírových látok. Sviatočná sukňa je z bielej tkaniny, po celej dĺžke jemne plisovaná. Dopredu sa na ňu uväzovala modrotlačová zástera, neskôr čierna alebo biela. V zime si ženy obliekali biely krátky kožuch s rukávami, zdobený červenými aplikáciami. Na nohy si obúvali vysokú obuv z bieleho súkna (*бумы/буты*). Na hlave nosili háčkovaný čepiec z čiernobielej bavlnky. Odev zdobili širšie a užšie farebné stužky, najmä cyklámenovej farby. Muži nosili biely kožuštek bez rukávov, zdobený červenými aplikáciami.

Obr. 20 *Tradičná vidiecka architektúra Rusínov*

Tradičnú vidiecku architektúru Rusínov predstavujú jednoduché domy z pálených tehál (*валок/валёк*), prikrýté slamenou strechou (*жупа/жупа*).

LITERATÚRA

- BOTÍK, J. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007.
- GLOSIKOVÁ, O. et al. Tradícia a súčasnosť stravovania Rusínov na Slovensku. In: *Chute a vône Slovenska : Zborník štúdií o kulinárnych tradíciách*. Martin, 2007, s. 119 – 129.
- HIRJAK, M. Народна культура села. In: Popovič, M. – Hirjak, M. – Sisák, M. *Pichne – Пыхні*. Prešov, 1997, s. 71 – 80.
- FEGLOVÁ, V. Kalendárne obyčaje. In: *Horná Cirocha : Vlastivedná monografia zátopovej oblasti*. Ed. Ján Podolák et al. Košice, 1985, s. 401 – 420.
- КОНЄЧНИ, С. *Канітолы з історыі Русинів на Словеньску*. Prešov, 2009.
- LEŇO, T. – ONDZIK, J. *Rusíni*. Bratislava, 2012.
- MAGOCSI, P. R. *Národ znikadiaľ : ilustrovaná história karpatských Rusínov*. Prešov, 2007.
- MAGOCSI, P. R. *Rusíni na Slovensku*. Prešov, 1994.
- MAGOCSI, P. R. – Pop, I. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. 2nd rev. ed., Toronto, 2005.
- МАЃОЧИЙ, П. Р. – ПОП, І. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Užhorod, 2010.
- MAGOCSI, P. R. *Chrbtom k horám : Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov, 2016.
- MARKUŠ, M. Ludová strava. In: *Horná Cirocha : Vlastivedná monografia zátopovej oblasti*. Ed. Ján Podolák et al. Košice, 1985, s. 351 – 374.
- ПОПОВИЧ, М. *Федор Корятович – русинський воєвода*. Prešov, 1993.
- PLIŠKOVÁ, A. *Rusínsky jazyk na Slovensku : náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov, 2007.
- ПЛІШКОВА, А. *Русинський язык на Словеньску*. Prešov, 2008.
- PLISHKOVA, A. *Language and National Identity: Rusyns South of Carpathians*. New York, 2009.

Internetové zdroje:

- www.divadload.sk
www.ludovakultura.sk
www.narodnostnemensiny.gov.sk/rusinska-narodnostna-mensina/
www.puls-slovakia.sk
www.rusyn.sk/
www.rusynacademy.sk

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

- Obr. 1 *Alexander Duchnovič*
Fotoreprodukcia: Valerij Paďak (archív autora)
- Obr. 2 *Adolf Dobriansky*
Fotoreprodukcia: Valerij Paďak (archív autora)

Obr. 3 *Karpatská Rus v 21. storočí*

Zdroj: MAGOCSI, P. R. *Národ znikadiaľ : ilustrovaná história karpatských Rusínov*. Prešov : Rusín a Ludové noviny, 2007, s. 34.

Obr. 4 *Karpatská Rus v 13. – 14. storočí*

Zdroj: MAGOCSI, P. R. *Národ znikadiaľ : ilustrovaná história karpatských Rusínov*. Prešov : Rusín a Ludové noviny, 2007, s. 34.

Obr. 5 *Uhro-Rusinia*

Zdroj: MAGOCSI, P. R. *Národ znikadiaľ : ilustrovaná história karpatských Rusínov*. Prešov : Rusín a Ludové noviny, 2007, s. 71.

Obr. 6 *Vasil' Turok-Heteš*

Foto: Alexander Zozulák (archív autora)

Obr. 7 *Juraj Paňko a Vasil' Jabur*

Foto: Alexander Zozulák (archív autora)

Obr. 8 *Divadlo Alexandra Duchnoviča*

Foto: Branislav Štefánik (archív autora) – Z hry Petra Kováčika *Krčma pod zeleným stromom*

Obr. 9 *Podduklianský umelecký ľudový súbor*

Foto: Michal Kristek (archív autora) – Z programu *Návraty*

Obr. 10 *Karikatúra od Fedora Vica*

Zdroj: VICO, F. *Ilko Sova z Bajusova*. Prešov, s. 119.

Obr. 11 *Biskup Pavel Peter Gojdič, OSBM*

Zdroj: http://www.grkatpo.sk/?pavol_peter_gojdic

Obr. 12 *Drevený gréckokatolícky chrám v Nižnom Komárniku*

Foto: Alexander Zozulák (archív autora)

Obr. 13 *Nulté číslo časopisu Rusyn (1990)*

Foto: Alexander Zozulák (archív autora)

Obr. 14 *Redový tanec*

Foto: Lucia Janšová (archív autorky)

Obr. 15 *Varené pirohy*

Foto: Alexander Zozulák (archív autora)

Obr. 16 *Štedrý večer*

Foto: Alexander Zozulák (archív autora)

Obr. 17 *Pysanký – symbol Veľkej noci*

Foto: Alexander Zozulák (archív autora)

Obr. 18 *Veľkonočný košík*

Foto: Alexander Zozulák (archív autora)

Obr. 19 *Ludový odev v Jakubanoch*

Foto: Renáta Majovská

Zdroj: Ludový odev v oblasti Starej Lubovne. <http://www.almanachmuszyny.pl/spisy/2003/ludovy%20odev.pdf>

Obr. 20 *Tradičná vidiecka architektúra Rusínov*

Foto: Alexander Zozulák (archív autora)

RÓMSKA NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

ROMAŇI NACIJAKERI MINORITA

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Cinka Panna**
(1711 – 1772)

Husľová virtuózka, primáška, pochádzajúca z Gemera. Legenda hovorí, že jej hra na husliach a krása a šarm jej zabezpečili miesto na šľachtických dvoroch. Na základe jej príbehu boli napísané romány, divadelné hry, vytvorené umelecké diela a nakrútený film. Ako jediná žena sa dostala do lexikónov už v 18. storočí a spomína sa aj v súčasných zahraničných encyklopédiách hudby.

Obr. 2 **MUDr. Ján Cibula**
(1932 – 2013)

Rodák z Klenovca, lekár, spoluzakladateľ a druhý prezident Medzinárodnej rómskej únie, kandidát na Nobelovu cenu mieru v r. 2001. V roku 1968 bol spoluzakladateľom Zväzu Cigánov-Rómov na Slovensku, po emigrácii do Švajčiarska sa zapájal do prípravy a vzniku Medzinárodnej rómskej únie v roku 1971 (International Romani Union – IRU).

Pravlastou Rómov je India, kde patrili k chudobnej skupine Dómov, ktorí tam žijú dodnes. Živilí sa kováčstvom, korytárstvom, košíkárstvom, spracovaním kože a hliny, chovom a predajom koní, veľmi často hudbou a tancom.

Dôvodov, pre ktoré opustili pravlast, bolo pravdepodobne viacero. Buď hľadali nových odberateľov svojich výrobkov a služieb, lepšie živobytie v krajinách, kde boli priaznivejšie klimatické podmienky, ale dôvodom mohli byť aj prebiehajúce vojny na území Indie.

V priebehu 9. a 10. storočia opúšťali predkovia dnešných Rómov svoju pravlast a v jednotlivých vlnách putovali cez Perziu, Arméniu a územím Malej Ázie na európsky kontinent. Početnejšia skupina prešla na územie dnešného Grécka. V priebehu 12. a 13. storočia Rómovia prenikali z Balkánu pozdĺž Dunaja do strednej a ďalej do západnej Európy.

Zmienky o pobyte Rómov na území Slovenska siahajú do 14. storočia. Napríklad z roku 1377 pochádza záznam zo Zemplína. Rozsiahlejší záznam je z roku 1417. Asi tristočlenná skupina na čele s „kráľom“ Sindelom a „vojvodami“ Panuelom, Michalom a Ondrejom prechádzala od Budína cez Košice až do Bratislavy. Predstavovali sa ako pútnici z Malého Egypta, ktorí ako kajúcnici putujú po svete. Obyvateľstvo ich spočiatku prijímalo pohostinne. Rôzni šľachtici, panovníci i pápež im vydávali ochranné listiny – glejty. Jednu takúto listinu pre „cigánskeho vojvodu Ladislava“ vystavil v roku 1423 cisár Žigmund Luxemburský na Spišskom hrade.

Od polovice 15. storočia sa vzťah obyvateľstva v západnej Európe k Rómom začal meniť a pôvodná pohostinnosť sa zmenila na otvorené nepriateľstvo. Pre Rómov sa začalo obdobie krutého prenasledovania až vyvražďovania. Takýto prístup pretrval v západnej Európe až do polovice 18. storočia.

V strednej a juhovýchodnej Európe bolo postavenie Rómov priaznivejšie. Osmanská ríša v 16. a 17. storočí rozšírila svoje hranice až po južné časti Slovenska. V čase vojen obe bojujúce strany, turecká i protiturecká, využívali služby domáceho obyvateľstva. Bola to i príležitosť pre rómskych kováčov. Na šľachtických dvoroch boli obľúbení rómski hudobníci. Zo 16. storočia pochádzajú aj najstaršie správy o usadzovaní Rómov na území dnešného Slovenska.

V období osvietenstva sa Mária Terézia a Jozef II. pokúsili o asimiláciu Rómov na území Uhorska. Ich prístup zahŕňal aj viaceré moderné myšlienky: napr. dôraz na školskú dochádzku a výchovu detí. Jedným z opatrení boli i súpisy obyvateľstva. Dozvedáme sa, že v druhej polovici 18. storočia Rómovia žili na celom území dnešného Slovenska zväčša usadlým spôsobom života, venovali sa kováčstvu, muzikantstvu a príležitostne pracovali v poľnohospodárstve.

V 19. storočí na území dnešného Slovenska žilo viac ako 35 000 Rómov a k nim pribudlo ešte z územia dnešného Rumunska asi 2000 kočovných – olašských Rómov.

Počas 2. svetovej vojny boli Rómovia diskriminovaní: nesmeli cestovať verejnou dopravou, mali obmedzený vstup do miest a obcí, museli odstrániť svoje obydlia od štátnych ciest. Muži boli nasadzovaní na nútené práce. Po potlačení SNP a po obsadení Slovenska nemeckou armádou došlo na viacerých miestach k masovému vraždeniu Rómov. Dôvodom bola spolupráca s partizánmi alebo obvinenie z takejto spolupráce.

Obr. 3 *Pamätná tabuľa obetiam rómskeho holokaustu na bansko-bystrickom Pamätníku SNP*
Ma bisteren!
/Nezabudnite!

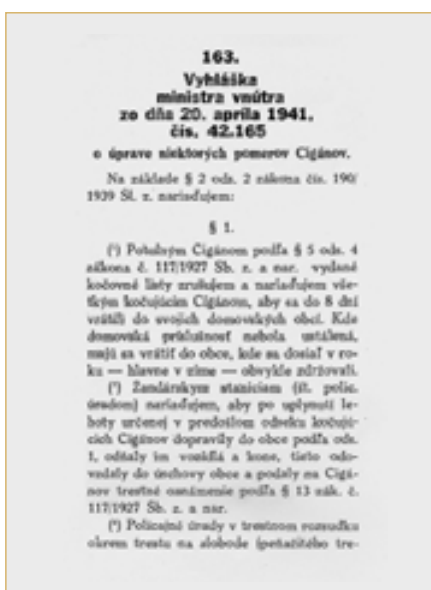
Obr. 4 *Takto žili olašskí Rómovia v bývalom Československu ešte dlho po 2. svetovej vojne*

Sprievodná listina nemeckého cisára a uhorského kráľa Žigmunda Luxemburského vystavená 18. apríla 1423 na Spišskom hrade pre „cigánskeho vojvodu Ladislava“ a jeho ľudí, prikazuje svetským i cirkevným feudálom a hodnostárom ríše, aby Ladislavovej skupine vychádzali v ústrety a neobmedzovali ich pohyb. Uvádza sa v nej:

„My, Žigmund, z Božej milosti rímsky kráľ a kráľ Uhorska, Čiech, Dalmátska, Chorvátska atď. Všetkým našim verným, šľachticom, rytierom, kastelánom, úradníkom, mýtnikom, slobodným mestám, mestečkám a ich richtárom, ustanoveným a jestvujúcim v našom kráľovstve a pod našim panovaním pozdrav a prejav náklonnosti. Dostavili sa k nám osobne verní naši vojvoda Ladislav s inými k nemu patriacimi Cigánmi a predniesli najpokornejšie prosby tu v našej rezidencii na Spišskom hrade s takou vrúcnosťou, že my v našej všeoplyvajúcej milosti ich považujeme za hodných starostlivosti. Preto sme im, pohnutí takouto prosbou, udelili túto výsadu: nariaďujeme a prikazujeme Vaším Vernostiam touto listinou, že kedykoľvek príde tento vojvoda Ladislav a jeho ľud na naše spomínané panstvá, totiž do našich miest a mestečiek, aby ste tohto vojvodu a jemu podriadených Cigánov bez akýchkoľvek prekážok a nepokojov podporovali a chránili, ba aj bránili pred všetkými napadnutiami a útokmi. Ak by medzi nimi samými vznikli nejaké nesvornosti alebo nepokoje zo strany kohokoľvek, vtedy nech ich súdi a oslobodzuje (len) tento vojvoda Ladislav a nikto iný spomedzi Vás. Listinu prikazujeme po prečítaní vždy vrátiť predkladajúcemu.“

Obr. 5 Žigmund Luxemburský

Obr. 6 Vyhláška ministra vnútra z roku 1941

Opakom ochrannej listiny kráľa Žigmunda Luxemburského bola vyhláška ministra vnútra z roku 1941, uverejnená počas tzv. Slovenského štátu. Táto zakazovala olašským Rómom kočovať. Výrazne usadlí Rómovia boli povinní odstrániť svoje obydlia od štátnych alebo miestnych ciest a umiestniť ich oddelene od obce, často vo vzdialenosti niekoľkých kilometrov. Rómom bolo zakázané cestovať verejnými dopravnými prostriedkami, nesmeli vstupovať na verejné miesta (do kín, do parkov, deti nemohli chodiť do škôl).

■ Do slovníčka

Asimilácia

Priebeh splynutia dvoch alebo viacerých kultúrnych skupín do jedného celku so spoločnou kultúrou. Mária Terézia a Jozef II. sa snažili o splynutie Rómov s miestnym roľníckym obyvateľstvom.

Diskriminácia

Diskriminácia je znevýhodňovanie alebo obmedzovanie jednotlivca alebo skupiny osôb, ktoré sa deje na základe ich pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, veku, sexuálnej orientácie, viery, náboženstva, politického či iného zmýšľania.

Svetový deň Rómov

Oslavuje sa 8. apríla od roku 1990. Vyhlásili ho predstavitelia 4. kongresu Medzinárodnej rómskej únie (IRU). Prvé stretnutie IRU bolo 7. – 12. apríla v roku 1971. Je to príležitosť na prezentáciu rómskej kultúry, ale aj na konanie podujatí, ktorých cieľom je zvýšenie povedomia, prezentácia a zviditeľňovanie rómskej národnostnej menšiny.

Dómovia – pravdepodobne predkovia Rómov, ktorí žili v Biháre a severozápadných oblastiach Pandžábu a Radžastánu.

■ Bude vás zaujímať

Rómovia prichádzali do Európy v migračných vlnách. Jedna prechádzala v roku 1417 územím Slovenska. Na jej čele stál „kráľ“ Sindel a jeho synovia Michal, Ondrej a Panuel.

Indický pôvod Rómov odhalil kalvínsky kňaz z okolia Komárna Štefan Váli. V polovici 18. storočia študoval v holandskom meste Leiden a zoznámil sa s indickými študentmi. Ich jazyk mu pripomínal jazyk Rómov, ktorý poznal z domu. Zapísal si tisíc slov a ich význam. Keď sa vrátil domov, prečítal ich Rómom, títo väčšinu z nich vedeli správne preložiť. Jazykovedci neskôr potvrdili, že predkovia Rómov prišli do Európy z Indie.

Rómovia predstavujú v Európe najpočetnejšiu národnostnú menšinu. Odhaduje sa, že na európskom kontinente ich žije približne 12 miliónov.

Obr. 7 **Elena Lacková**
(1921 – 2003)

Prvá rómska spisovateľka zo Slovenska, ktorá písala v rómskom jazyku, dramaturgička, autorka literatúry pre deti a mládež, prvá rómska nositeľka štátneho vyznamenania SR – Radu Ľudovíta Štúra III. triedy, pamätnej medaily prezidenta SR za celoživotné úsilie priblížiť hodnoty rómskeho národa majoritnej spoločnosti a za umelecké stváranie holokaustu Rómov.

Obr. 8 **Ján Berky Mrenica**
(1939 – 2008)

Rodák z Očovej a jeden zo spoluzakladateľov Slovenského ľudového umeleckého kolektívu (SĽUK), husľový virtuóz, skladateľ a zakladateľ orchestra Diabolské husle. Preslávil sa jedinečnou interpretáciou ľudových piesní. Za svoju celoživotnú prácu dostal viacero vyznamenaní, okrem iného aj štátne vyznamenanie Pribinov kríž I. stupňa za rozvoj kultúry.

Rómovia žijú rozptýlene po celom území Slovenska. Najväčšia koncentrácia rómskeho obyvateľstva je na východnom Slovensku a juhu stredného Slovenska. Podľa odborných odhadov žije v Slovenskej republike približne 402 000 Rómov. K svojmu pôvodu sa hlási približne jedna štvrtina z celkovej populácie, ostatní sa hlásia k slovenskej alebo maďarskej národnosti.

Na Slovensku žijú dve skupiny Rómov, tradične usadlí (slovenskí a maďarskí) a bývalí kočovní (olášski).

Rómsky jazyk je dorozumievacím jazykom Rómov na území Slovenskej republiky. Spočiatku existoval iba v hovorenej podobe. Neskôr sa pristúpilo ku kodifikácii pravopisu. Táto bola prijatá komisiou pri Zväze Cigánov-Rómov na Slovensku v roku 1971. Oficiálne zrovnoprávenie rómskeho jazyka s jazykmi ostatných národnostných menšín žijúcich na Slovensku sa formálne uskutočnilo 29. júna 2008 v historickej budove Národnej rady SR v Bratislave. Od tohto aktu má rómsky jazyk štandardizovanú podobu.

Dnes mnoho Rómov čelí problémom vyplývajúcim zo sociálneho vylúčenia. Žijú v osadách, v domoch bez potrebného vybavenia, rodičia detí sú bez zamestnania. V mnohých osadách nie je zdroj pitnej vody, verejné osvetlenie, chýba kanalizácia, nie je vybudovaná prístupová cesta.

Výrazné rozdiely sa prejavujú aj v oblasti vzdelávania a vzdelanostnej úrovne. Bariérou pre deti pri vstupe do základnej školy je neznalosť vyučovacieho jazyka, lebo doma hovoria po rómsky. To je dôvod, pre ktorý neraz tieto deti musia opakovať prvý ročník a mnohé neukončia základnú školu. Len malá časť mladých ľudí pokračuje v stredoškolskom a vysokoškolskom štúdiu.

Vláda Slovenskej republiky sa snaží zlepšiť sociálne postavenie Rómov a aj ich vzdelávanie. Pomáhajú pri tom pedagogickí asistenti, ktorí zlepšujú komunikáciu rodičov a detí s učiteľmi. Mnohým deťom pri nástupe do školy pomáhajú nulté – prípravné ročníky. Navštevujú ich v prevažnej miere tie deti, ktoré nechodili do materskej školy.

Politické zmeny po roku 1989 znamenali pre Rómov právo na sebaurčenie. V roku 1991 boli prijaté Zásady vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom, ktoré Rómom priznali štatút národnostnej menšiny. Umožnilo to vznik politických strán, kultúrnych zväzov, záujmových združení, neziskových organizácií a menšinových inštitúcií.

Obr. 9 **Milena Hübschmannová**

Džaniben, je spoluautorkou Rómsko-českého a česko-rómskeho slovníka, niekoľkých kníh a mnohých článkov o Rómoch. Ťažiskom jej záujmu bol výskum rómskeho jazyka. Vydala základnú odbornú literatúru a venovala sa aj výučbe rómčiny, zaznamenávala tradičné rozprávky i životné príbehy. Vyhľadávala a podporovala talentovaných rómskych jedincov. Literárna cena Mileny Hübschmannovej je udeľovaná od roku 2006 rómskym píšucim autorom poézie a prózy. Zásluhou Mileny Hübschmannovej sa rómsky jazyk povýšil na štandardizovaný jazyk nachádzajúci dnes široké uplatnenie vo verejnom živote rómskej národnostnej menšiny i celej spoločnosti. Milene Hübschmannovej bolo za jej činnosť udeľovaných mnoho ocenení.

Milena Hübschmannová (1933 – 2005), významná česká vysokoškolská pedagogička, indologička, zakladateľka českej romistiky na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity v Prahe. Vyštudovala hindštinu, urdštinu a bengálčinu. Všímal si podobnosť Rómov s národmi, ktorých jazyky si osvojovala. Rómovia ju fascinovali pre ich exotickosť v európskom prostredí. Znamenali pre ňu živú spojitosť s kontinentom, ktorý obdivovala. Prenikala do ich kultúry a jazyka a angažovala sa v boji za ich emancipáciu. Uvedomovala si sociálnu nespravodlivosť voči Rómom. Prvýkrát prišla k Rómom na Slovensko v roku 1953, odvtedy prichádzala pravidelne: cítila sa byť Rómkou. Ako učiteľka materskej školy v rómskej osade pri Kežmarku spoznávala život v mnohých inštitúciách, zaoberala sa výskumom a propagáciou rómskeho jazyka a literatúry. Pôsobila ako predsedníčka spoločensko-vednej komisie Zväzu Cigánov-Rómov, prvej rómskej organizácie vo vtedajšom Československu. Príčinila sa o vznik seminára romistiky na FF UK v Prahe, kde vyučovala až do svojej smrti. Založila časopis Romano

Vzniklo profesionálne rómske divadlo *Romathan* so sídlom v Košiciach, začali vychádzať časopisy a knihy pre deti a dospelých. Verejno-právna televízia a rozhlas pravidelne vysielať relácie určené pre Rómov a v rómskom jazyku. V Martine vzniklo *Múzeum kultúry Rómov na Slovensku*.

Na Slovensku sa koná viacero kultúrnych festivalov, napríklad v Banskej Bystrici a vo Zvolene sa koná podujatie *Ludia z rodu Rómov*, ktoré prináša prehliadku rómskych súborov z domova i zo zahraničia. Súčasťou festivalu sú aj výstavy, prednášky a workshopy s rómskou tematikou. V Kokave nad Rimavicou sa od roku 2000 každoročne koná festival *Balvalfest*.

Od roku 2008 sa koná medzinárodný rómsky festival *Gypsy Fest*. Súčasťou festivalu sú aj medzinárodné stretnutia rómskej mládeže, sprievod rómskych umelcov či prezentácia Rómov tak, ako ich verejnosť nepozná.

Okrem spomenutých festivalov organizujú Rómovia na Slovensku rad ďalších multižánrových podujatí, ktoré sa stali súčasťou kultúrnych aktivít mnohých miest a obcí. Ich súčasťou sú vždy hudobné vystúpenia rómskych umelcov.

Obr. 10 *Gypsy Fest v Bratislave*

Rómska hymna – Opre Roma Gelem, gelem

Gelem, gelem, lungone dromensa
Maladilem bakhtale Romensa
A Romale katar tumen aven,
E tsarensa bakhtale dromensa?

A Romale, A Chavale

Vi man sas ek bari familija,
Murdadas la e Kali legija

Aven mansa sa lumniake Roma,
Kai putaile e romane droma
Ake vriama, usti Rom akana,
Men khutasa misto kai kerala.

A Romale, A Chavale

Zdroj:

<http://romi.hr/zanimljivosti/hrvatska/danas-se-obiljezava-dan-nacionalnih-himni>

Melódia rómskej hymny vychádza zo starobylej piesne. Za rómsku hymnu ju Medzinárodná rómska únia vyhlásila v roku 1971 na 1. medzinárodnom stretnutí v Orpingtone pri Londýne.

■ Bude vás zaujímať

Rómska vlajka symbolizuje slobodný život Rómov. Pozostáva z dvoch pruhov. Zelený predstavuje prírodu a modrý oblohu. V strede sa nachádza červené vozové koleso so 16 spicami. Touto vlajkou sa Rómovia hlásia k svojej vlasti Indii.

obr. 11

Dielom zručných umeleckých kováčov z Dunajskej Lužnej je brána na Grasalkovičovom paláci v Bratislave, kde má sídlo prezident Slovenskej republiky.

obr. 12

■ Do slovníčka

Rómske príslovia hovoria:

Ma de pr'oda, savi hin manušes mor-či, aľe dikh, savo les hin jilo.

Nehľad na to, akú má kto kožu, všimaj si, aké má srdce.

Štandardizovaná podoba rómskeho jazyka sa využíva pri vydávaní učebníc pre žiakov a učiteľov rómskeho jazyka. Štátny pedagogický ústav pripravil a vydal sadu učebníc, gramatiku, slovník, pracovné zošity.

Z hľadiska gramatiky je rómsky jazyk rovnocenný iným európskym jazykom.

Rómčina má na rozdiel od slovenčiny iba dva rody podstatných mien – mužský a ženský, špecifické spoluhlásky *čh, ph, kh, th*, ktoré sa vyslovujú s prídychom. V rómčine sa neoznačujú dĺžne.

Obr. 13 **Rómska svadba**

V minulosti Rómovia nevelmi dbali o úradné uzavretie sobáša. Pre mladých ľudí, ktorí sa mali radi, usporiadali *mangavipen* (pytačky). Rodina mládenca navštívila rodinu budúcej nevesty a vzájomne sa pohostili. Krstný otec ženicha alebo iný príbuzný im červenou šatkou zviazal prekřížené zápästia a do dlaní nalial červené víno. Ženich vypil víno z dlane nevesty a nevesta z dlane ženicha. Od tej chvíle boli považovaní za manželov. Sobáš a veľkú svadbu usporiadali až neskôr. V tom čase už mali niekedy aj deti.

Obr. 14

Pečienky s rezancami

Keďže Rómovia nevlastnili pôdu a neboli roľníkmi, potravinové suroviny museli získavať od miestnych sedliakov. Za prácu, resp. výrobky dostali múku, zemiaky, fazuľu, slaninu, vajička, vnútornosti, ktoré sa potom stali základom ich jedálnečky. Obľúbené boli goja (plnené črevá), varené držky, plúca. Dodnes Rómovia robia placky – marikľa, pripravené iba z múky a vody a upravené na rozpálenej platni sporáka. Olašskí Rómovia v čase kočovania varili jedlá v kotlíku na otvorenom ohnisku alebo piekli v pahrebe.

Významnou zložkou v kultúre Rómov sú rodinné obyčaje.

Pri obyčajoch spojených s narodením sa dôraz kládol na magickú ochranu novorodenca pred výmenou a urieknutím zlou bytosťou. Červená stuha uviazaná okolo zápästia mala zabrániť urieknutiu. Ak sa dieťa narodilo so zúbkom, Rómovia verili, že sa z neho stane veštec. Ak chceli, aby z chlapca vyrástol muzikant, dávali mu do ruky sláčik.

Verilo sa aj v rôzne znamenia, ktoré ohlasovali úmrtie v rodine. Predzvestou smrti bol kuvik, vrana, pes alebo aj sen. Rozšírená je aj predstava, že pre zomierajúceho prichádza niektorý zo zomrelých príbuzných, aby ho odviezol na druhý svet. V snahe spríjemniť zomretému posmrtný život vkladali pozostalí do truhly rôzne predmety. Pri mŕtvom po celý čas od úmrtia do pochovania bdeli najbližší príbuzní aj príslušníci celej komunity.

Rodinné zvyky a tradície boli u Rómov rozvinuté a špecifické, avšak prijímali zvyky aj od majority. K najvýznamnejším tradičným zamestnaniam Rómov patrili kováčstvo a hudobníctvo.

Kováčstvom sa zaoberali prvé rómske rodiny, ktoré v 16. a 17. storočí dostali povolenie usadiť sa na okrajoch slovenských miest a dedín. Mestá ich poverovali starostlivosťou o kovové mreže, brány, halapartne pre strážnikov, ako aj očistou mesta. Šľachtici usadzovali na vidieku najmä kováčov, ktorí vykonávali práce na ich majetkoch.

Znalosť spracovania železa si priniesli Rómovia už z Indie. Pri svojej práci využívali starší materiál, z ktorého dokázali vykuť rôzne potrebné predmety. Za svoje výrobky často nepýtali peniaze, ale odmenu v naturáliách (zväčša poľnohospodárske plodiny), boli žiadaní u chudobnejších roľníkov. Rómske kováčstvo, podobne ako väčšina tradičných rómskych zamestnaní, v priebehu 20. storočia postupne zaniklo – vytlačila ho lacnejšia priemyselná výroba, len v ojedinelých prípadoch sa premenilo na prosperujúce umelecké kováčstvo a zámočníctvo (napr. v Podunajských Biskupiciach a Dunajskej Lužnej pri Bratislave).

Obr. 15 *Kováč Igor Radič z Klenovca si dodnes uchoval remeslo svojich predkov.*

Možno predpokladať, že hudbou a tancom sa živilí predkovia Rómov v Indii. Najstaršia správa o rómskom muzikantovi v Uhorsku, ktorý hral na lutne kráľovnej Beatrix, je z roku 1489. V nasledujúcich storočiach sa rómski hudobníci tešili veľkej oblúbe u uhorskej šľachty, ktorá rodiny muzikantov usadzovala na svojich pozemkoch a poskytovala im rôzne výhody. Neskôr sa z nich stali úspešní profesionálni hudobníci, účinkujúci najmä v kaviarňach a hoteloch, v letnej sezóne koncertovali v kúpeľných mestách.

Na dedinách po celom Slovensku tvorilo hudobníctvo doplnkový zdroj obživy, najmä v zimných mesiacoch, keď sa konali rôzne oslavy a tanečné zábavy. Rómski hudobníci hrali ľudové piesne miestneho obyvateľstva a výrazne ovplyvnili podobu slovenského hudobného folklóru.

Vo svojom prostredí hrali a spievali Rómovia inú hudbu. Staré rómske piesne môžeme rozdeliť na ťahavé, žalostné piesne, čiže pomalé piesne na počúvanie, a dynamické tanečné piesne. Práve so žalostnými piesňami sa spája najviac špecificky rómskych čŕt. Sú to piesne o chudobe, smrti, nešťastnej láske, chorobe atď. Pôvodne boli tieto piesne akoby vyspievanými príbehmi. Každý spevák si text piesne prispôbil svojmu osudu a svojim zážitkom.

Podobne ako hudba a pieseň má aj tanec Rómov výrazné osobitosti. Pôvodne bol tanec u Rómov súčasťou ich zábav.

Hudba, spev a tanec medzi Rómami sú stále živé. V súčasnosti pokračuje hudobná tradícia, ktorá reprezentuje rómsku kultúru doma i v zahraničí.

Obr. 16 Karel Adam (vpravo) so synom

Karel Adam, (1953) profesionálny hudobník, primáš, dirigent, a dlhoročný riaditeľ (1998 –2016) profesionálneho rómskeho divadla Romathan. Po skončení Štátneho konzervatória v Košiciach pôsobil v agentúrach Slovkoncert a Pragokoncert. Koncom roka 1992 nastúpil do divadla Romathan ako šéfdirigent divadelného orchestra. Karel Adam patrí k muzikantom, ktorí udržiavajú tradičnú kultúru Rómov na Slovensku a svoje umelecké nadanie a skúsenosti odovzdáva mladým muzikantom. Virtuozitu a jeho muzikantskú jedinečnosť obdivovali poslucháči a diváci v mnohých krajinách sveta.

Obr. 17 Vzorový odev pre hercov divadla Romathan vychádza z kultúrnych tradícií Rómov

Rómovia prijímali odev od majoritného obyvateľstva. Rómske ženy ho získavali výmenou za výrobky. Pokiaľ počasie dovoľovalo, chodili bosí. Odev olašských Rómov charakterizovali u žien dlhé široké pestrofarebné sukne s kvetovaným vzorom a našitými volánmi a špeciálne viazanou šatkou. Muži nosili čierne nohavice zasunuté do vysokých číziem, farebné košeľe a na hlave klobúk.

Základnými prvkami obydľia kočovných olašských Rómov boli rebrinový voz krytý plachtou a jednoduchý stanovný prístrešok (šiator) a neskôr maringotka.

V rómskych osadách dodnes nájdeme drevené jednopriestorové obydľia, známe ako koliba, kher či chatrč. Na Slovensku je však veľa obcí, v ktorých si Rómovia postavili štandardné rodinné domy.

Obr. 18 Rodinné domy v Hrabušiciach

Obr. 19 Bytové zariadenie

Rómsky zmysel pre farebnosť sa prejavuje v pestrých farebných bytových doplnkoch. Nechýbajú obrazy s náboženskou tematikou, obľúbené sú zarámované rodinné fotografie.

LITERATÚRA

AUGUSTINI ab Hortis S. *Cigáni v Uhorsku*. O dnešnom stave, zvláštnych mravoch a spôsobe života, ako aj o ostatných vlastnostiach a danostiach Cigánov v Uhorsku. Bratislava, 1995. (AUGUSTINI ab Hortis, Samuel: Zigeuner in Ungarn 1775, Bratislava, Štúdio -dd-, 1995, 203 s.)

BOTÍK, J. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007.

ČAČIPEN PAL O ROMA. *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava, 2002.

DAVIDOVÁ, E. *Romano drom – Cesty Romů 1945 – 1990*. Olomouc, 1995.

DAVIDOVÁ, E. *Rómovia na Slovensku*. Prešov : Združenie Jekhetane – Spolu, 2012.

HORVÁTHOVÁ, E. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava, 1964.

MANN, Arne B. *Rómsky dejepis*. Bratislava, 2000.

TKÁČOVÁ, A. *Rómovia v Abovskej, Šarišskej a Turnianskej stolici v druhej polovici 18. storočia*. Košice, 2016.

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Cinka Panna*

Foto: Roman Čonka: Slávna rómska primáška z Gemera Cinka Panna *Rómska hudba na Slovensku*. Prešov, 2014

Obr. 2 *MUDr. Ján Cibula*

Archív Želmíry Kňažíkovej, sestry MUDr. Jána Cibulu

Obr. 3 *Pamätná tabuľa obetiam rómskeho holokaustu na bansko-bystrickej Pamätníku SNP*

Ma bisteren!/Nezabudnite!

Foto: Arne Mann

Obr. 4 *Takto žili olašské skupiny v bývalom Československu ešte dlho po druhej svetovej vojne*

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom – Cesty Romů 1945 – 1990*. Olomouc, 1995.

Obr. 5 *Žigmund Luxemburský*

<https://www.google.com/search?q=%C5%BEigmund+luxembursk%C3%BD>

Obr. 6 *Vyhláška ministra vnútra zo dňa 20. apríla 1941, čís. 42.165*

Obr. 7 *Elena Lacková*

Z archívu Arneho Manna

MANN, Arne B. *Rómsky dejepis*. Bratislava : Kalligram, spol. s. r. o., 2000.

Obr. 8 *Ján Berky Mrenica*

Z archívu Aniny Botošovej, dcéry Jána Berkyho Mrenicu

Obr. 9 *Milena Hübschmannová*

https://en.wikipedia.org/wiki/Milena_Hübschmannová

Obr. 10 *Gypsy Fest v Bratislave*

Foto: Martin Ferencík: Defilé – sprievod rómskych umelcov, Gypsy Fest – World Roma Festival; Roma Production, o. z.

Obr. 11 *Rómska vlajka*

Z archívu Arneho Manna

MANN, Arne B. Rómsky dejepis. Bratislava : Kalligram, spol. s. r. o., 2000.

Obr. 12 *Grasalkovičov palác*

<https://www.google.com/search?q=grasalkovi%C4%8Dov+pal%C>

Obr. 13 *Rómska svadba*

Foto: Eva Davidová: Svadba v Petrovanoch 1961.

DAVIDOVÁ, Eva. Rómovia na Slovensku. Prešov : Združenie Jekhetane – Spolu, 2012.

Obr. 14 *Pečienky s rezancami*

Fluidum film, s. r. o.

Obr. 15 *Kováč z Klenovca Igor Radič si dodnes uchoval remeslo svojich predkov*

Foto: Peter Oborník; Chartikano, o. z.

Obr. 16 *Karel Adam so synom*

Foto: Lukáš Oláh

Obr. 17 *Vzorový odev pre hercov divadla Romathan vychádza z kultúrnych tradícií Rómov*

Foto: Lukáš Oláh

Obr. 18 *Rodinné domy v Hrabušiciach*

Z archívu Arneho Manna

Foto: Jozef Ferenc; Romano nevo ľil.

Obr. 19 *Bytové zariadenie*

Foto: Jozef Ferenc; Romano nevo ľil.

SRBSKÁ NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

СРПСКА НАЦИОНАЛНА МАЊИНА

■ Malá galéria osobností

Obr. 2 **Vuk Stefanović
Karadžić (1787 – 1864)**

Významný srbský jazykovedec, historik, prvý srbský literárny kritik a zberateľ ústnej ľudovej tvorby. Bol tiež reformátorom srbského jazyka.

Obr. 3 **Nikola Tesla
(1856 – 1943)**

Fyzik srbského pôvodu, vynálezca a konštruktér mnohých elektrických strojov a prístrojov. Stál pri vzniku rádiovkej technológie. Na jeho počesť je pomenovaná jednotka merania magnetickej indukcie – tesla (T).

Srbi patria medzi južnú vetvu Slovanov. Na územie Balkánskeho polostrova pravdepodobne prišli spolu s ostatnými slovanskými kmeňmi počas obdobia „sťahovania národov“ po putovaní z východných oblastí. Migrácia predkov Srbov do južnej Európy prebehla v 6. storočí, do 7. storočia sa tam natrvalo usadili, pričom dobyli niektoré byzantské mestá. Spojovacím prvkom medzi pôvodne nejednotnými kmeňmi sa stalo prijatie kresťanstva. Pod vplyvom východne orientovanej Byzancie sa srbské kmene pridali k pravoslávnej podobe kresťanstva, ktorej sú verní dodnes. Prvé oficiálne zmienky o Srboch pochádzajú od byzantského cisára Konštantína VII. Porfyrogeneta z 10. storočia.

Srbi na Slovensku pôsobia už od 12. storočia. Na územie dnešného Slovenska prichádzali z rôznych dôvodov a pôsobili v rôznych odvetviach spoločenského, politického, hospodárskeho, duchovného, kultúrneho i umeleckého života. Výrazne ovplyvňovali rozvoj miest ako vynikajúci obchodníci, umelci aj remeselníci, zaslúžili sa o obranu územia ako vojaci a velitelia protitureckých i napoleonských vojen. Príslušníci srbských aristokratických rodov boli županmi slovenských regiónov, mecenášmi umenia a staviteľmi významných pamiatok.

Vo väčšej miere sa sťahovanie Srbov na Slovensko začalo v druhej polovici 15. storočia v niekoľkých vlnách. Prvá vlna začala Moháčskou bitkou (1526). Vtedy Srbi osídľovali predovšetkým oblasť horného Dunaja, Komárna a Bratislavy a spolu s Ostrihomom a Rábom v Maďarsku tvorili obrannú líniu proti Turecku, podľa strategických predstáv uhorského kráľa Mateja Korvína. Druhá vlna prebehla po neúspešnom tureckom obliehaní Viedne roku 1529. Ferdinand Habsburský sa rozhodol vytvoriť obranný systém tým, že upevní sieť opevnení medzi Malými Karpatmi a Moravou na Záhorí. Srbi vtedy osídľovali predovšetkým Skalicu, Holíč, Ostrý Kameň, Senicu a rad obcí na území Malých Karpát. V tretej vlne sťahovania Srbi osídľovali predovšetkým územie medzi Nitrou, Hronom, Iplom a Rimavou. Štvrtá vlna patrila veľkému sťahovaniu v roku 1690, keď na čele srbskej kolóny prišiel do Komárna patriarcha Arsenije Černojević. Srbi vtedy okrem Komárna osídlili aj Trnavu, Modru, Vištuk a Žitný ostrov.

V čase veľkého sťahovania Srbov sa na územie dnešného Slovenska prísťahovalo cez 40 tisíc srbských rodín, ktoré utekali pred nájazdmi tureckých vojsk. Migrovala aj šľachta a inteligencia. Počas 18. a 19. storočia navštevovalo záverečné ročníky gymnázií, lýceí a akadémií na Slovensku asi 2500 Srbov. Neskôr sa počet migrujúcich Srbov na Slovensko znížil. Najviac sa to prejavilo po 2. svetovej vojne, keď sa veľký počet Srbov vrátil do materskej krajiny alebo sa vysťahoval do iných krajín.

Obr. 1 *Sťahovanie Srbov z roku 1690*

Bitka na Kosovom poli bola bitkou medzi Srbskom s jeho spojencami a Osmanskou ríšou. Odohrala sa 28. júna 1389 približne 5 kilometrov severozápadne od Prištiny. Osmanskí Turci v nej definitívne porazili Srbské cárstvo, ktoré sa dostalo na vyše 500 rokov pod turecké jarmo. Na bojisku ostal nehybne ležať celý výkvet srbskej šľachty vrátane veliteľa Lazara (bol zajatý a popravený) a hlavné jadro ozbrojených síl, ktoré nebolo možné nahradiť. Dodnes je 28. jún (deň. sv. Víta) pre Srbov pamätný ako Deň nešťastia.

Pred bitkou, počas nej alebo tesne po nej bol zavraždený aj vodca osmanského vojska sultán Murad. Správy o jeho konci sa však rozchádzajú.

List florentských mešťanov adresovaný bosnianskemu bánovi Tvrdkovi, v ktorom sa píše:

„Nech sú blahoslavení i tí dvanásti šľachtici – družina, ktorá sa prebila oddielmi nepriateľských jazdcov, mečmi si prekliesnila cestu a v najtuššom trysku prenikla až k sultánovmu stanu... Nech je nad všetkých blahoslavený i onen junák, ktorý usmrtil vojvodu takého veľkého vojvka mečom, smelo mu vrazeným pod hrdlo a do slabín.“

Tým junákom mal byť istý Miloš Obilič. Byzantský kronikár Laonikos Chalkokondyles interpretoval udalosti spojené s Obiličom nasledovne:

„Proti tomuto mužovi zaútočil Orchanov syn Murad, ktorý Lazara zastihol táboriť blízko Prištiny na rovine zvanej Kosovo pole a hneď sa pripravil na boj“. Ďalšie udalosti interpretujú Turci tak, že Murad v bitke zvíťazil, obrátil nepriateľa na útek a prenasledoval ho. Pri tomto prenasledovaní narazil na jedného srbského pešiaka a vrhol sa na neho, ale ten sa otočil a prebodol mu kopijou hrud. Takto vraj zahynul sultán Murad. Naproti tomu Gréci popierajú, že sa Murad zúčastnil na bitke a že padol v boji. Tvrdia, že jeden skvelý srbský bojovník ešte pred bitkou dobrovoľne podstúpil najkrajší boj zo všetkých, ku ktorým došlo. Volal sa Milan (= Miloš). Lazar Milanovi (Milošovi) prisľúbil, že dostane všetko, čo si bude želať, a ten prišiel na koni a v zbroji do Muradovho tábora, predstierajúc, že je prebehlík. Murad si to aspoň o ňom myslel a rozkázal, aby mu ustúpili z cesty, nechali ho priblížiť sa k nemu a povedať, čo má na srdci. Keď sa Milan, pripravený použiť kopiju, dostal do blízkosti sultána, vrhol sa do najskvelejšieho útoku, o ktorom sme počuli, sultána zabil a sám hrdinsky zahynul súčasne s ním.

Obr. 4 Bitka na Kosovom poli

■ Bude vás zaujímať

Medzi Srbov, ktorí sa v stredoveku objavili na dnešnom území Slovenska, patrí aj posledný srbský despota Pavle Bakić, ktorý za svoje vojenské zásluhy dostal od uhorského cisára do daru veľké územie od Ostrého Kameňa k Szombathelyu (Maďarsko). V novoveku je zaujímavou postavou srbský knieža *Mihailo Obrenović*, ktorý mal svoj zámok v Ivanke pri Dunaji, kde sa často stretával s Ľudvítom Štúrom.

Aj keď sú Srbi na území Slovenska prítomní stovky rokov, prvým hmotným dôkazom ich existencie na tomto území je pečať srbskej pravoslávnej cirkevnej obce v Komárne zo 17. mája 1511. V tomto období žil v Komárne najväčší počet obyvateľov srbského pôvodu. Boli to potomkovia „čajkárov“, ktorí prišli do Komárna v 15. a 16. storočí.

Obr. 5

Pečať srbskej pravoslávnej cirkevnej obce v Komárne z roku 1511.

■ Do slovníčka

despota (despot) – byzantský dvorský titul, ktorý sa udeľoval vládcovi v Bulharsku, Srbsku a Rumunsku. Pôvodný význam titulu despota bol pán a bol ekvivalentný osloveniu kyrios. Neskôr sa udeľoval ako najvyššia pozícia členom kráľovských rodov a protokolárne stál despota hneď po panovníkovi. Ako s čestným titulom s ním nebol spojený žiaden úrad, vojenská hodnosť alebo územný nárok, napriek tomu si niektoré územia nárokovali pomenovanie despotát. Až v priebehu 19. a 20. storočia získalo označenie despota negatívny význam v spojitosti s despotickou (absolutistickou) formou vlády.

■ Malá galéria osobností

Obr. 6 **Svetozar Miletić**
(1826 – 1901)

Srbský právnik, novinár, významný politický predstaviteľ Srbov vo Vojvodine, bojovník za práva Srbov i ostatných nemaďarských národov Uhorska. Svojimi prejavmi na uhorskom sneme neraz bránil práva Slovákov. Protestoval proti zatvoreniu Matice slovenskej a troch slovenských gymnázií.

Obr. 7 **Stane Ribić**
(1958)

Predseda Spolku Srbov na Slovensku, zaslúžil sa o uznanie Srbov za národnostnú menšinu na Slovensku.

Dnes žijú Srbi po celom území Slovenskej republiky, v rôznych mestách a obciach. Nie sú koncentrovaní na jednom mieste tak, ako to bolo v minulosti.

Okrem Srbov, ktorí na Slovensku žijú už oddávna, v ostatnom čase pribúda občanov Srbska prichádzajúcich na Slovensko za prácou, štúdiom či svojimi rodinami. Táto skupina vytvára jednu z najväčších skupín srbských migrantov žijúcich na Slovensku, sústredených najmä v Bratislavskom a Trnavskom kraji. Bratislavský kraj ponúka najviac pracovných príležitostí a pre srbských podnikateľov poskytuje vhodné podmienky. Nárast migrantov zo Srbska v Trnavskom kraji bol podmienený predovšetkým otvorením výrobných liniek automobiliek.

Noví migranti zo Srbska prichádzajú na Slovensko už s určitými znalosťami o Slovensku a s vedomím jazykovej blízkosti.

Kultúrne a spoločenské podujatia zamerané na zachovávanie srbskej kultúry a srbského jazyka vyvíjajú občianske združenia, ktoré pokrývajú viacero oblastí. Prvým občianskym združením bol *Spolok Juhoslavanov a priateľov Juhoslávie „Svetozar Miletić“*.

Najväčším úspechom pre Srbov žijúcich na Slovensku bolo ich uznanie za národnostnú menšinu roku 2010. Vtedy došlo aj k zmene názvu spolku, ktorý sa odvtedy nazýva *Spolok Srbov na Slovensku*. Spolok organizuje výtvarné, hudobné, športové, odborné podujatia, rôzne výstavy umeleckých diel, fotografií, vydáva knihy a pod. Pri Spolku Srbov na Slovensku pôsobí ženská spevácka skupina Izvor.

Obr. 8 Prvý erb spolku Srbov na Slovensku

Obr. 9 Erb Spolku Srbov na Slovensku

Ďalším významným občianskym združením je *Srbské kultúrno-informačné centrum*, ktorého činnosť sa orientuje najmä na vytvorenie knižnice, srbského rádia a podporu zachovania srbského jazyka a písma cez vydávanie časopisu, preklad a vydávanie kníh.

Významným združením srbskej národnostnej menšiny na Slovensku je *Kultúrny inštitút Srbov „Podunavlje“*, ktorý sa viacej zameriava na výskum histórie Srbov na Slovensku, na prezentáciu svojich výskumov vo forme výstav a vydávanie kníh.

Občianske združenie srbsko-slovenského priateľstva je ďalším významným ohnívkom, ktoré pôsobí skôr v oblasti podpory Srbska formou opravy a budovania mostov, ktoré boli zničené počas bombardovania Juhoslovanskej zväzovej republiky. Na Slovensku organizuje tábory pre srbské a slovenské deti.

Vzhľadom na to, že v súčasnosti v Slovenskej republike žije približne 698 Srbov (podľa sčítania obyvateľstva z roku 2011) so slovenským občianstvom, deti srbskej národnosti sa vo svojom rodnom jazyku nevzdeľujú.

Obr. 10 *Busta Jovana Jovanoviča-Zmaja v Modre*

■ Do slovníčka

gusle (гусле) – tradičný sláčikový strunový nástroj s jednou alebo dvomi strunami. Melódia guslí by mala kopírovať spev guslara (speváka). Dôležité sú hlavne texty piesní, ktoré obyčajne reagujú na aktuálne udalosti.

■ Bude vás zaujímať

Srbský jazyk sa oficiálne používa v Srbsku a Bosne a Hercegovine (Republike Srbskej).

Od 11. storočia až do prvej polovice 20. storočia jediné písmo používané v masovej kultúre Srbov bola cyrilika. Latinka sa používala taktiež, najviac v Rakúsko - Uhorsku, v dnešnej Vojvodine a Vojnej krajine, ako aj v Bosne a Hercegovine a Dalmácii. Podľa ústavy z roku 2006 je úradným písmom cyrilika.

Pre Srbov je pitie kávy spôsobom života, pijú kávu stále a všade. Je akýmsi rituálom a to od prípravy až po samotné pitie. Ponúknuť návštevu kávou sa považuje za základ slušného správania.

Obr. 11 *Guslar*

Obr. 12 *Tradičná srbská svadba*

Aby láska budúcich manželov trvala dlho, musia kúpiť topánky osobe, ktorá ich zoznámila. V období medzi zasnubami a svadbou nevesta nesmie nosiť čierny odev, pretože by manželstvo bolo smutné. V deň svadby zase šperky, lebo sú symbolom sĺz a v manželstve by vyronila veľa sĺz. Pred odchodom na sobáš nevesta prijíma požehnanie od rodičov, pije zo skleneného pohára a potom ho hodí na podlahu. Ak sa pohár rozbije, narodí sa syn, a ak sa nerozbije, narodí sa dcéra. Nevesta bude šťastná, keď pri východe z kostola prekročí prah pravou nohou.

Obr. 13 *Čevapčići*

Typickými jedlami sú grilované jedlá, najmä mäso. Špeciálne zakorenené mleté mäso vo valcovitom tvare – *čevapčići*.

Z mletého mäsa sa vyrába aj *pljeskavica*. Ďalšími charakteristickými jedlami sú *burek* (plnené pečené alebo smažené pečivo, z tenkého lístkového cesta známeho ako *filo*), pečené prasa, pečené jahňa, jogurt, *sarma* (plnený kapustný list), *turšija*, paprika v oleji, kyslá kapusta, *tavče na gravče* (zapečené tefacie rebrá s fazuľou), ryba, *proja* (kukurličný chlieb), *gibanica* (slaný koláč zo špeciálneho cesta „Kore“ plnený syrovou zmesou).

Dodnes sa zachovali mnohé srbské obyčaje pochádzajúce ešte z predkresťanského obdobia. Často sú spájané s rôznymi rituálmi, ktoré sa vykonávajú pri určitých príležitostiach, najmä pri významných momentoch života človeka, spoločnosti, prírody. Vzhľadom na historický vývoj je srbská kultúra do určitej miery ovplyvnená prvkami tureckej kultúry.

Vianoce. Srbská pravoslávna cirkev používa tradičný juliánsky kalendár. Srbi preto oslavujú Vianoce 7. januára. Na Štedrý deň hlava rodiny ide do lesa, aby vyrúbal *badnjak*, mladý dub, ktorý zanesie do kostola, kde je požehnaný kňazom. Potom je dub zbavený vetiev a so pšennicou a inými zrnami je pálený v kozube. Spalovanie *badnjaka* je rituál, ktorý je pohanského pôvodu a je považovaný za obeť Bohu, aby nadchádzajúci rok priniesol veľa jedla, šťastia, lásky a bohatstva. Najdôležitejšie vianočné jedlo je *česnica*, špeciálny druh chleba s mincou. Počas obeda sa medzi členov rodiny rozdelí chlieb a kto si odtrhne kus s mincou bude mať šťastný rok.

Nový rok. Väčšina srbských rodín dáva dary na Nový rok. Srbi oslavujú pravoslávny Nový rok, ktorý pripadá na 14. januára.

Obr. 14 *Badnjak*

Veľká noc. Srbi svätia Veľký piatok (*Veliki petak*), Veľkonočnú nedeľu (*Uskrs*) a Veľkonočný pondelok. Najvýznamnejší je Uskrs. Pred Veľkou nocou sa tradične drží šesťtýždenný pôst s veľmi prísnymi pravidlami výberu potravín a ich spracovania.

Srbský ľudový kalendár

Srbský ľudový kalendár je zoznam nepísaných pravidiel, ktorými sa Srbi storočiami riadili. Podľa legendy vznikol po veľkej potope. Bol úradným kalendárom srbských stredovekých panovníkov od roku 1119, keď ho do praxe uviedol Svätý Sava. Podľa neho sa rok delil na leto a zimu. Leto sa začínalo na Djurdjevdan (na Juraja) 6. mája a zima na Mitrovdan, 8. novembra. V súčasnosti je podľa tohto kalendára rok 7525.

Slava. Veriaci Srbi oslavuju *Slavu*. Je to oslava svätého patróna rodiny, ktorého uctievaú a on ich ochraňuje. Slava je spojená s krstným menom. Každá rodina slávi svoje krstné meno, niektorí majú Stefana, iní Nikolu, iní Sávu a pod. Slava sa prenáša z pokolenia na pokolenie, z otca na syna. Ide o meno a deň, kedy „zakladateľ rodu“ prijal pravoslávnu vieru a s ňou i meno. Je teda možné, že rodina slávi napríklad Nikolu, aj keď sa v nej Nikola nikto nevolá.

Ak syn žije v dome so svojim otcom, oslavuju Slavu všetci spolu. Ak si založí rodinu a odsťahuje sa, začína Slavu oslavovať zvlášť. Je zvykom, že sa na Slavu pozýva iba jedenkrát, potom sú ľudia vítaní vždy a je prejavom slušnosti prísť v tento deň a osláviť Slavu so svojou rodinou a priateľmi. Niekoľko dní vopred sa začína pripravovať veľká hostina, nesmie však chýbať slavský koláč, varené žito, červené víno a slavská sviečka.

Obr. 15 *Srbská Slava – na meniny sv. Jovana*

Tradičným tancom Srbov je kruhový tanec s názvom Kolo. Ide o kolektívny tanec, kde sa skupina ľudí, zvyčajne niekoľko desiatok, drží vzájomne za ruky alebo okolo pásu, tvoriac kruh, polkruh alebo špirálu. Kroky v kole sú pre rôzne kraje v Srbsku rôzne.

Obr. 16 *Tradičný tanec – Kolo*

Obr. 17 *Opanci*

Opanci – národný symbol Srbska – je dedinská ľahká obuv. Červené opanci (crveni opanci) sú vyrobené z jemne vypracovanej hovädzej kože a zafarbené na červeno namočením kúska kože do horúcej vody s kôrou jelše alebo brezy. Tkaná vrchná časť je vyrobená z kožených prúžkov a je priviazaná na nohe koženými prúžkami. Crveni opanci, nazývané donaši alebo šabački opanci, boli najčastejšie nosenými topánkami.

Obr. 18 *Čilim*

Čilim – druh koberca utkaného z vlny. Zvykne sa vešať na stenu ako tapiséria.

LITERATÚRA

BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007.

Internetové zdroje:

www.ludovakultura.sk

www.narodnostnemensiny.gov.sk/srbska-narodnostna-mensina/

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Stahovanie Srbov z roku 1690*

Paja Jovanović (1859-1957)

Obr. 2 *Vuk Stefanović Karadžić*

http://www.wikiwand.com/sv/Vuk_Karad%C5%BEi%C4%87; autor neznámy

Obr. 3 *Nikola Tesla*

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tesla_circa_1890.jpeg

Obr. 4 *Bitka na Kosovom poli*

https://sk.wikipedia.org/wiki/Bitka_na_Kosovom_poli

Obr. 5 *Pečať srbskej pravoslávnej cirkevnej obce v Komárne z roku 1511*

Ljubivoje Cerović: *Srbi u Slovačkoj – Srbi na Slovensku*, s. 97

Obr. 6 *Svetozar Miletić*

https://sk.wikipedia.org/wiki/Svetozar_Mileti%C4%87

Obr. 7 *Stane Ribić*

http://mojenovosti.com/lat/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=0&idnovost=113473#.WI3INhvhCUk

Obr. 8 *Prvý erb Spolku Srbov na Slovensku*

spoloksrbov.sk

Obr. 9 *Erb Spolku Srbov na Slovensku*

spoloksrbov.sk

Obr. 10 *Busta Jovana Jovanovića v Modre*

Archív S. Jovankovića

Obr. 11 *Guslar*

spoloksrbov.sk

Obr. 12 *Badnjak*

Autor: Simic Vojislav; ID fotografie z fotobanky: 359406122; <https://www.shut->

terstock.com/cs/image-photo/badnjak-yulelog-mistletoe-fir-branches-wheat-359406122?src=87_J5q-chTRQN9ovixp4uQ-1-4

Obr. 13 *Tradičná srbská svadba*

Autor: bibiphoto; ID fotografije z fotobanky: 191537924; <https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/guca-serbia-circa-august-2010-locals-191537924?src=00wUFIuXPAbQNCaAEP87aA-1-11>

Obr. 14 *Ćevapčići*

Autor: NoirChocolate; ID fotografije z fotobanky: 532153306; https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/traditional-cevapcici-made-minced-meat-potato-532153306?src=bDUj5SsmYFlFnPNj6GT_4w-1-1

Obr. 15 *Srbská Slava – na meniny sv. Jovana*

narodni.net./category/srpski-narodni.obicaji/

Obr. 16 *Tradičný tanec – Kolo*

narodni.net./category/srpski-narodni.obicaji/

Obr. 17 *Opanci*

Autor: RaidenV; ID fotografije z fotobanky: 112839691; <https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/pair-vintage-serbian-leather-traditional-shoes-112839691?src=2RrVihhhWJ69XWlETyiN1g-1-6>

Obr. 18 *Čilim*

Archív S. Jovankoviča

UKRAJINSKÁ NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Taras Hryhorovych Ševčenko (1814 – 1861)**

Ukrajinský spisovateľ, básnik, dramatik, filozof, humanista a maliar, významný predstaviteľ ukrajinského národného obrozenia. Bol spoluzakladateľom ukrajinského jazyka a predstaviteľom modernej ukrajinskej literatúry. Jeho osobný život, osud sirotky a nevoľníka bol ťažký. Za svoj pomerne krátky život vďaka jeho talentu a pracovitosti vytvoril literárne a výtvarné diela, ktoré sú dodnes obdivuhodné a vo svete známe a uznávané.

Obr. 2 **Vasil Grendza Donsky (1897 – 1974)**

Básnik, spisovateľ, novinár, verejný činiteľ. Tvoril a publikoval na Zakarpatsku, po roku 1939 pokračoval v literárnej tvorbe, kultúrno-spoločenskom živote, v rozhlase a televízii na Slovensku.

Prvý štátny útvar východných Slovanov bola *Kyjevská Rus* (9. – 11. storočie), vznikla v roku 822 a pri jej zrode stal knieža Oleg. Vrchol dosiahla za *Jaroslava I. Múdreho* (1016 – 1054) a jeho vnuka *Vladimíra II. Monomacha* (r. 1113 – 1125). Po jeho smrti sa začal rozpad a delenie na kniežatstvá, ako dátum zániku sa uvádza rok 1240. Z prvého štátneho útvaru sa formovali *Rusi*, *Bielorusi*, *Ukrajinci*. Pojem *Ukrajina* označoval zem ležiacu na kraji, okrajové územie. Používal sa od 17. storočia viac v ľudovej reči, ruské a poľské úrady používali označenie *Malá Rus*, *Malorosia*. Jej obyvateľov nazývali *Malorusi* či *Rusíni* a pojem *Ukrajinec* prevážil až koncom 19. storočia. Ukrajiničina je vetva, súčasť východoslovanských jazykov. V písme používa *cyriliku* (azbuku) blízku ruskej. Po prijatí kresťanstva z Byzantskej ríše jej náboženstvo je východné, *pravoslávne* a *gréckokatolícke*.

Dejiny nášho národa súvisia s osídlením Karpát v 6., 7. a 9. storočí. Jeho vývin ovplyvnilo prežívanie na hranici východných a západných Slovanov, záujmy a nadvláda susedných mocností. V rokoch 898 – 903 maďarské kmene prešli Karpaty a pri Užhorode (Hungvar) porazili slovanské knieža Laborca. Odvtedy sme boli súčasťou *Uhorského kráľovstva*. V rokoch 1030 – 1060 jeho vojská ovládli územia južne od Karpát a podriadili si rusínske dediny a usadlosti *Užskej, Zemplínskej, Šarišskej a Spišskej župy*. Ďalšie osídlenie vrátane východu Slovenska v 14. – 17. storočí je známe ako *valašská kolonizácia*. Usadení prisťahovalci boli pastieri z rumunského Valaška, známi *Valachi (Valasi)*, *Rutheni (Rusíni)*.

Od roku 1526 sme boli ako aj iné slovanské národy súčasťou *Uhorska*, neskôr *Rakúsko – Uhorska*. Po 1. svetovej vojne došlo k jeho zániku. V roku 1918 vzniklo *Československo*, Podkarpatská Rus bola jeho súčasťou. Život sťažovali spory o ruský, ukrajinský, rusínsky či maďarský smer, jazyk. Kultúrnu a osvetovú činnosť v medzivojnovom období vyvíjala prorusínska *Spoločnosť Olexandra Duchnoviča* a ukrajinoфильský spolok *Osvietenstvo (Prosvita)*. K Ukrajincom sa vtedy hlásili najmä emigranti, uvedomelá časť kňazov a učiteľov. *Mníchovská zmluva* (30. 9. 1938) viedla k zániku a rozdeleniu Československa na 4 územné celky: *Česko, Moravu, Slovensko a Zakarpatskú Ukrajinu*. *Viedenská arbitráž* (2. 11. 1938) oklieštila juh Slovenska a *Podkarpatskú Rus*.

Vznik Slovenského štátu (14. 3. 1939) pre naše etnikum znamená ťažké časy. Časť škôl prestala vyučovať v ruskom jazyku, iné tomu odolali vďaka gréckokatolíckej cirkvi. Po vypuknutí *Slovenského národného povstania* (29. 8. 1944) sa do boja proti fašizmu zapojili mnohí naši občania. Prvá obec oslobodená na Slovensku bol *Kalinov* pri Medzilaborciach. *Karpatsko-duklianska operácia* je začiatok oslobodzovania Československa. 6. 10. 1944 sovietska a československá armáda prekročili našu štátnu hranicu pri obci *Vyšný Komárnik*. Koniec a výsledky 2. svetovej vojny určili ďalší vývoj.

Košický vládný program (29. 3. 1945) v rámci idey obnovy Československa riešil aj osud *Podkarpatskej Rusi*. Ako *Zakarpatská Ukrajina* sa stala súčasťou *Sovietskeho zväzu (ZSSR)*. V Prešove 1.3. 1945 na zjazde delegátov obcí severovýchodu Slovenska vznikla ako reprezentant ukrajinského(a rusínskeho) ľudu *Ukrajinská národná rada*, ktorá určila naše smerovanie aj v oblasti školstva a kultúry. Život nášho etnika poznačila *optácia (optácia)*. J. V. Stalin a E. Beneš podpísali 10. 7. 1946 v Moskve Dohodu o výmene obyvateľstva medzi ZSSR a Československom.

Ďalší povojnový vývin určili udalosti, zmeny po roku 1948. V školách sa používal ďalej najmä ruský jazyk. Od 50. rokov bol zavedený ukrajinský jazyk v školstve, kultúre, v ňom vychádzala tlač, vznikli nové kultúrne inštitúcie, divadlá, súbory. V školách bol v 60. – 80. rokoch ukrajinský jazyk nahradený slovenským. V 90. rokoch sa začali spory medzi rusínskym a ukrajinským smerovaním, ich súčasťou od roku 1991 bolo rozdelenie na dve národnosti – rusínsku a ukrajinskú.

Zbojníctvo bolo v minulosti formou odporu chudobného ľudu. Známym postrachom pánov bola družina *Fedora Hlavatého (Holovatyj)* z obce Ruská Volova. Od roku 1492 zbíjali v severovýchodnom pohraničí od Bardejova po Sninu, tiež v Zakarpatsku a Poľsku. Keď boli po jednej lúpeži v roku 1494 popravení dvaja členovia družiny, poslali zvyšní zbojníci výhražný list mestu Bardejov:

„Vy zli a nespravedliví lude Bardiovci, vy ste našich bratov dali zveša-
ti, ludi dobrych a nevinných jako mordere necnotliví, ktorí ani vam ani
žadnomu nič nebyli vinní. A pretože, jestli nam priateľom a rodovi ich za
nich nepoložíte četyry sta zolotyh ve zolote do troch nedeli v klaštore u
Mogili u Krakova alebo u Kartusov v Lechnici, tedy na vašich hordlech i
na vašim imaniu i na vašich poddanych se bud duluho, bud kratko tak-
to se mstiti budemy, pokud našeho rodu stava. Tot list pisan z hor dzen
svatho Jakuba.“

Obr. 3 Výhražný list zbojníckej družiny *Fedora Hlavatého* mestu Bardejov

Pod znením listu je nakreslená šabľa, metla, oheň a ručnica. Pod nimi: *Orava, Muran, Dunajec, Senok, Rimanov, Premysl*. Ako symbol spečatenia je vypálených 6 dier. V ľavom rohu je nakreslený štátý človek a pod ním napísané *Vasko nevinný*. Vedľa je šibeniца, na ktorej sú obesení traja muži. Nad ňou je napísané *Krov nevinná* a vpravo od šibeniце *Timko nevinný*. V strede dolného okraja listu je priviazaná metla.

Obr. 4 Pamätná tabuľa *Fedora Hlavatého* v rodisku Ruská Volova

■ Bude vás zaujímať

Obr. 5 Obávaným zbojníkom bol Andrej Savka (Andrij Savka), rodák z obce Stebník neďaleko Zborova a Bardejova. Jeho družina zbíjala od roku 1649 na slovenskej aj poľskej strane Karpát a jej členmi boli Ukrajinci, Slováci a Poliaci. Družinu stihol smutný osud. V roku 1654 bola rozbitá, Andreja Savku chytili a popravili v poľskej Muszzyne.

■ Do slovníčka

опція (optácia) – právo voľby štátnej príslušnosti.

10. júla 1946 bola v Moskve podpísaná dohoda medzi Československom a Sovietskym zväzom. Riešila vzájomné presídlenie občanov českej národnosti žijúcich vo Volyňskej oblasti Ukrajiny a občanov ukrajinskej, bieloruskej a ruskej národnosti v Československu. Celkom sa do mája 1947 do ZSSR presídlilo takmer 3 000 rodín z východného Slovenska. Toto politické rozhodnutie o presídlení, napriek dobrovoľnosti a propagande, nebolo úspešné.

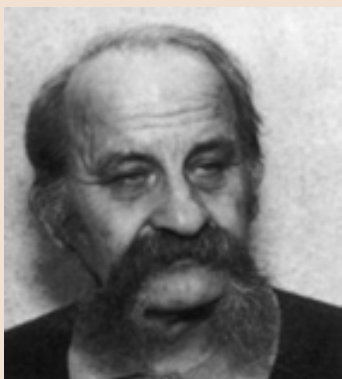
Od roku 1963 sa na Slovensko vrátili mnohí optanti a ich rodiny. Po rokoch pobytu na Ukrajine bolo pre nich po návrate zložitá nájsť si bývanie, zamestnanie, získať vzdelanie.

■ Malá galéria osobností

Obr. 6 **Ivan Macinský**
(1922 – 1987)

Literát, básnik, prekladateľ, pedagóg, publicista. Do ukrajinčiny preložil diela Andreja Sládkoviča (Marína, Detvan) a Jána Botta (Smrť Jánošíkova).

Obr. 7 **Mikulaš Mušínska**
(1936)

Vedec, pedagóg, folklorista a jazykovedec. Venuje sa národopisu, problematike Ukrajincov na východnom Slovensku, ale aj literatúre, umeniu a histórii.

Príslušníci ukrajinskej národnostnej menšiny žijú rozptýlene prevažne v severovýchodnej časti Slovenska.

Oficiálny status národnostnej menšiny dostali Ukrajinci v Československu po 2. svetovej vojne, čím dostali priestor na prezentovanie svojej kultúry. Vzniklo Ukrajinské štúdio Československého rozhlasu, začali vychádzať ukrajinské noviny a časopisy.

V roku 1945 bolo založené *Ukrajinské národné divadlo* (Ukrajinský národný divadlo) v Prešove ako prvé profesionálne divadlo ukrajinskej národnostnej menšiny na Slovensku. Vo svojich začiatkoch divadlo hrálo po rusky, neskôr sa preorientovalo na ukrajinský jazyk. Dnes pôsobí toto divadlo pod menom *Divadlo Alexandra Duchnoviča*, pripravuje a prezentuje inscenácie v ukrajinskom a rusínskom jazyku.

Obr. 8 *Divadlo A. Duchnoviča* – predstavenie *Zlatý kľúčik*

V oblasti kultúry ukrajinskej národnostnej menšiny pôsobí v súčasnosti okrem divadla niekoľko organizácií, ktoré prispievajú k rozvoju a zachovaniu ukrajinskej kultúry na Slovensku. Jednou z nich je aj *Podduklianský umelecký ľudový súbor*, ktorý vznikol ako Poddukelský ukrajinský ľudový súbor a bol súčasťou Ukrajinského národného divadla. Prezentuje hudobné a tanečné bohatstvo Rusínov a Ukrajincov žijúcich na Slovensku, ako aj folklór ostatných regiónov Slovenska a tance okolitých krajín.

Obr. 9 *Poddukelský umelecký ľudový súbor*

Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky, Spolok ukrajinských spisovateľov, kultúrne organizácie a združenia ako *Hudobno-dramatický súbor Tarasa Ševčenka*, *Zbor Karpaty* a iné folklórne skupiny organizujú tradičné festivaly, divadelné a tanečné predstavenia, letné školy, literárno-hudobné večery.

Obr. 10 Dni ľudových tradícií v Múzeu ukrajinskej kultúry

Život a kultúru Ukrajincov na Slovensku od najstarších čias po súčasnosť predstavuje *Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku* a *Národopisná expozícia v prírode (skanzen)*, vývoj ľudového a profesionálneho výtvarného umenia Ukrajincov na Slovensku od 16. storočia po súčasnosť zase *Galéria Dezidera Millyho*. Medzi najcennejšie zbierkové predmety múzea patrí súbor ikon.

Obr. 11 Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku

■ Do slovníčka

ikona – posvätný obraz maľovaný na drevenej alebo kovovej tabuli (vo východných cirkvách), ktorý má pôvod v byzantskom umení

ikonostas – stena s ikonami, ktorá v cirkvi (gréckokatolíckom a pravoslávnom chráme) oddeľuje časť pre veriacich od svätyne, časti pre kňaza (popa)

cerkev – gréckokatolícky alebo pravoslávny chrám

■ Bude vás zaujímať

V Národopisnej expozícii v prírode sú zhradené okrem typických ľudových obydlí všetky druhy tradičných hospodárskych budov: stodoly, chlievy, sýpkvy, pivnice, studne, ale aj vodný a veterný mlyn či drevená cerkev.

Obr. 12 Drevená cerkev z Novej Polianky

Východoslovenské drevené kostoly-kostolíky tvoria osobitnú skupinu v pamiatkovom fonde Slovenska. Do tohto súboru oficiálne patrí 27 objektov, ktoré sú zapísané medzi národné pamiatky.

Obr. 13 Čepčenie nevesty

Svadby bývali v dome nevesty. Svadba trvala tri dni a noci. V piatok sa družičky stretli, viazali pierka a lúčili sa s mladuchou. Družbov si vyberali tak, že im pripli pierko. Staršie ženy, svašky, chystali hostinu. Na druhý deň sa konala rozlúčka s rodičmi. *Starosta* vyzval ženiča a nevestu pokľaknúť pred rodičov, prosiť o odpustenie a povolenie prijať ich za syna a dcéru. Potom sa sprievod pobral do kostola (*cerkvi*). Obrad viedol kňaz (*pop*), nevesta mala na hlave korunu. Hostina začínala známym *Živio*. Klepaním na poháre a volaním horké vyzývali mladý pár k bozku. Pred polnocou do stredu sály postavili stoličku pre čepčenie nevesty. Čepčenie začalo otázkou mladíka, „či si dá hlávku stať, či vienok sňať“. Ak po tretí raz privolila, sňali jej vienok a dali ho družbovi. Po výmene svadobných šiat za kroj ju krstná mama začepčila. Mládenci tancovali s vienkom, nasledoval *redový tanec*, za ktorý boli svadobčania odmenení pohárikom alkoholu, prípadne medoviny.

Obr. 14 Peľmene

Jedlá ako *zamiška*, *varianka* (polievka), *slivčanka* (polievka) poznáme už len zo spomienok starších ľudí. Dnes sa varia jedlá ako *peľmene* (pirohy plnené mäsom), *holúbky* (plnená kapusta), *boršč*, *hubová mačanka*, *pirohy s rôznou plnkou*, *halušky s bryndzou*, *tvarohom*.

Ukrajinci na Slovensku si dodnes udržujú náboženské, kultúrne zvyky a tradície. V minulosti bol ich život spojený s pôdou, chovom zvierat, pastierstvom a tomu bol podriadený aj kalendárny cyklus obyčají. Štyri ročné obdobia sú späté hlavne s kresťanskými sviatkami – Vianocami a Veľkou nocou.

Vianoce ako zimné sviatky súvisia so zimným slnovratom (21. decembra). Podľa predkresťanských tradícií symbolizuje zrodenie boha Slnka na úsvite. Hlavný obrad bol vykonávaný v predvečer 25. decembra.

Vianoce (*Піздво, Піснво, Рождество Христово*) sa oslavovali podľa juliánskeho kalendára. Dnes sa ním riadi len časť najmä pravoslávnych veriacich. Štyridsať dní pred Vianocami a na Štedrý deň sa postilo. V tento deň nechodili ľudia na návštevy, nerobili veľké práce, chystali jedlá, piekli vianočné koláče. Pred večerou doniesli do izby snop ovsenej slamy alebo sena a reťaz. Slamu porozkladali pod stôl a čiastočne aj po ňom, pridali obilné a strukovinové zrná a zakryli obrusom. Slama symbolizovala jasle, kde sa narodil Ježiš, reťaz omotaná okolo stola súdržnosť rodiny. Ženy doniesli sviečku a vodu, symboly očisty a svetla. Sviečku postavili do nádoby plnej pšenice. Vodu vyliali do lavóra, kde hodili mince. Po umytí sa pomodlili a rodina si sadla k štedrovečernému stolu. Matka prstom namočeným v mede urobila všetkým krížik na čelo. Podával sa med, cesnak, koláč, potom polievka zo šťavy z kyslej kapusty s hubami (*mačanka*), pirohy, opekance (*bobálky*) s makom, varené slivky s fazuľou (*slivčanka*). Do žochtára (nádoba na dojenie mlieka) sa odobralo z jedla pre dobytok. Konzumáciu štedrovečerných jedál sprevádzali obyčajové úkony, ktorým sa pripisoval konkrétny význam. *Mačanka* s hubami a kapusta mali ľuďom dodať silu a zahnať starosti. *Fazuľa* so slivkami mala po celý rok chrániť pred pálením záhy. Takéto štedrovečerné jedlá sa podávali najmä v minulosti. Dnes sa niekde podávajú aj oblátky a ryby.

Na Štedrý deň sa konala tradičná bohoslužba (*Vyčurňa*). Po Štedrom dni nasledovali dva sviatočné dni. Na 1. sviatok vianočný sa chodilo viniť rodine. Druhý deň chodili koledovať jasličkári, betlehemci. Skupiny mladých chlapcov chodili od domu k domu a priali hospodárom všetko najlepšie.

Pomerne novým javom je vianočný stromček. Objavil sa až v medzi-vojnovom období v domoch bohatších gazdov. Od začiatku plnil výlučne estetickú funkciu.

obr. 16

Obr. 15 Tradičné ukrajinské Vianoce

Velkonočné sviatky sa spájali so začatím jarných poľnohospodárskych prác, s orbou, sejbou a vyhánaním dobytka na pašu. Vykonávali sa úkony, ktoré mali zabezpečiť v hospodárstve bohatstvo. V domácnostiach sa pripravovali a jedli iba pôstne jedlá.

Velká noc (*Великдень, Пасха, Паска*) sa začínala Velkým piatkom, keď vrcholil prísny štyridsaťdňový pôst. Na Bielu sobotu sa hotovili jedlá, varila šunka, piekla *paska* (velkonočný koláč) a maľovali vajíčka. Pôvodne sa vzory na vajíčka nanášali voskom, farbili sa vo vode s cibulovou šupkou. Postupne sa používali aj iné techniky farbenia, lepenie obrázkov, zdobenie drôtom.

Na Velkonočnú nedeľu v slávnostnom košíku nesmela chýbať paska, šunka, klobása, *hrudka* (syrec z mlieka a vajec), vajíčka, soľ a sviečka. Košík sa potom nosil posvätiť do kostola. Po posvätení jedál kňazom (*popom*) sa gazdiná ponáhľala domov, aby aj úroda bola z poľa rýchlo v stodole. Potom pripravila sviatočný stôl, na ktorom boli všetky posvätené jedlá. Paska sa rozdelila všetkým členom rodiny a jedla sa so šunkou, hrudkou alebo klobásami. Odrobinkám z pasky sa pripisovali magické vlastnosti. Používali sa ako liek i magický prostriedok.

V pondelok muži chodili oblievať ženy vedrom vody z potoka či studne, aby boli zdravé, krásne. Na druhý deň polievali ženy. Šibanie korbáčom nie je pre región typické.

Obr. 16 *Svätenie pasky*

Obr. 17 *Krpce*

Ľudový odev – kroj sa dodnes zachoval iba v niektorých regiónoch. Odevy sa vyrábali z plátna, ale aj z kože, kožušín domácich zvierat, najmä ovčej vlny. Súčasťou zimného mužského aj ženského odievania boli dlhé a krátke kožuchy. Sviatočný odev bol kupovaný, vzácny, preto bol šetrený a udržiavaný v dobrom stave. Do práce a na všedné dni slúžil obyčajný, praktický odev. Muži aj ženy nosili vo všedné i sviatočné dni *krpce* (druh nízkej koženej obuvi). V lete využívali súkenné papuče, neskôr baganče a gumáky.

Obr. 18 - 20 *Tradičná architektúra*

Tradičným obydľím boli drevenice, ku ktorým patrili hospodárske budovy ako chlievy, stodoly, sýpky, senníky, pivnice a iné.

LITERATÚRA

GAJDOŠ, M., KONEČNÝ, M.: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie* (1989-1995), Výber z dokumentov I, Universum, Prešov, 2005, ISBN 80-89046-34-7

KONEČNÝ, S.: *Náčrt dejín karpatských Rusínov*, Vysokoškolská učebnica, Prešovská univerzita v Prešove, 2015, ISBN: 978-80-555-1297-6

ВАНАТ, І.: Нариси новітньої історії українців східньої Словаччини II (вересень 1938 – лютий 1948), Братислава - Пряшів 1985, 709 с.

SOPOLIGA, M.: *Tradície hmotnej kultúry Ukrajincov na Slovensku*, Veda, SAV Bratislava, 2006, 296 s.

Internetové zdroje:

https://sk.wikipedia.org/wiki/Kyjevská_Rus

<https://sk.wikipedia.org/wiki/Ukrajina>

www.divadload.sk

www.ludovakultura.sk

www.narodnostnemensinygov.sk/ukrajinska-narodnostna-mensina/

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Taras Hryhorovyč Ševčenko*

https://sk.wikipedia.org/wiki/Taras_Hryhorovyc_Sevcenko

Obr. 2 *Vasyl Grendza-Donsky*

<http://www.koliba.org.ua/uukraine-zakarpattja/pismennyky-zakarpattja/2007-vasyl-gnedzha-donsky>

Obr. 3 *Výhražný list zbojníckej družiny Fedora Hlavatého adresovaný mestu Bardejov*

<http://mikovini.sk/ARCHIVNE-KLENOTY.html>

Obr. 4 *Pamätná tabuľa Fedora Hlavatého v rodisku Ruská Volova*

<http://www.holosy.sk/holovatyj>

Obr. 5 *Andrej Savka*

<http://www.holosy.sk/system/files/sites/default/files/content/savka2.jpg>

Obr. 6 *Ivan Macinský*

Portrét Ivana Macinského, autor Juraj Kresila. Zborník Čas a pamäť, vydal Zväz Rusínov-Ukrajincov SR, Prešov, 2007. ISBN: 978-80-85137-20-0.

Obr. 7 *Mikuláš Mušinka*

http://www.books.sk/writer_card.jsp?id=129

Obr. 8 *Divadlo A. Duchonoviča – predstavenie Zlatý kľúčik*

<http://www.divadload.sk/event/127485/zlaty-klucik>

Obr. 9 *Podduklianský umelecký ľudový súbor v minulosti a dnes*

<http://puls-slovakia.sk/?lang=sk&page=18-fotogaleria&gal=41>

Obr. 10 *Dni ľudových tradícií v Múzeu ukrajinskej kultúry*

<http://www.snm.sk/?muzeum-ukrajinskej-kultury-uvodna-stranka>

Obr. 11 *Kultúrno-historická expozícia SNM – Múzeum ukrajinskej kultúry*

<http://www.snm.sk/?muzeum-ukrajinskej-kultury-uvodna-stranka>

Obr. 12 *Drevená cerkev z Novej Polianky*

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nova_Polianka_skanzen_Svidnik.jpg

Obr. 13 *Čepčenie nevesty*

Archív O. Pitoňaka

Obr. 14 *Peľmene*

Autor: kzen; ID fotografie z fotobanky: 461094193; <https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/ukrainian-dumplings-mushrooms-on-plate-white-461094193?src=JNUoT8dU6fkdUVCzzFLaJQ-1-25>

Obr. 15 *Tradičné ukrajinské Vianoce*

<https://www.shutterstock.com/cs/image-photo/bowl-kutia-traditional-christmas-sweet-meal-352930124?src=V-Nke0S0irDo5e9k9ZfqWw-1-96>

Obr. 16 *Svätenie pasky*

SNM - Múzeum ukrajinskej kultúry Svidník

Obr. 17 *Krpce*

<http://www.bazar.sk/foto/krpce-kozene/>

Obr. 18, 19, 20 *Tradičná architektúra*

<http://www.snm.sk/?muzeum-ukrajinskej-kultury-uvodna-stranka>

ŽIDOVSKÁ NÁRODNOSTNÁ MENŠINA

HAMIUT HAJEHUDI HALEUMI

■ Malá galéria osobností

Obr. 1 **Chatam Sofer (1762 – 1839)**

Významný ortodoxný rabín a učenec. V roku 1806 prijal ponuku bratislavskej židovskej obce, aby sa stal jej hlavným rabínom. Slúžil aj ako hlavný sudca rabínskeho súdu. Viedol bratislavskú ješivu, ktorá bola v jeho dobe považovaná za jedno z najdôležitejších centier tradičného židovského vzdelania v Európe.

Obr. 2 **Armin Frieder (1911 – 1946)**

Krajinský rabín v Novom Meste nad Váhom. Po nemeckej okupácii v roku 1944 bol zatknutý a uväznený v pracovnom tábore v Sereďi. V apríli 1945 sa mu podarilo utiecť z transportu a skrývať sa. Bol autorom 800 stranového denníka, ktorý podáva svedectvo zápasu slovenského židovstva o prežitie počas druhej svetovej vojny.

Prítomnosť Židov na území dnešného Slovenska dokazujú archeologické nálezy z doby rímskeho ťaženia na tomto území. Židia postupovali s rímskymi dobyvateľmi najprv ako otroci, neskôr boli obchodníkmi. Potom nasleduje dlhé obdobie bez akýchkoľvek informácií o Židoch na našom území. Najstaršie písomné zmienky o nich pochádzajú až z 11. – 12. storočia.

V Bratislave a Komárne boli pravdepodobne najstaršie židovské náboženské obce, ktoré sa koncom 11. storočia začali rozrastať, lebo v tomto období na naše územie prichádzalo veľa Židov z Čiech a Moravy. Kruto ich totiž pernasledoval kráľ Vratislav II.

Po bitke pri Moháči sa počet Židov na území Slovenska výrazne znížil. Nový prílív Židov z Moravy na územie Slovenska nastal v polovici 17. storočia, ako aj počas vlády Jozefa II. (1780 – 1790), ktorý bol tolerantný v otázkach náboženskej slobody. Židom v Uhorsku bola priznaná rovnoprávnosť s ostatnými občanmi štátu.

Strediskom náboženského života Židov z celého Uhorska sa na začiatku 19. storočia stala Bratislava. Bolo to kvôli významnej osobnosti uznávaného rabína Chatama Sofera, ktorý sa v roku 1806 postavil na čelo bratislavskej náboženskej obce. Druhým veľkým strediskom v 20. storočí sa stalo Nové Mesto nad Váhom vďaka tamojšiemu rabínovi Arminovi Friederovi.

Židovské osídlenie bolo podmienené osobitným povolením. Vo viacerých oblastiach bolo zakázané. Zákaz usadenia v strede Slovenska znemožnil vytvoriť kompaktný geografický celok židovského osídlenia a oddialil zblíženie dvoch vln židovskej emigrácie. Tieto sa od seba odlišovali jednak rozdielnym sociálnym a kultúrnym pozadím a jednak aj každodennými zvykmi.

Politický vývoj po 1. svetovej vojne mal pre uhorské židovstvo ďalekosiahle dôsledky. Komunita sa rozpadla a následkom mierových zmlúv a medzinárodných dohôd sa začlenila do piatich novozaložených štátnych útvarov. Židom v ČSR sa okrem občianskej a náboženskej rovnoprávnosti dostalo aj uznanie ako národnostnej menšiny.

Po rozbití Československej republiky a vzniku Slovenskej republiky (1939 – 1945) sa postavenie Židov začalo rapídne zhoršovať. Holokaust takmer zlikvidoval židovskú komunitu na Slovensku, čím narušil populačnú rovnováhu a etnický profil krajiny.

Obr. 3 *Pracovný tábor v Novákoch (tretí sprava rabín Armin Frieder)*

Ajzik Dondik – Múčne vrece

Ajzik bol dieťaťom Židovskej ulice. Ledva sa ako-tak zabudlo na vojnu roku 1848, musel narukovať. Kým bol regrútom, navštevovala ho jeho matka dvakrát denne, lebo sa oň veľmi bála. Nosila mu do kasární najlepšie maškrtky a neustále sa ho vypytovala, či ho od nosenia ťažkej pušky nebolí plece. Keď dostal prvú vychádzku, čakala ho pred bránou kasární. S hrdosťou kráčala ulicami so statným vojakom, keď však zazrela šaržu alebo dokonca dôstojníka, šepkala synovi traslávým hlasom do ucha: „Daj pozor, syn môj, pekne salutuj!“ keď nebezpečenstvo pominulo, uľahčene si vydýchla.

V gete oslovovala každého známeho a rozprávala mu, aký fešák, bál milchomo je jej syn a ako ho majú v kasárňach radi. „Hovorím vám, budeme z neho mať ešte veľkú radosť,“ uzatvárala spravidla oduševnené rozprávanie. A tak, ako čakali slúžky v nedeľu na svojich milých, čakávala aj mamička svojho syna, keď mal vychádzku.

Výcvik brancov sa skončil a teraz prišiel rad už aj na nášho Ajzika, aby šiel do stráže. Zadelili ho k stráži na Hlavné námestie. Keď ho poddôstojník zaviedol pred budovu, bola tma ako v rohu. Nad celým námestím sa rozprestieralo hrozivé mŕtvoločné ticho a Ajzik, po prvý raz v živote sám o polnoci na tmavej ulici, sa pokúšal premôcť úzkosť. So zamretým srdcom prechádzal námestím, myslel na svoju matku, ktorú by rád mal pri sebe, a mrmlal si pre seba Šéma Jisroel. Naraz začul zvuk. Strhol pušku z pleca a pripravenú na výstrel si ju priložil k plecu. Keď sa pozrel za roh a zbadal na Františkánskom námestí bielu kľačiacu postavu, srdce sa mu v tele rozbúšilo tak mocne, akoby mu išlo puknúť. Žiadalo sa mu až vykriknúť nahlas od strachu, ale rozmyslel si to a trasúcim hlasom zvolal: „Stoj, kto si?“ Tajuplná osoba len mlčala... Zopakoval výzvu a keď sa ani teraz nepohla, zvolal rýchlo tretíkrát do tmavej noci: „Stoj, kto tam?“ Potom zamieril na zjavenie a vystrelil.

O niekoľko sekúnd sa na námestí zbehla celá stráž. Vojaci pribehli so zbraňou pripravenou na výstrel a s nasadeným bodákom. Ajzik hrdo podal hlásenie a teraz sa celý pohotovostný oddiel opatrne približoval ku kľačiacej postave. Vzrušené napätie a vážnu situáciu zrazu prehlušil hlasný smiech. To, čo Ajzik pokladal za kľačiacu postavu, bolo iba vrece múky, stratené pri prevážaní z voza. Zostalo stáť na Františkánskom námestí a Ajzik mieril dobre: strela sa zavrátila presne do prostriedku. Napriek tomu ho hneď zo stráže odvolali a po vyšetrovaní dostal dvojtýždňového kasárniku za „odvahu“.

Keď sa po uplynutí trestu opäť objavil na ulici, mládež z geta sa mu vysmievala a nazvala ho Ajzik Dondik, strelec do múčneho vrecu. Spočiatku sa pre to zlostil, no nakon s hrdosťou poznamenal: „Nech je ako chce, ale aj tak to bol dobrý zásah.“

BENYOVSZKY, K. – GRÜNSFELD, J. jun. Obrázky z prešporského geta. Bratislava : SNM – oddelenie židovskej kultúry, 1993, s. 39 – 40.

Obr. 3 Rybné námestie – veža Dómu sv. Martina

■ Bude vás zaujímať

Židovský kalendár (*luach*) – leto-počet sa odvodzuje od stvorenia sveta v roku 3761 pred občianskym letopočtom. Kalendár je lunárno-solárny, mesiace sa počítajú podľa mesačných cyklov, počítanie rokov je prispôbené slnečnému cyklu (354 dní). Nový rok sa začína v mesiaci tišri (september – október).

...*bolo to v roku 5591...* – bolo to v roku 1830 – 1831 (medzi septembrom 1830 – septembrom 1831)

Prítomnosť Židov na území Veľkej Moravy máme potvrdenú vo svedectve židovského geografa a cestovateľa Abrahama ben-Jakova (Ibrahim Ibn Jakub).

■ Do slovníčka

bál milchomo – vojak, bojovník

Šéma Jisroel – Počúvaj, Izrael... (začiatok modlitby)

■ Malá galéria osobností

Obr. 5 **Pavel Traubner (1941)**

Profesor v odbore neurológia, čestný predseda Ústredného zväzu židovských náboženských obcí v Slovenskej republike.

Obr. 6 **Baruch Myers (1964)**

Bratislavský rabín, prvý rabín miestnej židovskej náboženskej obce po 15 rokoch. Pôvodne vyštudoval hudbu, úspešne koncertuje s Chassidic Songs Project.

Na Slovensku žije v súčasnosti približne 3 000 Židov. Pred zánikom Československa a pred Viedenskou arbitrážou (2. 11. 1938) žilo na území Slovenska približne 135 000 Židov. Po skončení 2. svetovej vojny prežilo iba 13 000, z ktorých veľká väčšina sa po holokauste z krajiny vysťahovala.

V súčasnosti žije najväčšia židovská komunita v hlavnom meste Slovenskej republiky v Bratislave, ďalšie sú v Košiciach, Prešove, Galante, Komárne, Nových Zámkoch, Nitre, Dunajskej Strede, Trenčíne, Piešťanoch, Banskej Bystrici, Žiline a v Rimavskej Sobote.

V ostatných niekoľkých rokoch došlo k založeniu židovských organizácií. Strešnou organizáciou je Ústredný zväz židovských náboženských obcí v Slovenskej republike. Zastrešuje 13 židovských náboženských obcí, ktoré po roku 1945 dokázali obnoviť svoju činnosť. V nich nachádzajú svoje miesto i menšie komunity. Najväčšia z nich je *Židovská náboženská obec Bratislava*, ktorá má približne 500 členov. Vzhľadom na pestrosť vekových kategórií sa činnosť obce sústreďuje na rôzne spoločenské aktivity. Veľký dôraz sa kladie aj na poskytovanie sociálnych služieb, ako je zabezpečovanie hlavne zdravotnej starostlivosti pre ľudí, ktorí prežili holokaust, ich sprevádzanie k lekárovi, pomoc pri vybavovaní opatrovateľskej starostlivosti, ako aj zabezpečenie donášky obedov pre imobilných členov. Pre členov komunity, ktorých vek a zdravotný stav vyžaduje stálu starostlivosť, je v prevádzke špecializované zariadenie pre seniorov *Ohel David*.

Požiadavky rituálnych a kultových potrieb židovských náboženských obcí na Slovensku plní bratislavský rabín Baruch Myers a rabín Michael Kapustín.

Obr. 7 *Spomienka na obeť holokaustu*

Obr. 8 *Chanukový svietnik na Rybnom námestí v Bratislave*

Celkovo však židovská komunita starne, ale existujú známky oživenia záujmu o židovské korene spomedzi mladšej generácie. V zrekonštruovanej budove na Panenskej ulici v Bratislave vznikli priestory pre komunitné (náboženské i kultúrne) podujatia, aktivity pre deti, ako aj stretnutia členov strednej i staršej generácie. Na propagáciu aktivít zameraných na mladšiu generáciu aktívne pôsobia Lauderova nadácia, nadácia Spoločný americký židovský distribučný výbor (American Jewish Joint Distribution Committee), ako aj Claims Conference.

Obr. 9 *Aktivity pre deti*

Na území Slovenska pôsobí viacero inštitúcií, ktoré sa zaoberajú židovskou kultúrou. Usporadúvajú rôzne výstavy, výskumné aktivity, ich činnosť sa zameriava aj na opravu a udržiavanie židovských cintorínov, pamiatok, synagóg. V súčasnosti je na Slovensku vyše sto synagóg a modlitební. Niektoré z nich sú zrekonštruované a slúžia kultúrnym účelom.

Narastajúci záujem o židovskú minulosť sa prejavuje v aktivitách Múzea židovskej kultúry. Múzeum približuje každodenný život židovského obyvateľstva, židovské sviatky, interiér synagógy a osobnosti židovského pôvodu, ktoré preslávili Slovensko. V priestoroch bývalého pracovného a koncentračného tábora v Seredi vzniklo Múzeum holokaustu. Múzeum zároveň slúži aj ako pamätník zavraždeným Židom zo Slovenska.

Obr. 10 *SNM – Múzeum holokaustu v Seredi*

■ Do slovníčka

synagóga (znamená zhromaždenie) – objekt určený na konanie židovských náboženských zhromaždení a náboženského vyučovania

■ Bude vás zaujímať

Pamätník Chatama Sofera

História významného cintorína pod Bratislavským hradom pri dnešnom tuneli siaha do 17. storočia. V dôsledku výstavby blízkeho tunela a regulácie nábrežia sa v roku 1943 rozhodlo o jeho likvidácii. Skupinu dvadsiatich hrobov bratislavských učencov, ktoré boli okolo hrobu Chatama Sofera, nechali na pôvodnom mieste a prekryli ich betónovým stropom. Až po desaťročiach bol areál prestavaný a náhrobky zreštaurované.

Obr. 11 *Starý cintorín*

Obr. 12 *Pamätník Chatama Sofera dnes*

Obr. 13 Židovská svadba

Dohodnutie sobáša je záležitosťou ženichovej rodiny. Deň svadby je určený duchovnej príprave. Nevesta navštívi rituálny kúpeľ (*mikve*) a ženich si oblečie biely rubáš (*kitl*), modlitebný šál (*talit*) a spolu s dvoma svedkami podpíše svadobnú zmluvu (*ketubu*). Samotný obrad sa odohráva pod baldachýnom (*chupou*), ktorý sa umiestni na dvore synagógy. Ženicha privedú rodičia a mužskí príbuzní, nevesta prichádza v sprievode svojich rodičov a príbuzných a obchádza ženicha sedemkrát. Obrad vykonáva rabín alebo kantor, ktorý požehná víno, ženich a nevesta po prvýkrát odpijú zo spoločného pohára. Ženich navlečie na nevestin prst svadobný prsteň. Potom rabín požehná druhý pohár vína, ženich s nevestou sa z neho napijú a ženich tento pohár nohou rozbije. Svadobné zhromaždenie potom zvolá „*Mazal tov!*“

Obr. 14 Chala Šabat

Pravidlá kašrutu predpisuje biblický zákon – Tóra. Hovorí sa v ňom, ktoré živé tvory je dovolené konzumovať. Sú to napríklad ovce, kozy, hovädzí dobytok, všetky druhy hydiny, z rýb len tie, ktoré majú plutvy a šupiny. Platí prísny zákaz konzumácie krvi, zvieratá preto musí porážať predpísaným spôsobom špeciálne školený človek (*šochet*).

Centrom židovského náboženského života je domácnosť. Židia považujú rodinu a rodinné vzťahy za veľmi dôležité, a preto mnohé sviatky sú aj rodinnými sviatkami.

Každodenné povinnosti sú v tradičnej židovskej spoločnosti prerušené zasvätením *Šabat*. **Šabat/Šáb**es predstavuje najdôležitejší deň židovského kalendára. Vzťahuje sa na stvorenie sveta a jeho dodržiavanie je jedným z príkazov Desatora. Muži sa v podvečer Šabatú zúčastňujú na bohoslužbách v synagóge, ženy zapalujú šabatové svetlo, dve sviečky, ktoré horia na slávnostne prestretom stole. Sviečky sa zapalujú, keď zapadne slnko. Šabatová hostina začína otcovým požehnaním detí. Potom nasleduje *kiduš* – požehnanie nad pohárom vína, z ktorého si všetci prítomní symbolicky odpijú. Po rituálnom umytí rúk muž požehnáva *chalu* (barches) – špeciálne chleby v tvare pletenky (vianočky). Slávnostná večera býva ukončená šabatovými piesňami. Koniec Šabatú v sobotu večer sprevádza zvláštny obrad, tzv. *havdala* (oddelenie, odlíšenie). Ním sa oddeľuje sviatočný deň od nadchádzajúcich všedných dní. Havdalová sviečka horí štyrmi plameňmi. Súčasťou rozlúčky so Šabatom je *kiduš* a požehnanie vonného korenia v ozdobných koreničkách – *besamim*. Privoniavaním k lahodnej vôni sa členovia rodiny posilňujú a pripravujú k práci v nastávajúcich všedných dňoch.

Roš ha-šana (*Nový rok*) sa svätí začiatkom jesene a značná časť tohto dvojdeného sviatku je trávená pri modlitbách. Odev veriacich je bielej farby, ktorá je v judaizme symbolom smútku a pokory. K sviatku sa viažu mnohé rituály, ktoré majú zaručiť úspešný rok. Nádej na dobrý nastávajúci nový rok symbolizuje chala a kúsok jablka namáčané do medu. Pri obrade *tašlich* sa veriaci symbolicky zbavujú olutovaných hriechov, ktoré zhmotnené v omrvinkách hádžu do vody.

Jom kipur (*Deň zmierenia*). Pred týmto sviatkom je nutné požiadať o odpustenie ľudí, s ktorými mohli vzniknúť vážne nezhody. Zvykom je vykonávať rituál *kaparot*, keď sa na kohúta, sliepku alebo živú rybu symbolicky prenesú hriechy ľudí. Od západu slnka po zotmenie budúceho dňa sa drží prísny pôst a obleka sa biely odev.

Sukot (*Sviatok stánkov*). Tento pútnický sviatok je zakotvený v biblických príkazoch a počas siedmich dní sa prelína radosť s prejavmi vďaky za úrodu a dôverou v prísluby Hospodina. Rodiny sviatočne stoľujú v stánkoch (*suka*), ktoré majú pripomínať bývanie v stanoch počas putovania Izraelitov púšťou. Suka má minimálne tri steny a cez strechu musí byť vidieť hviezdy na oblohe. Podľa tradície sa zdobí ovocím, farebnými papierovými ozdobami a obrázkami.

Obr. 15 Šabatové svietniky

Obr. 16 Sederová misa na sviatok Pesach

Chanuka (*Sviatok svetiel*) sa slávi osem dní. Tieto dni pripomínajú makabejské povstanie, ktoré viedol Matatiáš a jeho synovia. Po dobytí Jeruzalema chceli znovu vysvätiť Chrám, ale našli len jediný džbánok so svätým olejom, ktorý by obvykle stačil horieť (*ner tamid* – večné svetlo) len jeden deň. Ale stal sa zázrak a olej svietil osem dní, kým kňazi stačili vyrobiť dostatok čistého oleja do lampy. Hlavným chanukovým obradom je zapalovanie svetiel – postupne od jedného (v predvečer prvého dňa sviatku) až po ôsme. Používa sa na to špeciálny osemramenný svietnik (*chanukija*), ktorý má deviate, pomocné rameno, tzv. *šamaš* (sluha). Od neho sa potom počas slávnostných dní zapalujú postupne jednotlivé svetlá. Sviatočnú náladu chanukových večerov dopĺňajú veselé pesničky a typické jedlá pripravované na oleji, napríklad zemiakové placky a šišky.

Obr. 17 Chanuka

Purim (*Sviatok lósov*). Je zasvätený pamiatke oslobodenia Židov spod perzskej nadvlády. Oslavuje sa v ňom kráľovná Ester a jej strýko Mordechaj, ktorí svojou statočnosťou zachránili Židov pred zlovôľou vezíra Hamana. Názov Purim má pôvod v losovaní, ktorým boli určené vhodné dni na zamýšľané vyvraždenie Židov. Počas bohoslužby sa číta celý príbeh z Megilat Ester a keď sa vysloví meno Hamana, všetci prítomní sa ho snažia prehlušiť dupaním, krikom alebo zvukom rapkáčov. Typickou pochútkou sú špeciálne koláčiky, nazvané Hamanove uši, plnené sladkou plnkou.

Pesach (*Sviatok nekvasených chlebov*). Je to jeden z najdôležitejších židovských sviatkov a trvá osem dní. Počas sviatku si Židia pripomínajú, že ich predkovia boli otrokmi v zemi egyptskej, ale Všemohúci ich odtiaľ vyviedol do zaslúbenej krajiny Kanaán, ktorá sa nachádzala na území dnešného Izraela. Nekvasený chlieb (*maces*) je pripomenutím náhleho odchodu Židov z egyptského otroctva, keď nemali čas nechať vykysnúť cesto na chlieb. Pred týmto sviatkom sa v domácnostiach dôkladne upratuje a odstraňujú sa všetky potraviny, ktoré podliehajú kvaseniu (*chamec*). Počas neho sa nekonzumujú žiadne kvasené a kysnuté jedlá či nápoje.

V prvý večer sviatku sa koná sederová večerná bohoslužba (*seder* – poriadok). Počas čítania príbehov, modlitieb a požehnaní z knihy Haggada, ktorých sa zúčastňujú všetci prítomní, sa pojedajú macesy, horké byliny (*maror*), zmes orieškov, jablák, škorice a vína (*charoset*) a vypijú sa štyri poháre vína. Na sederovej mise nesmie chýbať pečená kosť baránka, na stôl sa kladie i čaša vína pre proroka Eliáša, pretože práve on má ohlásiť príchod Mesiáša. Charakteristickými jedlami pre tento sviatok sú mäsová polievka s macesovými knedličkami, pečené mäso so zemiakmi a macesová torta.

Obr. 18 Talit

Talit – modlitebný šál, plášť. Nosia ho muži pri modlitbách a trinásťroční chlapci po obrade bar micva na základe biblického prikázania, ktoré hovorí o vytvorení cicit (strapcov) na štyroch cípoch odevu. Veriaci nosia aj talit katan (malý talit), ktorý je súčasťou denného odevu mužov a nosí sa pod vrchným odevom. Oba druhy talitov majú na štyroch spevnených rohoch prevlečené cicity – predpísaný súbor zauzlených nití. Numerická hodnota slova cicity je 600. Ak k nemu pripočítame osem nití a päť uzlíkov dostaneme počet 613, čo zodpovedá počtu príkazov a zákazov v Tóre.

Obr. 19 Mezuzá

Na verajách dverí v židovských domácnostiach je pripevnená mezuzá (drevená, kovová, keramická schránka) s pergamenovým zvitkom s určitými veršami z Biblie. Na zadnej strane pergamenu je napísané hebrejské slovo šadaj (vo voľnom preklade „strážca dverí Izraela“), ktoré je viditeľné cez malý otvor v schránke. Mezuzá sa pripevňuje na veraje dverí vo všetkých obytných miestnostiach.

LITERATÚRA

BOTÍK, J. Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Bratislava, 2007.

BÁRKÁNY, E. – DOJČ, L. Židovské náboženské obce na Slovensku. Bratislava, 2001.

BENYOVSZKY, K. – GRÜNSFELD, J. jun. Obrázky z prešporského geta. Bratislava : SNM – oddelenie židovskej kultúry, 1993.

BÜCHLER, R. – DOLEŽALOVÁ, J. – MEŠŤAN, P. – PUTÍK, A. – ŠEDINOVÁ, J. Múzeum židovskej kultúry na Slovensku, Katalóg k stálej expozícii. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 1995.

Encyklopédia židovských náboženských obcí na Slovensku. SNM – MŽK, Bratislava, 2009. 1. časť, A – K.

Tamže, 2. časť, L – R.

Tamže, 3. časť, S – T.

Tamže, 4. časť, U – Ž.

Ferko, Miloš (ed.): Nezlomení zlomení, SNM – MŽK, Bratislava, 2015.

KAMENICKÁ, V. Židovské sviatky a kolobeh života. Bratislava : SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2014.

Internetové zdroje:

www.ludovakultura.sk

www.narodnostnemensiny.gov.sk/zidovska-narodnostna-mensina/

www.snm.sk

www.facebook.com/MuzeumZidovskejKultury

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

Obr. 1 *Chatam Sofer*
SNM – Múzeum holokaustu v Sereďi

Obr. 2 *Armin Frieder*
SNM – Múzeum holokaustu v Sereďi

Obr. 3 *Pracovný tábor v Novákoch*
SNM – Múzeum holokaustu v Sereďi

Obr. 4 *Rybné námestie – veža Dómu sv. Martina*
BENYOVSZKY, K. – GRÜNSFELD, J. Obrázky z prešporského geta. Bratislava : SNM – oddelenie židovskej kultúry, 1993, s. 39, 40. ISBN 80-900498-9-3.

Obr. 5 *Pavel Traubner*
SNM – Múzeum židovskej kultúry

Obr. 6 *Baruch Myers*
SNM – Múzeum židovskej kultúry

Obr. 7 *Spomienka na obeť holokaustu*
SNM – Múzeum holokaustu v Seredi

Obr. 8 *Chanukový svietnik na Rybnom námestí v Bratislave*
SNM – Múzeum holokaustu v Seredi

Obr. 9 *Aktivity pre deti*
SNM – Múzeum holokaustu v Seredi

Obr. 10 SNM – Múzeum holokaustu v Seredi

Obr. 11 *Starý cintorín*
www.chatamsofer.sk

Obr. 12 *Pamätník Chatama Sofera dnes*
www.chatamsofer.sk

Obr. 13 *Židovská svadba*
SNM – Múzeum židovskej kultúry

Obr. 14 *Chala Šabat*
SNM – Múzeum židovskej kultúry

Obr. 15 *Šabatové svietniky*
SNM – Múzeum židovskej kultúry

Obr. 16 *Sederová misa na sviatok Pesach*
SNM – Múzeum židovskej kultúry

Obr. 17 *Chanuka*
SNM – Múzeum židovskej kultúry

Obr. 18 *Talit*
SNM – Múzeum židovskej kultúry

Obr. 19 *Mezuza*
SNM – Múzeum židovskej kultúry